

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra sociální a kulturní ekologie

Bc. Rebeka Švancárová

**GLOBÁLNE PORUCHY KLÍMY – STUDNIČKY
A PAMĚŤ KRAJINY**

Diplomová práce

Vedúci práce: PhDr. Ivan Rynda

Praha 2019

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predloženú diplomovú prácu spracovala samostatne a použila som uvedené literárne zdroje. Súhlasím zároveň s tým, aby táto práca bola sprístupnená v príslušnej knižnici Univerzity Karlovy, ako aj v elektronickej databáze vysokoškolských kvalifikačných prác UK a v súlade s autorským právom používaná ku študijným účelom. Práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 28.6. 2019

Bc. Rebeka Švancárová

Pod'akovanie

Rada by som pod'akovala najmä všetkým svojim respondentom za ich čas, ktorý si našli pre rozhovory a stretnutia so mnou, za ochotu odovzdať mi ich cenné vedomosti o studničkách, informácie a podnety, bez ktorých by táto práca nevznikla.

Osobitne by som chcela pod'akovať pani Hanke za to, že ma zasvätila do jej spôsobu čistenia studničiek, príjemné rozhovory a sprievod naprieč Beskydami.

Veľká vďaka patrí môjmu školiteľovi PhDr. Ivanovi Ryndovi, za ochotu odborne viesť túto prácu a všetky trpezlivé rady počas konzultácií.

V neposlednom rade by som chcela pod'akovať rodine, priateľom a známym za akékoľvek ich príspevky k tejto diplomovej práci. Na záver Lenke za rady a podporu a Tomášovi za to, že mi celý čas tak vytrvalo pomáhal.

... A pravdaže studničkám, ako nekonečnému zdroju poznania a inšpirácie. Všetkým ľuďom, ktorým nie sú ľahostajné, a vďaka ktorým mnohé z nich ešte stále existujú.

Obsah

Zoznam skratiek	9
1. Úvod.....	13
2. Teoretická časť	14
2.1 Globálne poruchy klímy a voda	15
2.2 Krajina a voda	18
2.3 Pamäť krajiny	21
2.4 Tradície v krajinnom priestore	23
2.5 Od podzemnej vody k studničke	25
2.5.1 Podzemná voda	25
2.5.2 Pramene	26
2.5.3 Studničky	27
2.6 Chránené krajinné oblasti.....	28
2.6.1 Chránená krajinná oblasť (CHKO) Kysuce	28
2.6.2 Chránená krajinná oblasť (CHKO) Beskydy	31
2.6.3 Vývoj ochrany vôd v CHKO Kysuce a Beskydy	35
3. Metodológia	38
3.1 Oblasť záujmu	38
3.2 Invencia tradície	39
3.3 Cieľ výskumu	41
3.4 Typ výskumu.....	42
3.5 Výskumný problém a otázky	43
3.6 Metódy získavania dát.....	44
3.7 Vymedzenie a popis výskumných oblastí	47
3.8 Výber výskumnej skupiny.....	48

3.9	Spôsob analýzy dát.....	49
4.	Praktická časť	50
4.1	Analýza výskumných dát	54
4.1.1	Studničky a minulosť.....	55
4.1.2	Studničky a prítomnosť	60
4.1.3	Studničky a budúcnosť	69
4.1.4	Vplyv globálnych porúch klímy na studničky a podobu krajiny	74
4.1.5	Úvahy o estetickej hodnote studničiek v krajine.....	78
5.	Diskusia	82
5.1	Diskusia k priebehu výskumu, zvoleným oblastiam a metódam	82
5.2	Diskusia k invencii tradície	84
6.	Záver.....	86
6.1	Dodatok k záveru.....	95
7.	Literatúra	97
7.1	Knižné zdroje	97
7.2	Internetové zdroje.....	99
8.	Projekt diplomovej práce.....	101
9.	Prílohy	105
9.1	Ukážka štruktúry otázok k rozhovorom	105
9.2	Ukážka prepisu pološtruktúrovaného rozhovoru	106
9.3	Ukážka záznamov o studničkách z terénneho denníka	113
9.4	Metodický list – zápis o stave studničky.....	115
9.5	Príloha fotografií vybraných dokumentovaných studničiek	116

Zoznam skratiek

°C – stupeň Celzia

ČR – Česká republika

ČSOP – Český svaz ochránců přírody

CHKO – Chráněná krajinná oblast

MOP – Mladí ochránci přírody

OP – ochrana přírody

SR – Slovenská republika

ŽP – životné prostredie

Abstrakt

Predmetom tejto diplomovej práce je tradícia vytvárania studničiek a starostlivosť o ne vo výskumnom území chránených krajinných oblastí Kysuce (SR) a Beskydy (ČR). Obe oblasti sú charakteristické výskytom početných vyvierajúcich prameňov vody. Okolie týchto prameňov si ľudia na mnohých miestach už oddávna zveľadujú tvorbou studničiek. Tvorba studničiek a starostlivosť o ne, sa v priebehu času stali istou formou tradície, spojenej s úctou k vode a celkovo k prírode. Cieľom diplomovej práce je identifikovať aký posun v tejto tradícii nastáva a čo to pre človeka signalizuje. Ide aj o priblíženie súvislostí premien tradícií s globálnymi poruchami klímy a so zmenami vo vzťahu a v hospodárení človeka s krajinou. Pre výskum tohto problému boli zvolené metódy charakteristické pre kvalitatívny typ výskumu, ako získavanie dát prostredníctvom rozhovorov a pozorovania, ktoré boli následne vyhodnotené pomocou rámcovej analýzy. Jedná sa o istú mikroetnografiu užšej skupiny ľudí, ktorí sa o studničky v daných oblastiach zaujímajú.

Kľúčové slová: studničky, pamäť krajiny, invencia tradície, globálne zmeny klímy, ochrana prírody, zhustený popis, Beskydy, Kysuce

Abstract

The subject of this master thesis is the tradition of creating human – made water springs and caring for them in the research area of protected landscape areas Kysuce (in Slovakia) and Beskydy (in Czech Republic). Both areas are characterized by the occurrence of numerous natural springs of water. People from both places have been enhancing surroundings of these springs for a long time. The creation and care of these objects have become over time a form of tradition, coupled with respect for water and nature as a whole. The aim of the thesis is to identify the shift in this tradition and what it signalizes to people. It is also about bringing the context of changes in traditions with global climate change and with changes in the human relationship and management of landscape. In order to analyze this problem, the methods characteristic for the qualitative type of research were used, such as interviews and observation, which were subsequently evaluated by means of a framework analysis. The work is a kind of microethnographic study that deals with a close group of people who are caring for such water springs in mentioned research areas.

Key words: water springs, landscape memory, invention of tradition, global climate change, nature protection, thick description, Beskydy, Kysuce

1. Úvod

Voda je živel, ktorý neprestajne plynie, žije. Už z Platónovho výroku vy – plynulo, že tak ako plynie voda, plynie aj všetko ostatné – *Panta rhei*¹. Voda ako sieť väzieb a súvislostí je pradávnou súčasťou nášho sveta. Táto sieť prepája celú našu prítomnosť aj minulosť a závisí od nej naša budúcnosť. Na rozdiel od neviditeľného živlu vzduchu nie je ani niečím, čo si je ťažké predstaviť. Je viditeľná a hmatateľná.

Už v dávnej mytológii je spojená so začiatkom – krstom, ale rovnako aj s koncom – potopou. Život neustále plynie medzi týmito dvoma protikladmi, raz je bližšie k jednej, raz k druhej strane. I v ľudovej tradícii vystupujú dva rôzne protipóly vody. Je to voda ako dar, zdroj života a voda ako nebezpečný, ohrozujúci živel. Ľudia si vodu od nepamäti vážia a jej význam si vždy uvedomovali. Ako nositeľka energie a látok je rozhodujúcou zložkou existencie života nielen na našej, ale aj akejkolvek inej planéte, v rôznych krajinách a na všetkých miestach zároveň.

V poslednom storočí sa však moderný človek v dôsledku spôsobu svojho života, veľmi vzdialil prírode, ako aj vnímaniu jej živlov. Vodu začal čoraz viac obmedzovať, spútať, znečisťovať a takto využívaná voda logicky prestáva byť živlom v pravom slova zmysle. K nášmu životu je však nespútaná, „živá“ voda potrebná viac ako si mnohokrát dokážeme uvedomiť.

Je ťažko posúdiť, či so súčasným odklonom ľudí od prírody, postupne zmiznú aj tradície, ktoré boli odjakživa s vodou späté. Alebo naopak, čoraz citelnejšie zmeny klímy a ich dôsledky nás privedú k tomu, že si pripomenieme, prečo naši predkovia tak chránili, rešpektovali, ba priam uctievali vodu a inšpiruje nás to k tomu, aby sme dávno zaužívané tradície, ktoré sú s touto úctou spojené, obnovovali alebo vytvárali nové.

Podobne ako plynie voda, aj kultúrne tradície sú v „pohybe“ a môže dochádzať k ich zmenám. Je otázkou, kde sa v súčasnosti v tomto neprestajnom, premenlivom toku nachádzajú dávno tradované studničky – neľudský svedok ľudskej činnosti a vzťahu človeka ku krajine – a či tradícia ich tvorby a starostlivosť o ne speje skôr k obnove alebo zániku.

¹ V gréckom písme πάντα ρεῖ - panta rhei - všetko plynie. Platón takto skrátene interpretoval tvrdenie Herakleita z Efezu, antického filozofa, ktorý tvrdil, že „zostupujeme i nezostupujeme do tých istých riek, sme to my i nie sme to my, lebo sa nedá dva razy vstúpiť do tej istej rieky“. Na základe toho sa podľa Platóna všetko mení, a preto neexistuje bytie v pravom slova zmysle [Wikipedia 2017: online].

Krajina, v ktorej žijeme, nám našťastie ešte stále poskytuje fragmenty toho, aký mali ľudia k prírode vzťah a ako ho prostredníctvom nich demonštrovali. Krajinné prvky, akými sú napríklad aj studničky, o ktorých pojednáva táto diplomová práca, boli vytvorené vzájomnou interakciou prírody a človeka. Sú často nenápadné, no nesú v sebe spoločnú pamäť prírody, krajiny i ľudí. Táto pamäť je plná hodnotných spomienok, významov a tradícií, vďaka čomu je možné úctu k vode, jej ochranu a celkový vzťah človeka k prírode takpovediac opätovne znovuzrodiť.

2. Teoretická časť

V teoretickej časti začínam odstavcom o globálnych poruchách klímy a ich vplyve najmä na zásoby vody na Zemi. Pokračujem kapitolou o krajine a vode, kde od globálneho poňatia prechádzam k reakcii krajinných systémov na poruchy klímy a k zmenám jej hydrologických pomerov. Následne sa vode v krajine venujem v súvislosti s jej estetickou funkciou, ktorá v nemalej miere ovplyvňuje pamäť krajiny i človeka. Pamäti krajiny, ako jednej z podmienok zachovávanía krajinných prvkov a tvorby kultúrnej identity človeka, viažucej sa ku konkrétnemu miestu, sa venujem v samostatnej časti. Pokračujem vývojom tradícií v kultúrnej krajine, od ktorých prechádzam už ku konkrétnym zvykom, ktoré sú spojené so studničkami a s úctou k vode, o ktorých pojednáva táto diplomová práca.

V nasledujúcich častiach sa preto podrobnejšie zaoberám aj podzemnou vodou, od ktorej existencia prírodných prameňov a v konečnom dôsledku i studničiek závisí. To všetko nadväzuje na potrebu ochrany vody vo vzťahu k výskumným chráneným krajinným oblastiam. Charakteristiku výskumného územia, z ktorej vyplýva, že obe oblasti sú na základe veľmi podobného geologického podložia charakteristické výskytom prírodných prameňov podzemnej vody, uvádzam v záverečnej kapitole. V jej druhej časti sa venujem aj ochrane vôd v týchto konkrétnych oblastiach, od ktorej v konečnom dôsledku závisí aj ochrana existencie prameňov a studničiek.

2.1 Globálne poruchy klímy a voda

V zemskej atmosfére dochádza k mnohým zmenám, ktoré je vo všeobecnosti možné rozdeliť na krátkodobé a dlhodobé. V prípade krátkodobých zmien, ktoré spôsobujú okamžitý stav atmosféry na danom mieste, ide o počasie. Z dlhodobého pohľadu vytvára premenlivý priebeh počasia na určitom území charakteristický režim podnebia – klímu. Celková klíma určitej oblasti závisí od niekoľkých faktorov, ktoré zahŕňajú najmä nadmorskú výšku, zemepisnú šírku, blízkosť vodných plôch alebo tvar terénu. Jej základnými charakteristikami sú teplota a vodný režim zrážok [Moldan 2009: s. 175].

Klíma tak vytvára mechanizmus, ktorý zahŕňa nielen atmosféru, ale ako ďalej uvádza Moldan [2009: s. 175], ide aj o „*oceány, pevniny a jejich charakteristiky (horská pásma, vegetační kryt), sněhovou pokrývku, pevninský a mořský led, vazbu troposféry a stratosféry.*“

Čo sa týka zmien planetárnej klímy, tie mali v priebehu doterajšej geologickej histórie pozoruhodne malý rozsah. Na začiatku posledného geologického obdobia, holocénu, došlo k tomu, že sa klíma ustálila. To bolo veľmi dôležitým predpokladom pre rozvoj ľudskej kultúry. Počas celého trvania tohto obdobia bola priemerná teplota odlišná od tej dnešnej len o niekoľko desiatín °C. V súčasnosti však prebiehajúce globálne zmeny klímy predstavujú jedno z najzávažnejších ohrození životného prostredia [Moldan 2009: s. 175]. Rozvoj ľudských spoločností dospel do štádia, kedy antropogénne činnosti efekt premeny klímy ešte viac znásobili. Z hľadiska tohto výrazného ľudského podielu na zmenách klímy, ale aj prírody ako celku z dlhodobého pohľadu, sa preto hovorí aj o tzv. poruchách klímy [Rynda 2009: online].

Na základe mnohých výskumov a štúdií, v dnešnej dobe už dávno nie je tajomstvom, že planéta Zem čelí v globálnom meradle katastrofe, spôsobenej predovšetkým neprimeranou ľudskou činnosťou vo vzťahu k prírode. Zmena prírodných podmienok nabrala na omnoho väčšej rýchlosti ako sa kedy predpokladalo. Je vedecky dokázané, že ak budú ľudia ďalej odkladať okamžité jednanie, v nasledujúcom desaťročí môže prírodný svet čeliť nezvratnému poškodeniu a naše spoločnosti, ktoré sa v období holocénu tak rozvinuli, kolapsu. Ešte stále existuje nádej, no čas na zmenu tohto stavu sa nezadržateľne kráti. Planéta Zem sa neustále otepľuje v dôsledku ľudskej činnosti, najmä kvôli používaniu fosílnych palív, ktorých spaľovaním ľudstvo získava množstvo energie. Prebytočný oxid uhličitý a iné skleníkové plyny sa tak dostávajú do atmosféry a zvyšujú

efekt „deky“, ktorá čoraz hrubšou vrstvou prikrýva planétu a otepľuje ju. Tieto látky pôsobia na klímu, čím dochádza k jej zmenám. V dôsledku toho sa frekvencia extrémnych teplôt preukázateľne zvyšuje. Vedecky je preto nemysliteľné, vnímať túto akceleráciu teploty bez uznania toho, že klíma planéty sa skutočne narušila. Tak, ako stúpa teplota planéty, narastajú aj hrozby, ktorým čelí. Z globálneho pohľadu možno spomedzi mnohých z nich spomenúť napríklad to, že dochádza k posunu vegetačných oblastí, čo spôsobuje vymieranie celej rady druhov živočíchov, pretože sa niektorým teplotám jednoducho už nedokážu prispôbovať, ako aj miznutie dôležitých biotopov. Rovnako napríklad dochádza k lesným požiarom dokonca aj na Antarktíde, ako aj k tomu, že ľadovce sa nezadržateľne topia, v dôsledku čoho stúpa hladina oceánov a morí. To zase vedie k zaplavovaniu pobrežných oblastí a taktiež k ich zasolovaniu. V neposlednom rade k týmto rizikám patria aj čoraz častejšie extrémne prejavy počasia ako vlny tepla, sucha, víchric alebo dažďov. S rastom otepľovania sa totiž odparuje viac vlhkosti z oceánu, čím podľa prostých zákonov fyziky dochádza k jej hromadeniu vo vzduchu, a tým pádom k väčšiemu výskytu nárazových zrážok, búrok a následných povodní. Tieto dopady zmien klímy sú neustále intenzívnejšie a odohrávajú sa v reálnom čase a priestore. Ak bude nadmerné uvoľňovanie oxidu uhličitého do atmosféry pokračovať, teploty naďalej porastú a následky sa budú postupne zhoršovať [Climate Change – The Facts 2019: online].

Ako súhrnne uvádza Moldan [2009: s. 96]:

*„Lidé a jejich činnost jsou součástí zemské biosféry a jsou plně závislí na přírodních zdrojích a na planetárních životodárných systémech, jako je systém **klimatický**, fyzikálně – chemické fungování atmosféry, **hydrologický** cyklus, biogeochemické cykly chemických prvků a zejména biologická rozmanitost, přírodní bohatství genů, druhů a ekosystémů.“*

Klimatický systém a tiež **vodný cyklus** teda spoločne patria medzi hlavné globálne životodarné planetárne systémy. Voda je nenahraditeľným termoregulátorom planéty a významne vplýva na stabilitu klimatického systému. Tento pomerne krehký systém je však dnes vážne narušený [Kravčík a kol. 2010: s. 98 - 100].

Keďže aj do prirodzeného priebehu vodného cyklu Zeme začal vo veľkej miere zasahovať človek, z hydrologického hľadiska nie je budúci scenár, ktorý naznačuje, že globálne otepľovanie so sebou prinesie vyššie zrážkové úhrny, až tak jasný. Zásoby pitnej vody sú na veľkej časti planéty pod rastúcim tlakom, v dôsledku nárastu populácie,

zvýšeného konzumu ľudstva a jeho rôznorodých činností, ku ktorým vodu nevyhnutne potrebuje. Poruchy klímy v mnohých prípadoch tento stav len viac umocňujú, čo v konečnom dôsledku môže viesť až ku kvantitatívnej a kvalitatívnej globálnej kríze vodných zdrojov. Tendencia zvyšovania zrážkových úhrnov kvôli globálnemu otepľovaniu môže byť však v niektorých konkrétnych oblastiach úplne odlišná, dokonca presne opačná. Vyššie teploty totiž prispievajú k vyššiemu výparu, hlavne v teplejších, subtropických oblastiach, v dôsledku čoho dochádza k postupnému stenčovaniu zásob sladkej vody. Táto výrazná negatívna tendencia zrážok bola zaznamenaná už v 20. storočí, ako dôsledok premiestnenia subtropických anticyklón² do vyšších zemepisných šírok (napr. v centrálnom Chile, Kalifornii a západnej oblasti Stredomoria). Ako sa však ukázalo na základe väčšiny experimentov, toto premiestňovanie zrážok je globálnym trendom, ktorý bude v tomto storočí pokračovať aj naďalej. Aj dôsledku toho sa môže v budúcnosti stať zaistenie čistej a pitnej vody pre ľudí omnoho zložitejším. Vo väčšine subtropických a niektorých tropických oblastiach už teraz množstvo zrážok nestačí na to, aby pokrylo spotrebu pitnej, ale tiež úžitkovej vody. Na mnohých miestach sa preto budujú závlahové oázy, ktoré sú často závislé na vode z horských ľadovcov, pričom zo simulácií vyplýva, že do konca storočia sa asi polovica z nich roztopí. To so sebou nesie nepochybné obrovské škody, ako aj migráciu obyvateľstva z takýchto oblastí. Situácia sa v jednotlivých častiach Zeme samozrejme líši, ale sú veľmi pravdepodobné aj ďalšie zmeny. V stredných zemepisných šírkach sa v niektorých oblastiach zvyšujú snehové zrážky na úkor dažďa. Vyššie teploty na jar sú potom príčinou záplav. Následný rast teplôt aj behom leta zase môže prispievať k zvýšenému výparu, a tým k zníženiu pôdnej vlhkosti, až po úbytok vegetácie a negatívne dopady na poľnohospodárstvo. Obdobia záplav i sucha sú samozrejme na mnohých miestach prirodzené, no behom niekoľkých ďalších desaťročí môže veľké problémy spôsobovať práve zvyšovanie ich intenzity a výskytu. Všetko, čo totiž ľudia doposiaľ podľa podmienok predchádzajúceho vývoja klímy navrhli, už pri jej súčasnom vývoji nemusí fungovať a častokrát v praxi naozaj nefunguje (napr. infraštruktúra) [Barros 2004: s. 98 - 100].

Súčasný stav vedy o klimatickej zmene a globálnom otepľovaní žiaľ venuje vode často nedostačujúcu až minimálnu pozornosť. Zároveň je ťažké dostať technokratickú generáciu, ktorá do 20. storočia v nemalej miere oslabovala zásoby sladkej vody, zo

² Tlaková výš, oblasť vysokého tlaku vzduchu.

zabehaných koľají myslenia. Generácia mladých ľudí by preto mala prevziať zodpovednosť za vodu do svojich rúk a tým osvetliť komunitu, s ktorou je v kontakte, ako je možné obnovovať sladkú vodu jej zadržiavaním v krajine. Táto generácia by tak mohla iniciovať nový globálny program, pomocou ktorého by došlo k realizácii opatrení pre obnovu vodného cyklu na kontinentoch. Keďže mladšia generácia v dnešnej dobe citlivejšie vníma ekologické problémy, ktoré nás obklopujú, mohla by vo výraznej miere prispieť k premene žltých, vysušených regiónov sveta na zelené [Kravčík a kol. 2010: s. 7,8].

Problém však zároveň spočíva aj v tom, že je veľmi ťažké presne určiť do akej miery sa následky porúch klímy zhoršia. Ku klimatickým poruchám totiž neprispieva len globálne otepľovanie, ale dôležitú, ak nie ešte významnejšiu, rolu zohráva zmena zemského povrchu [Rynda 2009: online]. Z regionálnej perspektívy ide o zmenu **krajiny** ako takej.

2.2 Krajina a voda

Podľa Cílka a kol. [2011: s. 63] „*krajinu ani tak neovlivňuje prostý rúst teploty či srážek, ale krátke katastrofické okamžiky.*“

Nie je úplne jasné, ako presne budú jednotlivé krajinné systémy na klimatické poruchy reagovať a ako ďalej fungovať. Scenár rastúcich extrémnych stavov počasia v Európe sa však čoraz intenzívnejšie naplňa. Celková zmena hydrologických režimov sa v dôsledku porúch klímy stala hlavným problémom súčasnej Európy. Raz je síce kvôli hustým nárazovým dažďom vody dostatok, inokedy krajiny v dôsledku vln tepla trápia sucho. K oslabeniu krajinného ekosystému okrem toho ďalej prispievajú aj ďalšie negatívne efekty, ako napríklad šírenie invázných nepôvodných druhov, vysychanie stromov a celková strata biodiverzity. Na základe porúch klímy krajina jednoducho funguje inak a zároveň sa to všetko znásobuje tým, že klimatická zmena neprichádza ako niečo samostatné, ale sprevádzajú ju aj ďalšie poruchy. Týmito poruchami sú napríklad zmeny pôdných pomerov a nové spôsoby vo využívaní krajiny. Teplotné výkyvy a extrémne zrážkové prejavy tak nie sú tým jediným, čo pre pomerne klimaticky stabilný a úrodný európsky priestor predstavuje riziko [Cílek a kol. 2011: s. 60 - 62].

Aj na úrovni krajinných ekosystémov sú jednotlivé zmeny výrazne ovplyvnené antropogénnymi činnosťami. Ako píše Schama [2007: s. 5]:

„Objektívne vzato se samozřejmě různé ekosystémy, jež jsou nositeli života na této planetě, vyvíjejí nezávisle na lidské činnosti, stejně jako fungovaly ještě před hektickou nadvládou Homo sapiens. Zároveň je však pravda, že stěží můžeme jmenovat jeden jediný přírodní systém, který by nebyl, k lepšímu či k horšímu, významným způsobem přetvořen lidskou kulturou. A nejedná se pouze o dílo industriálních stáletí. K tomuto přetváření dochází již ode dnů starověké Mezopotámie, je stejně staré jako písmo, jako veškerá naše sociální existence. A tento nevratně přetvořený svět, od polárních ledových příkrývek až k rovníkovým pralesům, to je veškerá příroda, kterou máme.“

Simon Schama vo svojom rozsiahlom diele *Krajina a paměť* [2007: s. 65] ďalej uvádza, že:

„Krajiny jsou na prvním místě kulturním jevem, nikoli přírodním; jsou to konstrukty imaginace projektované do dřeva, vody a kamene.“

Na úrovni krajiny má človek výrazný vplyv najmä na rýchlosť niektorých geologických procesov. Urýchľuje napríklad eróziu pôdy a často vo veľkom rozsahu. Vodnou eróziou je ohrozené nemalé percento poľnohospodárskych pôd. Eróziu urýchľuje aj stavebná činnosť, odstránenie vegetácie a dokonca aj akcie v teréne, ako napríklad motocyklové alebo cyklistické závody [Kukal a kol. 2005: s. 185 – 187].

K zmene hydrologického režimu ľudia prispievajú najmä veľkoplošným odvodňovaním krajiny. Ide o činnosti ako realizácia protipovodňových opatrení, rozširovanie poľnohospodárskej pôdy alebo regulácia vodných tokov, skracovaním riečnych sietí, úpravami korýt tokov či premenou riečnych nív [Cílek a kol. 2011: s. 60 – 62]. Tieto procesy väčšinou sprevádzajú zahusťovanie sídel alebo rozvoj priemyslu. Obzvlášť v takejto krajine sa prírodné štruktúry menia najvýraznejšie. Kanalizácia a odpadné systémy v krajine zase ovplyvňujú povrchový odtok [Kukal a kol. 2005: s. 185 – 187].

Odvodňovaním, hlavne v dôsledku antropogénnych činností, sa krajina na mnohých miestach začala vysušovať a zdanlivo prebytočná voda v nej začala chýbať. Došlo k narušeniu malého vodného režimu, kedy sa voda v krajine zadržiava, napríklad v mokradiach, prirodzených tokoch alebo v lesoch. Voda z malého vodného kolobehu, ktorá sa odparila a v podobe zrážok znova spadla na to isté miesto, kde sa zadržala

v krajine, sa prostredníctvom veľkého vodného obehu odvádza skôr, ako sa stačí odpariť. Často so sebou berie i pôdu a spôsobuje tak jej nenahraditeľnú stratu, ako aj to, že s úbytkom vody v krajine degradujú mnohé ekosystémy. Krajina bez vody sa zároveň podstatne rýchlejšie prehreje a prispieva tak k častejším zvratom počasia a v konečnom dôsledku k zvyšovaniu spomínaných klimatických extrémov. V poslednom čase sa preto stále častejšie usiluje o tzv. revitalizáciu krajiny cez obnovu prirodzenej podoby rôznych typov vodných plôch na mnohých miestach. V týchto miestach sa voda doslova „vracia k životu“ a jej pohyb sa spomaľuje [Cílek a kol. 2011: s. 62, 63].

Mnohé zásahy človeka do hydrologického režimu preto môžu vyznievať až paradoxne, keďže prítomnosť vody v krajine, jej dostupnosť a dostatok je podmienkou života, ale aj sociálnej, ekologickej a ekonomickej stability územia [Kravčík a kol. 2010: s. 60]. Ako ďalej pokračuje Kravčík a kol. [2010: s. 107], voda je na jednej strane vnímaná ako „*neodmysliteľná zložka životného prostredia*“ alebo aj geofaktor životného prostredia vrátane človeka, všetkých živých organizmov a takmer všetkých foriem života na Zemi. V určitých prípadoch môže byť tiež vnímaná ako „*geobariéra*“, v zmysle prekážky pri rôznych ľudských činnostiach (doprava, stavby, banská činnosť) alebo sa takouto geobariérou stáva v prípade povodní, erózie a zosuvov. Vodu ako bariéru však výrazne prevyšuje jej „*geopotenciál*“. Ako geopotenciál je voda súčasťou krajinného priestoru, je zdrojom látok, potravín, energie, rekreačného a zdravotného využívania, či súčasťou krajinného obrazu.

Existuje ešte ďalší dôležitý význam prirodzenej vody v krajine – jej estetická funkcia. Bez potokov, riek a rybníkov je ťažké si krajinu vôbec predstaviť. Oživujú okolie a podvedome priťahujú ľudský pohľad [Cílek a kol. 2011: s. 63]. Napokon aj samotná voda je médiom, ktoré má schopnosť prijímať, prenášať a indukovať do sveta informácie. Vníma a prebúdza kódy života. Rôzne výskumy ukázali, že cez jej štruktúry ovplyvňuje nielen prostredie, v ktorom sa nachádza, ale aj naše emócie a myšlienky [Zemánek 2005: s. 40]. Ako uvádza Cílek a kol. [2011: s. 51], celková estetika európskej krajiny však z dlhodobého hľadiska podlieha plošnej degradácii. Stráca sa jej neobnoviteľná hodnota, čo postihuje nielen prírodu, ale aj celú spoločnosť. V súvislosti s vodou ako súčasťou estetiky krajiny je táto strata alarmujúca.

Najmä od siete vodných tokov a plôch totiž závisí aj prírodná zložka **pamäti krajiny**, vďaka ktorej je možné vybaviť si a uchovávať hodnotné vnemy, ktoré sú s touto vodnou sieťou bezprostredne späté [Cílek a kol. 2011: s. 112].

2.3 Pamäť krajiny

Pamäť predstavuje schopnosť regenerovať predchádzajúci stav. Systém (ako napr. aj krajinný systém), ktorý pamäťou disponuje, obsahuje viac alternatívnych stavov, ktoré je schopný prostredníctvom tejto pamäte oživiť [Sádlo: online, s. 47 – 54]. Pamäť krajiny by tak mohla byť jednou z ciest, ako by sa dala ťažko obnoviteľná hodnota krajín, ktoré to potrebujú, aspoň do istej miery prinavrátiť.

Človek si uchováva vo svojej pamäti rôzne informácie, dôležité udalosti, príjemné i menej príjemné zážitky. Je jeho neoddeliteľnou súčasťou a prostredníctvom neho sa táto pamäť môže premietat' do miesta kde žije, do krajiny, s ktorou je v bezprostrednom kontakte. Okrem iných vecí, pamäť existuje iste pre to, aby sme mali akúsi pripomienku toho, čomu sa vyhnúť alebo naopak, čoho sa počas života pridržovať. Človek ale nie je jediný, čo si pamätá. Skrze človeka sa tvorí rovnako i pamäť krajiny, ako aj jednotlivých miest a objektov v nej. V krajine sa zase neodráža len pamäť človeka. Ide tu aj o pôsobenie pamäti prírody ako systému vzájomných a opakujúcich sa interakcií medzi klímou, biotou a geologickým prostredím. Ak sa napríklad vyrúbe les, nie je vylúčené, že keď necháme prírode voľný priebeh, časom sa tento lesný systém vďaka pamäti prírody obnoví [Cílek 2007: s. 17 – 18].

A napokon, aj samotná voda má pamäť. Voda vytvára makromolekuly, ktoré majú sklon zhlukovať sa a sú spojené tzv. vodíkovými mostíkmi. Jeden takýto zhluk môže obsahovať až do 800 molekúl vody. Tieto makromolekuly sú potom využívané na obaľovanie cudzích molekúl ako napríklad bielkovín, kyselín, či toxínov. Obklopujú cudzie molekuly, pričom vytvoria jej presný odtlačok. Tento odtlačok si vie zachovať svoj tvar aj po odfiltrovaní cudzej substancie. Voda potom údajne odnáša jej vibrácie, čiže istú nehmotnú informáciu. Môže si teda uchovať pozitívnu, ale aj negatívnu (toxickú) energiu. Voda, pomocou svojej pamäti – silných molekulárnych väzieb, má schopnosť uchovávať a prenášať informácie v podstate čohokoľvek, s čím sa stretne [Marec 2006: s. 40].

Pamäť krajiny sa teda skladá z prírodnej aj kultúrnej zložky a môže byť dvojakého typu – prírodná a ľudská. Ľudská pamäť krajiny má schopnosť uvedomiť si na základe istých znalostí, čo sa s krajinou stalo. Súčasťou pamäti krajiny sú ľudia, ktorí sa o ňu starajú. Pamäť krajiny oživujú prostredníctvom toho, že obnovujú staré cesty, vysádzajú aleje, zbierajú staré názvy miest, obnovujú spomienku na ľudí, na ktorých sa zabudlo

a podobne. Pamäť krajiny tvoria tiež miestne materiály, hudba, ale napríklad aj odrody stromov [Cílek a kol. 2011: s. 112, 113].

Ako tiež uvádza Schama [2007: s. 5]:

„Neboť přesto, že jsme navykli rozdělovat přírodu a lidské vnímání na dva různé světy, ve skutečnosti jsou neoddělitelné. Krajina se nejdříve stává dilem rozumu a teprve až pak potěchou pro smysly. Její scenerie je stejně tak vystavena z vrstev paměti jako z vrstev kamene.“

Spektrum toho, čo tvorí pamäť krajiny je veľmi rozmanité a vo všeobecnosti sa k nemu radia tradičné krajinné prvky, vytvorené minulým spôsobom života. Mnohé z takýchto prvkov však stratili, a stále viac strácajú, dôvod svojej prirodzenej existencie a využitia. Nový spôsob utility ich stavia mimo predchádzajúci úžitok a účel, pre ktoré boli vytvorené. Ako príklad uvádza Dejmal a kol. [2000: s. 15]:

„K čemu je studánka, když k ní nevede cesta a voda je samý dusičnan a stejně se z ní nedá pít a dobrá je tak leda pro komáry. Navíc rozbahňuje pole a co nezořeš, zaroste kopřivou a bodlákem.“

Človek 20. storočia už tradičné prvky kultúrnej krajiny porovnáva so starým využitím a hľadá nové. Je si vedomý toho, že tieto prvky sú stopami života, ktorým už nežije alebo už ním žiť nechce. Je mu totiž cudzí a už mu nič veľmi nehovorí. Rovnako si uvedomuje aj to, že stav týchto prvkov alebo to, že zmiznú, je zároveň svedectvom jeho života, často nezamýšľanou stopou. Časom môže prísť na to, že to, čo z krajiny odstránil, malo preňho určitý význam a je ochotný obnoviť to a tolerovať, hoci aj kvôli estetickému úžitku. Týmto spôsobom môže na určitý čas zaistiť uchovanie takýchto artefaktov v krajine. Obnovené krajinné prvky však už spätne nemôžu nadobudnúť schopnosť udržiavať a spoluvytvárať kultúrny vzor, ktorý by zaistil ich existenciu. Ten môžu nadobudnúť len vo svete, kde je stredobodom starostlivosť o ne, nie maximalizácia osobného zisku [Dejmal 2000: s. 15].

Zároveň asi šesťdesiat percent európskej populácie začalo žiť v mestách, čím sa väzba človeka s krajinou výrazne oslabuje, a tým sa rozpúšťa aj jeho identita založená na konkrétnom **mieste**. Kultúra založená na mieste sa zmenila na kultúru založenú na priestore [Cílek a kol. 2011: s. 109]. So stratou tejto identity, postupne môže miznúť i pamäť človeka viazaná k určitým miestam v krajine, pretože ako uvádza Sádlo [1994: online, s. 47 – 54]:

„Existuje – li paměť, existuje i její ztráta, paměť lze smazat. Kolonisté v Americe postrádali cit pro krajinu pramenící z její znalosti a z úcty k ní, cit, který měli Indiáni.“

Krajina a jej pamäť by mohli byť práve tou cestou hľadania a opätovného objavovania toho, čo máme, ale z nejakého dôvodu to nášmu poznaniu uniká a už tomu nerozumieme. Skôr ako to, čo sme stratili, sa snaží skúmať to, čo ešte stále môžeme nájsť [Schama 1995: s. 13].

2.4 Tradície v krajinnom priestore

V minulosti však bola väzba človeka s krajinou na danom mieste oveľa silnejšia a hlbšia. Vedľajším, nezámerným produktom života pôvodnej poľnohospodárskej spoločnosti bola harmonická krajina, ktorej základná organizácia po stáročia odrážala získavanú technologickú skúsenosť tradičného poľnohospodárstva, a rovnako aj tradičné vzorce zdieľanej kultúry obyvateľov daného miesta. Tento charakter poľnohospodárskej spoločnosti pred – industriálnej éry sa postaral o stále osvojovanie tradícií vtedajšieho poriadku, predávaného z generácie na generáciu, čo zaisťovalo taktiež aj stálu starostlivosť o dané územie. Ľudia agrárneho veku žili v otvorenom priestore a vnímali jeho rozmer často bosými nohami a po väčšinu roka. Tieň aleje na poli pre seba a pre dobytok či studničku, aby mali prístup k vode, preto nevyhnutne potrebovali. Rovnako, z času na čas potrebovali miesta, kde je možné nájsť útechu v žiali a obrátiť sa s prosbou alebo poďakovaním k Bohu. Takúto duchovnú kultúru krajiny približne až do modernej doby nedokázalo rozvrátiť nič, ani osvietenstvo, ani pozitivizmus, pretože ani jeden z nich nepriniesol podnety k hmotnej deštrukcii tohto tradičného krajinného priestoru. Došlo k tomu až s príchodom liberalizmu a komunizmu skrze ekonomické pomery v prvom prípade a politické, v prípade druhom [Dejmal 2000: s. 13].

Po uzavretí tradičného kultúrneho života sa však stále vyskytujú početné a často nové etnokultúrne³ javy, ktoré s ním neprestali súvisieť. Etnokultúrne **tradície** aj napriek tomuto odklonu neprestali zastávať významnú úlohu v spoločnosti. V mnohých svojich funkciách sa nedajú nahradiť masovou kultúrou [Toncrová 2008: s. 7].

³ Podľa slovníka cudzích slov je *etnikum* (etnická skupina) skupina ľudí, ktorých spája spoločný pôvod, zvláštne kultúrne znaky, predovšetkým jazyk, **tradície** a mentalita.

Mnohé z týchto tradícií je spojených práve s vodou, keďže je to jedna zo základných podmienok všetkého živého. Zem, krajina, ale aj každé územie a jednotlivec na nej nevyhnutne závisia. Starostlivosť ľudí o vodu ako o zdroj patrilo ku každodennej náplni ich života, už od nepamäti vynakladali na to mnoho úsilia. Nie vždy totiž stačilo len otočiť kohútikom ako v dnešnej dobe. Bolo nutné vykopat' studne, čistiť ich, čerpať vodu, nosiť ju do domácností aj zvieratám. Bez vody nebola úrodná ani zem. Od praveku ľudia prikladali vode osobitý význam. V starovekej Mezopotámii a Egypte uctievali kult vodných veľtokov, v Grécku a Ríme mali zase celú radu vodných božstiev a vodné útvary ako studničky, jazerá a rieky považovali za ich sídla. Čo sa týka trochu bližších, slovanských predkov, tí tiež uctievali pramene, studničky, jazerá, rieky a ich vodní duchovia ako vodníci, víly a bludičky, dodnes prežívajú v rôznych rozprávkach. Napríklad, vždy na sklonku leta ľudia prinášali studničkám dary na uzmierenie sa so zlými duchmi. Tento zvyk pretrval až do začiatku 20. storočia. Úcta k vode je tak pozostatkom myslenia, v ktorom bola príroda tajuplným živlom s mocnými silami, ktorá zároveň tvorila súčasť človeka. V systéme magického myslenia bola voda prostriedkom očisty tela, vecí, ale aj myšlienok a zlých úmyslov. Postupom času sa „mágia“ pomaly vytratila a obsah tohto myslenia prežil v podobe zvykov, povier alebo prísloví [Petráňová 2005: s. 12, 13]. Aj vode z prameňov a studničiek na pútnických miestach prikladali naši predkovia už od nepamäti liečivú silu. Nepoznali minerálne zloženie vody z nich, ale verili v jej zázračné účinky. Túto vodu si prinášali aj z veľkej diaľky a používali ju na liečenie od očných chorôb až po neplodnosť. Obradné umývanie vodou odobranou napr. z deviatich studničiek alebo roztápajúceho sa jarného snehu malo priniesť zdravie, krásu a čistú myseľ [Petráňová 2005: s. 14].

Jedným so zvykov, respektíve tradícií, spojených s úctou k vode, sa stalo aj stretávanie sa pri príležitosti rôznych udalostí v blízkosti zdrojov vody ako sú **pramene a studničky**. V minulosti sa pri nich konali napríklad stretnutia rôznych revolucionárov, či veriacich, ale aj obyvateľov dedín, prostredníctvom čoho pramene a studničky prechádzali do hudby, literatúry a umenia. Časom k studničkám v hudbe, literatúre a umení, nepochybne prispelo zvyšovanie sa záujmu širokej verejnosti o ekologické témy a zlepšovanie stavu životného prostredia. Práve cez studničky boli tieto témy ľuďom často bližšie [Štěrba 1986: s. 71, 72].

2.5 Od podzemnej vody k studničke

2.5.1 Podzemná voda

Podzemné vody boli vždy zahalené istým rúškom tajomstva. Pochopenie ich zákonitostí a významu je omnoho ťažšie ako u povrchových vôd. Tento tajuplný podzemný svet je nesmierne dôležitý a je neodmysliteľnou súčasťou krajinného ekosystému, navzájom spája jeho živé a neživé prírodné zložky. V prírodnom kolobehu sa voda, prostredníctvom tzv. drenáže na určitý čas zadržiava a následne postupne odteká do prameňov, potokov a riek, ktoré tak napája, a tým pádom aj vytvára. Značné množstvo podzemnej vody sa dostáva na povrch aj pod hladinami riek alebo jazier, cez pramene v zemi, skryté pod hladinou vody [Štěrba 1986: s. 68]. Je dôležité uvedomiť si aj súvislosti, napr. tú, že keď je málo podzemnej vody, bude jej málo aj v riekach a obzvlášť málo v obdobiach sucha. Pri trvalom nedostatku vody sa celá úrodná krajina ľahko môže premeniť v pustatinu. Potvrdzujú to aj historické fakty, kedy veľké kultúry zanikli práve z nedostatku vody, pričom ich poslednými zásobami boli práve zásoby podzemnej vody [Štěrba 1986: s. 40].

Vo všeobecnosti existujú dva typy podzemnej vody – juvenilná a vadózna. Juvenilná je výsledkom zlučovania kyslíka s vodíkom, ktoré sa uvoľňujú z tuhnúcej lávy hlboko pod zemským povrchom, pri vysokej teplote a tlaku. Vadózna voda pochádza z atmosféry, odkiaľ sa dostáva cez povrch do vrchnej vrstvy zemskej kôry [Matoušková 2005: s. 78]. Rozhodujúcim zdrojom podzemných vôd sú práve atmosférické zrážky, ktoré sa cez voľné priestory v pôde dostávajú hlbšie k horninám.

Intenzitu ich vsakovania zároveň ovplyvňujú:

1. klimatické vplyvy (rôzne formy zrážok, stupeň premrznutia pôdy a pod.)
2. zemský povrch (sklon svahu)
3. geologické a chemické zloženie pôdy
4. rastlinný pokryv krajiny

V súčasnosti, najmä v obdobiach čoraz dlhšieho sucha je určite na mieste zamyslieť sa nad mierou využívania podzemných vôd a ich množstvom.

Podzemné vody sú človekom užívané ako zdroj pitnej vody. Aj napriek tomu, že sa vyrába množstvo balených vôd, dobrá podzemná voda v tomto smere nie je ničím nahraditeľná. Má veľký význam rovnako pre poľnohospodárstvo, ako aj pre lesníctvo. Z jej početných produkčných i mimo produkčných funkcií môžeme vybrať tri príklady, na základe ktorých je možné uvedomiť si jej absolútnu nevyhnutnosť – podzemná voda slúžiaca ako zdroj pitnej vody pre ľudí, voda pre rastliny a živočíchy a voda pre rieky [Štěrba 1986: s. 10].

Kolobehu podzemnej vody sa zároveň zúčastňuje asi 10 – krát menšie množstvo vody ako v povrchových. Jej pohyb, dopĺňovanie a výmena sú kvôli prechodu cez pukliny hornín pomerne slabé, čo je nutné brať do úvahy pri jej využívaní [Štěrba 1986: s. 38, 39]. Patria k obnoviteľným a prakticky nevyčerpatelným prírodným zdrojom, ale ich kvalitu je možné značne poškodiť [Hronec a kol. 2000: s. 93].

2.5.2 Pramene

Prameňom sa vo všeobecnosti označuje miesto, kde podzemná voda vyteká na zemský povrch v sústredenom množstve. Je prirodzenou spojkou medzi podzemnými a povrchovými vodami. Z oboch prostredí – podzemných aj nadzemných, si privlastňujú niektoré charakteristické rysy a spájajú ich do samostatného pramenného ekosystému. Od podzemných vôd preberajú väčšinu chemických vlastností, teplotu a stále prírodné podmienky. Na povrchu sa k nim dostáva svetlo, vďaka čomu pri nich rastú rastliny, padá do nich odumreté lístie, zvieratá do nich zanášajú hlinu, z okolitých pôd sa do nich lúhujú živiny. Pramene sa nachádzajú väčšinou na svahoch alebo pri dne údolia. Zo zavodnených horizontov nimi odteká prebytočná zrážková voda. Podľa spôsobu, akým sa voda prirodzene dostáva k povrchu, ich delíme na zostupné – vrstevné, pretekajúce – prepadové a výstupné – puklinové [Gerát, eds. 2006: s. 31].

Existuje niekoľko ďalších kategórií prameňov – delia sa podľa výdatnosti⁴ a stálosti (stále, periodické, dočasné), a na pseudopramene krasových oblastí (vyvieracky, ponory). Z biologického hľadiska sa rozlišujú pramene (z gr. *krenos* = prameň):

⁴ Množstvo vody, ktoré sa dostáva na zemský povrch za jednotku času.

- limnokrenné: vytvárajú priehlbínu, kde sa voda určitú dobu zadržiava a potom oteká do pramennej skruže; jednoduchšie povedané ide o studničky, ktoré sú väčšinou upravované do známej podoby so strieškou
- reokrenné: prudko vyvierajúce zo zeme, ihneď do pramennej skruže, voda sa v nich nezadržiava
- helokrenné: vyvierajú na väčšej ploche priesakom, na niekoľkých m², ide o pramenné mokrade alebo bažiny

[Šterba 1986: s. 52, 53].

Chemizmus prameňov je do značnej miery závislý na zložení podzemnej vody, ktorá napája prameň. Po chemickej a bakteriologickej stránke je voda z prameňov zväčša lepšej kvality a chuti než podzemná voda. Tá je prameňom odvodňovaná a je tak v relatívne stálom pohybe. Tým sa dokonale vymýva horninové prostredie prameňa, čím sa zbavuje nežiaducich látok [Šterba 1986: s. 56].

2.5.3 Studničky

Z vopred uvedených informácií teda vyplýva, že globálne, krajinné a regionálne dopady porúch klímy, zmeny zemského povrchu, ako aj zmeny v spôsobe tradičného života ľudí, majú v konečnom dôsledku výrazný vplyv na jeden z najmenších objektov zdroja vody v krajine, ktorými sú lokálne studničky. Vode zo studničiek takmer na celom svete pripisujú priam zázračný význam. Existuje mnoho rozprávok o tzv. živej vode z prameňov a jej liečivých účinkoch. Ide o vysoko – energetické miesta Zeme a voda z takýchto miest je akoby nabitá určitými pozitívnymi informáciami, ktoré sú najpravdepodobnejšie zdrojom takýchto „zázračných“ účinkov. V dnešnej dobe, v ktorej sú ľudia zásobovaní chemicky – upravovanou, prepravovanou a hromadne vyrábanou vodou, sa už nejedná o tú zázračnú, „živú“ vodu ako kedysi. Najväčšiu silu má však stále voda priamo z prameňa studničky. Mnoho ľudí to intuitívne cíti a do dnešnej doby pramenitú vodu používajú. Pravdou je, že voda v horách alebo z lesnej studničky je celkom inak osviežujúca oproti tej balenej, pretože podľa niektorých vedcov, umelé materiály ako plasty alebo kovy, narúšajú prirodzenosť vody. Pri tvorbe záchytovej prameňov, či studničiek je preto vhodné použitie prírodných materiálov ako drevo alebo kameň.

V dnešnej dobe sa na studničky už často zabúda a zabúda sa učiť ďalšie generácie o tom, aký majú význam. Najhorším činom môže byť ich úmyselné poškodenie alebo zničenie [Marec 2006: s. 39 - 42].

Do popredia tak treba postaviť najmä ochranu vôd od globálnych zdrojov až po lokálne, aby ľudstvo predišlo situácii, výstižne zhrnutej v istom výroku Benjamína Franklina, ktorý hovorí, že: „*Ked' studňa vyschne, len vtedy spoznáme cenu vody.*“

2.6 Chránené krajinné oblasti

Keďže z vyššie uvedených kapitol vyplýva, že pamäť krajiny, ako aj pamäť človeka sú vzájomne prepojené, a strata alebo obnova tradičných krajinných prvkov je od ich spoločnej pamäti závislá, je možno na mieste podotknúť, že „*krajinu nelze chránit nezávisle na kulturním vzoru, který ji vytvořil*“ [Cílek 2007: s. 15].

Krajina je výtvorom nielen prírodných síl, ale aj ľudskej kultúry do rôznej miery. Ľudský zásah do krajiny nemusí byť nutne vždy len rušivý alebo ohrozujúci. Mnoho krajín človek svojimi činnosťami spustošil, ale iné naopak zvelebil a obohatil o celú radu nových prvkov, čím sa zvýšila krajinná pestrosť. V oblastiach, kde ľudia hospodárili v súlade s prírodou, sa zvyčajne vytvorilo zdravé a estetické prostredie, v ktorom sa popri kultúrnych plochách udržali významné pozostatky divokej aj antropogénne ovplyvnenej prírody. Mnohé takéto oblasti sa momentálne chránia ako charakteristické krajinné celky. Tieto územia sú nazývané Chránené krajinné oblasti (CHKO). Ide o veľkoplošne chránené územia, v ktorých sa snaží o ich šetrné hospodárske využívanie pri zachovávaní všetkých charakteristických prírodných hodnôt. Každá takáto oblasť má nejaký vedúci motív, vychádzajúci z jej prírodnej podstaty, z ktorého vyplýva jej ochrana. Ochrana týchto najcennejších krajinných prvkov je dôležitou úlohou, keďže súčasný tlak na krajinu sa prejavuje v tak veľkej intenzite [Cílek a kol. 2011: s. 48, 49].

2.6.1 Chránená krajinná oblasť (CHKO) Kysuce

Chránená krajinná oblasť Kysuce s rozlohou 65 462 ha bola vyhlásená v r. 1984. Nadviazala tak na existujúcu CHKO Beskydy, vyhlásenú v r. 1973 na českej strane, pričom vytvorili súvislý chránený celok [Gerát 2017: s. 21, 22].

CHKO Kysuce má spoločnú hranicu s CHKO Beskydy na západe a severozápade. Už od vyhlásenia CHKO Kysuce išlo o snahu zabezpečiť komplexnú ochranu oboch území, prostredníctvom zveľaďovania prírodných hodnôt (najmä lesných, lúčnych a pasienkových území), zachovania kopaničiarskych sídel⁵ a tradičnej ľudovej architektúry [Gerát a kol. 1988: s. 52].

CHKO Kysuce je tvorená dvomi, navzájom oddelenými časťami:

- a) západná javornická časť (Javorníky, Moravsko – Sliezke Beskydy, Turzovská vrchovina)
- b) východná beskydská časť (Kysucké a oravské Beskydy, Kysucká vrchovina)

[Gerát 2017: s. 21 – 22].

Obrázok 1: Západná a východná časť CHKO Kysuce. Zdroj:

<https://sk.mapy.cz/zakladni?x=18.6535245&v=49.3651683&z=10&source=area&id=26595>

⁵ Prechod z pastierskeho na pastiersko – roľnícky spôsob života využili panstvá, ktoré tejto zmene dali právny rámec v podobe kopaničiarskeho osídľovania. Osadníkom pridelovali pásy zeme (spravidla od rieky smerom na stráne okolitých kopcov) a takto vytvárali nové dediny. Osadníci si totiž na pridelenom území stavali obydlia a hospodárske stavby [Gerát 2007: s. 32].

2.6.1.1 Prírodné pomery CHKO Kysuce

Klimaticky územie zahŕňa len mierne teplé, vlhké a chladné oblasti. Teplá oblasť (maximálna denná teplota nad 25°C) sa nachádza v okrajovej časti Kysuckej doliny, po nadmorskú výšku 400 m n. m., mierne teplá (priemerná júlová teplota 16°C) do nadmorskej výšky 800 m n. m. a chladná (priemerná júlová teplota 12 – 16°C) sa nachádza vo vrcholových častiach. Počet letných dní v mierne teplej oblasti pritom zaberá menej ako 50 dní v roku a v chladnej menej ako 20 dní. Najchladnejším mesiacom je január, kedy teplotný priemer klesá v dolinách pod - 4,5° C a vo vrcholových častiach až pod - 8°C [Gerát a kol. 1988: s. 10].

Najvyšším vrchom CHKO Kysuce je Veľká Rača s výškou 1236 m n. m. Táto oblasť je zároveň jedným z nadregionálnych biocentier územného systému ekologickej stability [Gerát 2017: s. 23]. Nachádzajú sa v nej, aj keď teraz už len fragmenty, prirodzených smrekovo – jedľových lesov, vzácne druhy živočíchov a rastlín. Jej význam spočíva aj v tom, že je retenčnou oblasťou veľkých úhrnov zrážok [IUCN 1996: s. 63].

Kysuce sú vo všeobecnosti vlhkou oblasťou, s dostatkom zrážok počas celého roka. Maximum z nich spadne v letných mesiacoch, minimum v januári alebo februári. Priemerný úhrn zrážok za rok sa v dolinách pohybuje od 850 – 900 mm, smerom k vrcholom až do 1300 mm. V letných mesiacoch sa vyskytujú privalové dažde, ktoré majú vzhľadom na geologické pomery často vážne následky – ničenie pôdy, erózia, prudké zvýšenie hladiny tokov a následné záplavy [Gerát a kol. 1988: s. 10, 11]. K striedaniu čoraz dlhších období sucha s privalovými dažďami, dochádza počas roka stále častejšie. V spojení s momentálnym stavom kysuckej krajiny (masívny výrub lesov, zástavba, zásahy do vodných tokov a pod.), jej charakteristickou štruktúrou a prírodnými podmienkami, možno predpokladať, že následky ešte naberú na intenzite.

Pre celú oblasť Kysúc je charakteristický veľmi častý výskyt inverzných stavov, v dôsledku členitosti terénu. Hmly a pomerne nízke teploty v dolinách a vyššie teploty vo vyšších polohách sú až počas 40 % dní v roku [Gerát a kol. 1988: s. 10].

Z hľadiska geológie je kysucká krajina tvorená najmä flyšovým pásmom, ktoré začalo vznikať v treťohorách. Dochádzalo tak k striedaniu rôznych materiálových vrstiev, z ktorých vznikali ílovce, ílovité bridlice, pieskovce a v menšom zastúpení aj zlepenec, pre ktoré je typický plytký obeh podzemnej pôdy. Aj kvôli geologickej stavbe podložia patria medzi typické javy celého územia zosuvy pôdy. Názorným úkazom zborenia rozsiahlej

pieskovcovo – zlepcovej štruktúry je napríklad Vychylovské skálie na hraniciach s Poľskom. Podobných príkladov existuje mnoho [Gerát a kol. 1988: s. 8].

Obrázok 2: Ukážka striedania materiálových vrstiev vo flyši. Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Fly%C5%A1#/media/Soubor:Carpathian_flysch_cm04.jpg

Z hľadiska hydrologie je pre územie CHKO Kysuce typické množstvo prameňov a potokov, ktoré sa zlievajú do rieky Kysuca, ktorá je prítokom najdlhšej Slovenskej rieky Váh. Z hľadiska prirodzených foriem a zdrojov vody a vzhľadom na geografickú polohu a morfológiu, sú v území CHKO Kysuce zastúpené len pramene a povrchové toky [Gerát, eds. 2006: s. 31]. Pramene, vzhľadom na uvedenú geologickú stavbu, majú malú výdatnosť a citlivo reagujú na zrážky v území. Potoky sú osnou celého systému osídlenia na Kysuciach. Pre pôvodné osady, ktoré vznikali práve okolo potokov, vždy tvorili životodarnú podmienku existencie. Postupom času ich význam mierne poklesol, pretože sa vybudovali spádové vodovody, napojené na studne [Gerát 2007: s. 28]. Rieky na Kysuciach sú v dôsledku flyšového podložia typické svojou značnou rozkolísanosťou [Gerát a kol. 1988: s. 10].

2.6.2 Chránená krajinná oblasť (CHKO) Beskydy

CHKO Beskydy s rozlohou 116 000 ha bola vyhlásená r. 1973. Dôvodom vyhlásenia boli jej výnimočné prírodné hodnoty, medzi ktoré patria najmä pôvodné

pralesovité porasty, kde sa vyskytujú vzácne druhy živočíchov a rastlín, pôsobivé lúky a pasienky, povrchové a podzemné pseudokrasové javy⁶ [Správa CHKO Beskydy 2019a: online].

Celé územie je súčasťou vonkajších Západných Karpát, ktoré sa na území CHKO Beskydy členia na: Moravskoslezské Beskydy, Hostýnsko – Vsetínskou hornatinu, Javorníky, Rožnovskou brázdou, Jablunkovskou brázdou a Podbeskydskou pahorkatinu. Južná hranica CHKO Beskydy so Slovenskom sa tiahne po hrebeni Javorníkov [Správa CHKO Beskydy 2019b: online].

Obrázok 3: Poloha CHKO Beskydy. Zdroj:

<https://sk.mapy.cz/zakladni?x=18.3675206&y=49.4295499&z=9&source=area&id=26564>

2.6.2.1 Prírodné pomery CHKO Beskydy

Klimaticky patrí oblasť Beskyd do kategórie chladných oblastí. Len malé územie južnej časti Valašska sa radí medzi mierne teplé oblasti. Vrcholové partie hôr sú značne studenšie ako údolia, pahorkatiny a podhoria, keďže so stúpajúcou výškou o 100 m, klesá teplota v oblasti približne o pol až 1°C. Najnižšiu priemernú teplotu za rok má vrchol Lysey

⁶ Beskydský pseudokras patrí v kategórii pieskovecov k najväčším na svete. V CHKO Beskydy je registrovaných 28 jaskýň. Pseudokras vznikal zosuvom odtrhnutých pieskovecov po vrstvách ílovcov a ľadu, a tak vznikali podzemné dutiny a systémy puklinových chodieb. Aj v súčasnosti sú jaskyne v štádiu pohybu a vnútorných zmien, čím sa komplikuje ich výskum [Správa CHKO Beskydy 2019b: online].

hory (- 2,6°C). Ročný priemer najnižšie položených oblastí je okolo 7°C [Správa CHKO Beskydy 2019a: online]. Počet letných dní, kedy teplota v pahorkatinách presiahne 25°C, sa pohybuje do 40 a na vrcholoch od 0 – 40. Najteplejším mesiacom je júl (priemerne 18°C) a najstudenším január (od - 3°C v dolinách po - 8,5° vo vrcholových častiach) [Správa CHKO Beskydy 2019c: online].

Najvyšším vrchom CHKO Beskydy je Lysá hora s výškou 1 323 m n. m. Celý masív tvoria flyšové súvrstvia pieskovcov a ílovcov. Nachádzajú tu populácie pôvodného beskydského smreka, hodnotné horské kry, významné rastliny a živočíchy [Lysá hora: online].

Lysá hora patrí k oblastiam s najvyšším priemerným množstvom zrážok počas roka na území celej Českej republiky. Dosahuje približne 1400 mm za rok. Ročný úhrn zrážok ani v nižšie položených oblastiach neklesá pod 750 mm. Najviac zrážok spadne v lete, minimum vo februári a v marci. Veľké množstvo z nich spadne v podobe snehu, pričom súvislá snehová pokrývka sa na vrcholoch drží od 150 – 180 dní v roku, čo tvorí aj najvyššie hodnoty v celej Českej republike. Zimné teplotné inverzie sú častým javom rovnako aj v oblasti CHKO Beskydy [Správa CHKO Beskydy 2019c: online].

Z hľadiska geológie je územie CHKO Beskydy tvorené flyšovým pásmom, rovnako ako v CHKO Kysuce. Niektoré, veľmi odolné pieskovce sú hrubé až 2000 m a je nimi budovaný beskydský hlavný masív so všetkými najvyššími vrcholmi. Mladšie pieskovcové vrstvy majú okolo 1000 – 1200 m a sú menej odolnejšie. Prakticky celá oblasť je pokrytá rôzne mocnými zvetralinami pieskovcov, ílovcov, prachovcov a zlepcov [Správa CHKO Beskydy 2019d: online]. Aj pre túto oblasť sú charakteristické zosuvy pôdy, čo je dané sklonom svahu, a tiež priepustnými a nepriepustnými vrstvami hornín, ktoré sa vzájomne striedajú. [Baláš a kol. 1982: s. 15].

Z hľadiska hydrológie majú najväčší význam zdroje povrchových vôd a zvlášť zásoby v umelých nádržiach. Na štrkonosné toky oblasti sa viažu vzácne druhy rastlín a živočíchov, ktoré sú ojedinelé v celej ČR. Početné povrchové toky náležia buď do povodia rieky Odry (napr. Ostravice, Morávka, Olše, Lomná) alebo Dunaja (napr. Bečva, Senice) [Správa CHKO Beskydy 2019e: online]. Beskydy sú chudobné na podzemné vody, kvôli málo priepustným flyšovým horninám. Nachádza sa tu taktiež mnoho lokalít sírovodíkových prameňov a tiež mineralizovaných vôd. Sú však drobné, veľmi rozptýlené a využívané najmä lokálne [Baláš a kol. 1982: s. 18].

S nadväznosťou na obe vymedzené výskumné oblasti, je horninové prostredie prameňov charakteristické rôznou priepustnosťou hornín a ich usporiadanie nie je veľmi priaznivé pre akumuláciu a cirkuláciu podzemnej vody. Výnimkou sú len rozsiahlejšie územia pieskovcov [Gerát a kol. 1988: s. 8]. Tie patria do skupiny hornín, ktoré sú vhodné pre tvorbu zásob podzemnej vody [Matoušková 2005: s. 78]. V územiach s prevládajúcimi ílovcami a ílovitými bridlicami je relatívne vysoký počet výdatnejších prameňov, ale mnohé z nich však sezónne vysychajú. Vo flyšovom pásme, ktoré je charakteristické pre výskumné oblasti, sa niektoré pramene vyznačujú zvýšeným obsahom sírovodíka, ktoré sa miestne označujú ako „vajcovky“, kvôli špecifickému zápachu. Tieto pramene majú pomerne plytký obeh a malú výdatnosť, sú mineralizované, no nie minerálne⁷. Vyskytujú sa tu najmä kalciovo – hydrogénuhličitanové vody a okrem foriem dusíka, v podstate neprekračujú ukazovatele pitnej vody. Výskyt amoniaku nie je dôsledok fekálneho znečistenia, ale biochemickým rozkladom v obehových cestách [Gerát a kol. 1988: s. 8]. Okrem uhličitých kyseliek sa vo flyšovom pásme vyskytujú aj minerálne vody fosílnych morských vôd a to najmä naftové soľanky. Sú to slané alkalické jódobromové vody, ktoré pôvodne sprevádzali ložiská zemného plynu a nafty. Tieto vody sa migráciou premiestňujú ďaleko od miesta svojho vzniku a ich výdatnosť je len stotina litra za sekundu [Rebro 2006: s. 30].

Prevlhčenie ílov môže na svahoch viesť ku gravitačným pohybom, čím vznikajú zosuvy. Odrhové plochy, ktoré sa týmto spôsobom vytvoria, sa postupným vývojom môžu premeniť na svojrázne biotopy, pričom sa pramene „posúvajú“ hlbšie do svahu a vzniknutú depresiu zaplňajú vodou. Tzv. suťové pramene zase môžu zmiznúť, keď je ich odvodňovacia ryha prekrytá zvetralinou, a opätovne vyvierajú. Pieskovce s rozšírenými trhlinami môžu vytvárať sústavy dutín, ktoré zvyšujú akumuláciu flyšu, a tým aj výdatnosť prameňov. Rovnako odvodňujú svah počas roztápania snehovej pokrývky (séria takýchto prameňov je napr. aj pod hrebeňom Veľkej Rače v CHKO Kysuce). Niektoré z týchto prameňov sú zavodené celoročne a iné len občas. Flyšové pramene priamo súvisia s úhrnom zrážok a počas suchých období mnohé zanikajú. Ich chemické zloženie je kalciovo – hydrogénuhličitanové [IUCN 1996: s. 62].

⁷ Obsah minerálnych látok na liter vody menší ako 1 g.

2.6.3 Vývoj ochrany vôd v CHKO Kysuce a Beskydy

Ochrana vôd v daných oblastiach legislatívne vyplynula zo zákona o vodách už v roku 1973 v Československu [Šterba 1986: s. 45]. Ochrana vôd sa v súčasnosti zaist'uje aj prostredníctvom tzv. chránených oblastí prirodzenej akumulácie vôd. Ide o najvýznamnejšie hydrogeologické a hydrologické územia, medzi ktoré sa zaraďuje od r. 1987 aj chránená vodohospodárska oblasť Javorníky a Beskydy, z čoho veľká časť spadá do CHKO Kysuce. Zároveň, celá oblasť CHKO Beskydy má výdatné zásoby kvalitnej pitnej vody v ČR, a taktiež sa prekrýva s chránenou oblasťou prirodzenej akumulácie vôd. Vznikli z toho dôvodu, aby došlo k súladu hospodárskych záujmov s ochranou povrchových a podzemných vôd [Gerát, eds. 2006: s. 4]. Je v nich obmedzená napríklad ťažba lesov, rašeliny, odvodňovanie pozemkov, skladovanie nebezpečných látok, obmedzuje sa veľkochov ošípaných a pod. [Šterba 1986: s. 46]. Vodohospodársky plán pre revitalizáciu CHVO Javorníky – Beskydy v povodí rieky Kysuce z r. 1997, v rámci agrotechnických opatrení uvádza aj obnovu poľných studničiek [Gerát, eds. 2006: s. 4]. Ako je však uvedené v zborníku *Vody Kysúc* z r. 2006:

„Všetky uvedené opatrenia sa priebežne realizujú. Ich účinnosť na jednotlivých úsekoch je však veľmi rozdielna. Preto boli znovu aktualizované v rámci projektu Vody Kysúc.“ [Gerát, eds. 2006: s. 5].

V rámci ochrany prírody síce isté skupiny nadšencov bojujú za každú rastlinu alebo živočích, no na podzemné prostredie sa v globálnom meradle často zabúda. V podzemnej vode však žije mnoho endemitov⁸ a s ich zničením sa nenávratne stratí aj celý živočíšny druh. Tieto nezvratné skutočnosti by mali viesť k ochrane podzemných vôd a ich faune ako súčasťou prírody [Šterba 1986: s. 47]. Ochrana zdrojov podzemnej vody sa zaraďuje medzi hlavné ciele vodohospodárstva a ekológie. V prípade ich znečistenia je následná náprava finančne veľmi náročná [Matoušková 2005: s. 79]. Priepustné podložie výskumných oblastí nesie so sebou aj riziko ľahšieho vniknutia biologického a chemického znečistenia do podzemnej vody. Ide najmä o riziko pri vypúšťaní fekálií, pri skládkach odpadov, ťažbe štrkopiesku, ktoré sú hlavným lokálnym zdrojom znečistenia týchto vôd [Gerát, eds. 2006: s. 32].

⁸ Druh, vyskytujúci sa len na malom území, prípadne na jedinej, poslednej lokalite.

V úvahe nad ochranou prameňov, ktoré človek oddávna vyhl'adáva, sleduje, využíva ich, niekedy im škodí a inokedy chráni, môže nastať otázka, či sú vôbec dôležité a má cenu ich chrániť. Sú tu predsa od nepamäti a podzemná voda sa, či už cez ne, alebo iným spôsobom, vždy dostane na povrch.

V minulosti, keď ľudia ešte neboli tak technicky zdatní, aby vykopali studňu⁹, mali pramene pre človeka nesmierny význam asi tak, ako ho majú pre iné živočíchy. Poskytovali ľudom zdravú vodu, zdroj života. Často tvorili jediný zdroj vody v krajine a odnepamäti ich ľudia uctievali. Hrali taktiež významnú rolu pri rozvoji starých sídel (napr. Kartágo), kde si ľudia privádzali vodu z prameňov k svojim obydliam. Aj v súčasnosti je mnoho obcí stále zásobovaných pramenitou vodou, spravidla najvyššej kvality. Pramene sú zväčša malé, nenápadné a v krajine ich je často dostatok. No v krízových situáciách, pri vyradení zdroja pitnej vody z akéhokoľvek dôvodu, sa môžu stať akýmsi „strategickým ekosystémom“, z ktorého môžu ľudia získať vodu v prípade núdze. Aj pramene s malou výdatnosťou môžu totiž zásobovať veľký počet ľudí, keď sa s vodou bude rozumne šetriť [Štěrba 1986: s. 69].

Ochranu prameňov je teda možné vnímať jednak akosi podvedome, no sú rovnako chránené aj legislatívne. Ide o ochranu niekoľkými vodohospodárskymi predpismi a ich ochrana ako biotopov vyplýva aj zo zákona o ochrane prírody. Už za čias existencie národných výborov, napr. vo vyhláške Severomoravského národného výboru v Ostrave z r. 1982 o ochrane živočíchov stálo, že sa „zakazuje znečisťovanie a zaváženie prírodných pramenišť a studánek ve volné přírodě. Zakazuje se rovněž provádět v jejich blízkosti jakékoli stavební či jiné zásahy, které by mohly ovlivnit jejich hydrologické a biologické poměry ...“. Najväčšiu ochranu však prameňom poskytuje za prvé, ich mimoriadne postavenie v krajine a za druhé, tradícia a kultúrnosť národa. Aj napriek tomu, že ich legislatívna ochrana nie je veľmi rozsiahla, ľudia si pramene a studničky vážia nielen ako zdroj vody, ale aj pre ich estetický vzhľad a ojedinelosť v prírode [Štěrba 1986: s. 71]. Prameniská zároveň dodnes ležia v pomerne zachovanom prostredí, ďalej od ľudských obydli, čo taktiež prispieva k ich relatívne dobrému stavu. Jednotlivé pramene a studničky v prírode ľudia často nadkrývajú strieškou. Ide taktiež o istý spôsob ochrany zdrojov tejto vzácnej pramenitej vody pred znečistením.

⁹ Nejedná sa o prírodný typ podzemnej vody, ktorá cez prameň vyteká na povrch; ide o umelo vyhl'íbenú jamu, kvôli lepšiemu prístupu k tejto vode [Štěrba 1986: s. 10].

2.6.3.1 Ochrana klímy a vôd prostredníctvom lesov

Práve lesy a rastlinstvo majú schopnosť zachytávať emisie skleníkových plynov, ktoré sú hlavnou hnacou silou klimatickej zmeny. Jednou cestou k ochrane a lepšiemu stavu vôd sú aj lesy, ktoré naozaj pôsobia ako pľúca planéty, resp. regulátory klímy v globálnom meradle.

Odlesňovanie nie je v dejinách ľudstva žiadnym novým fenoménom a pravdepodobne trvá od času, kedy človek začal používať oheň [Kravčík a kol. 2010: s. 31]. V súčasnosti však dochádza k výrubu a spaľovaniu drevnej biomasy zo stromov takou rýchlosťou, že takmer tretina celkových emisií oxidu uhličitého je spôsobená odlesňovaním. Obnovou lesov je tak možné zachytiť obrovské množstvo uhlíka, ktoré sa momentálne nachádza v atmosfére [Climate Change – The Facts 2019: online]. Veľa suchozemských biómov, ako sú najmä lesy mierneho pásma, sa ale nedokážu rýchlejšie klimatickej zmene prispôbiť a aj týmto spôsobom môže dôjsť k ich značnému poškodeniu [Moldan 2009: s. 182 – 184].

Zalesňovanie samozrejme nemôže predstavovať jediné opatrenie na pohlcovanie oxidu uhličitého, pretože množstvo uhlíka, ktoré je možné v lesoch potenciálne akumulovať je omnoho nižšie ako jeho množstvo uvoľnené pri spaľovaní fosílnych palív. Môže však významne prispieť k zníženiu čistých emisií. Mohlo by sa tak stať akýmsi prechodným opatrením, kým sa začne znižovať spotreba, príjmu sa politické opatrenia alebo začnú používať nové technológie [Barros 2004: s. 98 – 100].

Makroklimatické zmeny teda dokáže podstatne kompenzovať práve mikroklima lesa. Preto je pre zmiernenie hrozieb kľúčové udržiavanie kontinuálneho lesného pokryvu poloprirodzených lesov, ktoré stále majú schopnosť prirodzenej regenerácie [Kravčík 2010: s. 59]. Dôležité je uvedomiť si, že nastala potreba doplniť lesné porasty v týchto oblastiach vhodnými druhmi drevín, pretože pre vysadené smrekové monokultúry nastalo jednoducho príliš teplé podnebie, oslabili sa, a tým pádom ani nemajú šancu prežiť napadnutie podkôrnym hmyzom. Z hľadiska opatrení sa toho dá urobiť mnoho, ale už naozaj došiel čas na ich odkladanie a v tejto časovej tiesni už ani nie je tak dôležité, čo všetko sa pričínilo o poruchy klímy v danom území. Podstatné je prijatie toho, že sa za posledných niekoľko desiatok rokov skutočne zmenila a mení sa bude i naďalej [MY Kysucké noviny 2019: s. 2, 3].

Vo vzťahu k ochrane vôd je pomocou lesných porastov možné hospodáriť s množstvom zrážok v krajine. Vodochranné vlastnosti lesov spočívajú hlavne v tom, že chránia pôdu pred eróziou [Hronec a kol. 2000: s. 108]. V dôsledku činnosti človeka bola ale veľká časť lesov nahradená ornou pôdou. V klimatických podmienkach výskumného územia však ani zďaleka nie je tak odolná proti erózii ako pôvodné lesné porasty. Schopnosť krajiny zadržiavať zrážkovú vodu sa narušuje, čím dochádza k jej ďalšiemu vysušovaniu a v konečnom dôsledku k častejším povodňam [Popovský 2005: s. 226]. Lesy ale majú významnú retenčnú schopnosť, prostredníctvom ktorej zadržiavajú vodu, a tým pádom sú taktiež dôležitým prvkom protipovodňovej ochrany v krajine. Správna skladba lesného porastu môže výrazne ovplyvniť plošný odtok vody, a tým aj znížiť povodňovú vlnu. Zrážková voda sa zároveň môže hromadiť na povrchu drevín, v pôdnej prikrývke a samotnej pôde. Lesy majú taktiež schopnosť spomaľovať povrchový odtok jeho premenou na podzemný. Vďaka správnej druhovej skladbe sú schopné zachytiť veľkú časť tohto povrchového odtoku [Gerát, eds. 2006: s. 26].

Obe výskumné oblasti sú však charakteristické pozostatkami výsadby smrekových monokultúr, ktoré sú momentálne masívne odstraňované, kvôli ich napadnutiu lykožrútom smrekovým. V spojení so stále intenzívnejšími efektmi klimatických porúch a narušenej schopnosti krajiny zadržiavať vodu, sú následky často katastrofálne.

3. Metodológia

V tejto kapitole postupne prejdem od oblasti záujmu diplomovej práce a jej cieľa, k typu výskumu, ktorý som zvolila, výskumnému problému a otázkam. Následne sa dostanem ku konkrétnym metódam získavania dát v určených výskumných oblastiach, výberu výskumnej skupiny a spôsobu analýzy zozbieraných dát.

3.1 Oblasť záujmu

Oblasť záujmu v tejto diplomovej práci predstavujú studničky, ktoré vytvárajú ľudia pri prírodných vyvierajúcich prameňoch vody v chránených krajinných oblastiach Kysuce na Slovensku a Beskydy v Českej republike. Tieto oblasti sú charakteristické početným výskytom prameňov, vďaka špecifickému priepustnému geologickému podložiu.

Okolie týchto prameňov si ľudia na mnohých miestach už oddávna zvelaďujú tvorbou studničiek. Tvorba studničiek a studničky ako také, sa v priebehu času stali formou tradície, ktorá je spojená s úctou k vode a k prírode. Mnohí ľudia, hlavne v minulosti, prevzali nad niektorými studničkami tzv. „patronáty“, čím sa pomyslene zaviazali, že sa budú starať o ich stav. Pri iných sa modlili, lebo verili, že voda z nich má liečivú silu, z ďalších dodnes čerpajú vodu pre bežné účely. Podobné zvyky stále pretrvávajú na mnohých miestach kde sa studničky nachádzajú. Rovnako však dochádza i k strate patronátu nad nimi, čím upadá aj tradícia samotná. Od každodennej potreby pramenitej vody z nich v minulosti, dnes na mnohých miestach upadli takmer až do zabudnutia. Na jednej strane sa tak nachádza obnova a starostlivosť o studničky vďaka úsiliu ľudí, v ktorých záujme je zachovať tieto zdroje vody, na druhej je ich úpadok a zánik z niekoľkých dôvodov.

V rámci výskumu som sa zaujímala o dôvody, prečo studničky vznikali v minulosti, akými premenami prechádzajú a akú majú podobu v súčasnosti. V súvislosti s tým som sa zaujímala o to, prečo ľudia venovali studničkám svoju pozornosť a ako sa ich starostlivosť o ne v priebehu času vyvíjala. V celej záujmovej oblasti tak zohráva kľúčovú úlohu nielen príroda, ale aj ľudia, ktorí sa o studničky v krajine starajú, respektíve ich využívajú.

Na pozadí globálnych porúch klímy, ktorých dôsledky čoraz viac začínajú naberať na intenzite a rovnako zmien vo využívaní krajiny človekom, sa v práci zaoberám koncepciou invencie tradície vo vzťahu k studničkám, vo vymedzených výskumných oblastiach. Vychádzam pri tom z toho, ako túto koncepciu uviedli britskí historici Eric Hobsbawm a Terence Ranger v knihe *The Invention of Tradition* v roku 1983. Termín „invencia tradície“ v stručnosti pojednáva o tom, že tradície, ktoré sa javia alebo sa o nich tvrdí, že sú už staršie, sú mnohokrát celkom súčasné a často takpovediac vynájdené [Hobsbawm, Ranger 1983: s. 1].

3.2 Invencia tradície

Moderné spoločnosti často stoja v ambivalentnej pozícii k minulosti. Na jednej strane sa väčšina ľudí stala súčasťou kultúry inovácií, ktorá zvykne udávať tradícii len veľmi malú dôležitosť. Na druhej strane však inovácie a pokrok prenikajú do spoločnosti do tak veľkej miery, že stále existujú oblasti života, v ktorých tradície pretrvávajú. Pociť

kontinuity s minulosťou totiž poskytuje sociálnym inštitúciám a súkromnému životu pocit stability [Lewis, Hammer 2007: s. 1].

Všeobecné definície tradície, uvádzané v slovníkoch, predstavujú význam slova tradícia tak, že je to súbor presvedčení alebo zvykov, ktoré sú predávané z generácie na generáciu. Tradícia jednoducho spočíva v zakorenení určitých kultúrnych elementov v minulosti. Naozaj zdokumentovaná a tradovaná historická realita sa však nemusia vzájomne prekrývať. Historicky overiteľné tradície tak môžu existovať súčasne s ich nedávnymi inováciami. V klasickej štúdií Hobsbawma a Rangera, *The Invention of Tradition* (invencia tradície) sa podotýka, že aj niektoré z najznámejších „starodávnych zvykov“ sú v skutočnosti pomerne nedávnymi inováciami¹⁰ [Lewis, Hammer 2007: s. 1].

Slovné spojenie „**vynájdená tradícia**“ („invented tradition“), značí súbor postupov, ktoré sa spravidla riadia všeobecne ustanovenými alebo nepísanými pravidlami rituálneho alebo symbolického charakteru. Vynájdené tradície sa zároveň snažia opätovne alebo nanovo vniesť určité hodnoty a normy správania, prostredníctvom opakovania týchto pravidiel, čo automaticky značí ich kontinuitu s minulosťou. Vynachádzanie tradícií je v podstate proces formalizácie a ritualizácie daných pravidiel, ktorý sa vyznačuje odkazom na minulosť a prebieha, len ak sa tieto pravidlá opakujú. Vynájdené tradície tvoria kontrast medzi neustálymi zmenami a inováciami moderného sveta a snahou o štruktúrovanie aspoň niektorých častí spoločenského života ako nemenného. Zodpovedajú na nové situácie formou odkazovania na staršie, pôvodné tradície alebo si prostredníctvom kvázi opakovania určitých pravidiel vytvárajú svoju vlastnú minulosť. Hobsbawm a Ranger zároveň poukázali na to, že mnohé tradície vznikli v relatívne nedávnej dobe a s celkom jasným a daným zámerom. Vynájdené tradície zahŕňajú také, ktoré boli skonštruované a formálne zavedené a tiež tie, ktoré vznikli v krátko datovateľnom období - možno behom niekoľkých rokov - a s veľkou rýchlosťou. Odsledovať kde a kedy boli tradície novo vynájdené je neľahkou úlohou. Čiastočne sa tvoria aj v súkromných skupinách, v ktorých sa len veľmi ťažko dá proces ich vývoja nejakým spôsobom byrokraticky zaznamenať. K invencii tradície môže často dochádzať aj v prípade, keď sa v dôsledku rýchlej transformácie spoločnosti oslabujú alebo ničia sociálne vzorce, pre ktoré platili „staré“ tradície. K takýmto zmenám došlo hlavne za posledných dvesto rokov, a preto sa

¹⁰ Ako ďalej uvádzajú Lewis a Hammer [2007: s. 1], tradičný škótsky kilt bol vynájdený až v roku 1703 alebo tradičné vzory, ktorými boli kilty zdobené a predpokladalo sa, že ich história siaha až do počiatkov obdobia Keltov, vznikli až na prelome devätnásteho storočia.

zoskupenie okamžitých formalizácií nových tradícií dalo očakávať. [Hobsbawm, Ranger 1983: s. 1 – 5].

Práve pomocou koncepcie invencie tradície by som chcela poukázať na to, že starostlivosť ľudí o studničky a ich obnova, môže byť taktiež vnímaná ako určitá tradícia, opätovne „vynachádzaná“ človekom, prostredníctvom ktorej vzdáva úctu vode ako zdroju, pričom v tomto zmysle sa na studničky nahliada zriedkavo. Studničky, ktoré vznikajú pri prírodných prameňoch vody, a ktoré si ľudia začali zveľaďovať, vystupujú v celkom nových významoch, čím sa tvorí aj nový rozmer ich využitia v porovnaní s minulosťou. Tento nový, súčasný rozmer by mohol pomôcť uchopiť práve koncept invencie tradície. Aj v dnešnej dobe dochádza k tvorbe alebo obnove studničiek, ale mnohokrát z úplne odlišných dôvodov ako kedysi. Tento zvyk sa stále pretvára, najmä spolu so zmenami vo využívaní krajiny, ako aj zmenami v zásobách vody, ale aj zmenami v myslení ľudí. S invenciou tradície by mohlo prichádzať aj znovu – objavenie záujmu o studničky v krajine, ako aj záujmu o význam vody ako neodmysliteľného zdroja pre život na Zemi.

3.3 Cieľ výskumu

V práci mi ide o identifikáciu toho, aký posun nastáva v podobe tradície tvorby a starostlivosti o studničky v oblastiach CHKO Kysuce a Beskydy, prostredníctvom toho, aké motívy viedli ľudí k tvorbe a starostlivosti o studničky v minulosti, aká je podoba tohto zvyku a stav studničiek v súčasnosti a prečo sa ľudia snažia zachovať studničky aj do budúcnosti.

Identifikácia tohto posunu by tak mohla preukázať isté podobnosti, či rozdiely s koncepciou invencie tradície, a rovnako aj určiť, k akej podobe tradícia speje – či skôr smeruje k zániku, premene alebo jej znovuobjaveniu a čo to pre človeka signalizuje. Rovnako by výskum mohol priblížiť to, ako sa v čase menil význam a zmysel toho, prečo ľudia studničky a teda aj túto tradíciu, tvorili.

Vývoj tradície je zároveň spätý s globálnymi poruchami klímy viac, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. V konečnom dôsledku, by som prácou rada poukázala aj na súvislosti globálnych porúch klímy s ochranou a zachovávaním zdrojov vody a tradíciami na určitom území, ako aj prispela k zvýšeniu povedomia o prameňoch a studničkách

v krajine. Verím, že by tak práca mohla poskytnúť aj určitý návod a inšpiráciu k praktickej starostlivosti o tieto zdroje vody.

3.4 Typ výskumu

Pre dosiahnutie uvedenej identifikácie zmien v tradícii, podobností a rozdielov s koncepciou invencie tradície vo vzťahu k studničkám, som zvolila kvalitatívny typ výskumu. Samotný výskum je totiž procesom, v ktorom sa ako výskumník snažím porozumieť poňatiu invencie tradície, prostredníctvom skúmania tradície vytvárania a starostlivosti o studničky v danom území. V konečnom dôsledku mi teda ide o tvorbu určitého komplexného obrazu o invencii tradície vo vzťahu k studničkám, pomocou analýzy rôznych typov dát, v uvedenej oblasti výskumu. Kvalitatívny výskum totiž spočíva práve na analýze skúmaných javov, odhaľovaní ich elementárnych zložiek, odkrytí závislostí, ktoré sú medzi nimi, charakteristike ich celostnej štruktúry, interpretácii ich funkcie a zmyslu [Juszczyk 2003: s. 14]. Aby toto utváranie holistického poňatia skúmaného javu bolo možné, je potrebné analyzovať dáta a pracovať s nimi práve kvalitatívnym spôsobom. Kvalitatívny výskum sa totiž často mylne považuje za výskum, kde sa pracuje s „kvalitatívnymi dátami“, no záleží predovšetkým na tom, aby sa kvalitatívne pracovalo s materiálom, ktorý sa k výskumu získava. Aj dáta, ktoré nie sú kvalitatívne, môžu byť v kvalitatívnom výskume nápomocné [Konopásek 1997: online].

V mojom prípade mi taktiež pomáhalo niekoľko typov kvantitatívnych dát, ako napríklad GPS súradnice s polohou studničiek, na základe ktorých som sa k niekoľkým z nich vôbec vedela dostať, ako aj údaje o chemickom zložení vody, prostredníctvom ktorých som mohla vedieť, či je voda v studničke pitná.

Ako uvádza Hendl [2005: s. 49], neexistuje jediný, všeobecne uznávaný spôsob ako vymedziť alebo robiť kvalitatívny výskum. V prípade vlastného výskumu som postupovala typickým spôsobom, od počiatočného výberu témy a určenia výskumných otázok a hypotéz. Výskum sa začal neustále pretvárať a dotvárať a v rámci jeho postupnej tvorby som sa priebežne rozhodovala, ako budem pokračovať pri zbere dát a ich analyzovaní. Kvalitatívny výskum sa preto niekedy považuje za tzv. pružný typ výskumu, ktorý sa stále modifikuje a dopĺňa v jeho priebehu [Hendl 2005: s. 52].

3.5 Výskumný problém a otázky

Základným výskumným problémom práce je tradícia vytvárania studničiek a starostlivosti o ne, vo výskumných oblastiach CHKO Kysuce a Beskydy – identifikácia toho, ako tradícia vznikala, aké sú jej premeny v čase, prípadne jej zánik a jej vplyv na podobu krajiny v minulosti až dodnes.

V nadväznosti na výskumný problém, som hlavné výskumné otázky zamerala pozdĺž časovej osi minulosti, prítomnosti a budúcnosti, pričom jednotlivé otázky znejú:

- Z akého dôvodu ľudia vytvárali studničky v minulosti?
- Aký je ich stav? – Prečo vznikajú alebo zanikajú?
- Čo motivuje ľudí k starostlivosti o studničky? (Prečo sa ľudia o studničky starajú? Čo ich vedie k tomu, aby sa zachovali do budúcnosti?)

Ide mi tak o potenciálne odhalenie premien v tradícii tvorby studničiek, prostredníctvom odhalenia motívov, ktoré ľudí k starostlivosti o studničky a ich tvorbe viedli alebo stále vedú, vzhľadom na uvedenú časovosť.

Na základe svojich výskumných zistení, by som sa chcela pokúsiť potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézy, ktoré som formulovala v raných fázach výskumu:

- V súčasnosti dochádza skôr k úpadku tvorby studničiek a pokiaľ k obnove, tak najmä z iniciatívy občianskych združení, škôl, spolkov na ochranu prírody, skôr ako jednotlivcov.
- Existuje súvislosť vytvárania studničiek so vznikom inštitúcií na ochranu prírody.
- Pôvodné studničky zanikajú v dôsledku čoraz častejších období sucha v spojení so zmenami podoby krajiny, ale stále je skôr snaha o ich zachovanie.

Uvedené hypotézy tvoria isté domnienky, ktoré som vytvorila na základe môjho subjektívneho predpokladu a vlastných skúseností z daného výskumného prostredia. Rozhodla som sa ich zvoliť, pretože by mohli viesť k zaujímavým pohľadom na výskumný problém invencie tradície [Juszczak 2003: s. 48, 49].

3.6 Metódy získavania dát

Keďže mi na základe výskumného problému a otázok nešlo len o zistenie informácií o stave studničiek, ale aj o hlbšie súvislosti ich premien, ako metódu získavania dát som zvolila pozorovanie a tiež interview. Informácie som čerpala taktiež z rôznych dokumentov, najmä z literatúry o výskumných územiach, z novín, časopisov a zborníkov. Ako uvádza Hendl [2005: s. 164], metódy zberu dát v kvalitatívnom výskume je možné použiť samostatne alebo v kombinácii s inými. Celý proces získavania informácií sa vyznačuje veľkou pružnosťou.

V počiatkoch výskumu som pozorovala najmä to, v akom stave sa studničky nachádzajú. V rámci pozorovania som si údaje z návštev jednotlivých studničiek pravidelne značila do terénneho denníka, spolu s údajmi o ich stave a rozličnými informáciami, ktoré sa mi podarilo o nich získať. Pokiaľ som informácie získala až po návšteve, doplnila som ich dodatočne. Terénne poznámky sú zväčša popisného charakteru a zahŕňajú opis miesta, kde sa studnička nachádza, jej stav, koho som na mieste videla alebo stretla a prípadne to, o čom sme spolu s dotýčnými hovorili alebo ako som sa na mieste cítila. Niektoré z týchto poznámok som už v priebehu výskumu reflektovala a analyzovala. Údaje som prepisovala vždy po príchode z terénu, ale využívala som aj heslovité poznámky, ktoré som si zapisovala priamo na mieste. Keďže vymedzené výskumné územie je známe výskytom početných prameňov a studničiek, v rámci vlastného výskumu som sa venovala aj pozorovaniu stavu niektorých z nich a jeho porovnaniu s naposledy popísaným stavom, ktorý som mala k dispozícii v podobe rôznych materiálov o prameňoch a studničkách vo zvolených oblastiach. Vznikli tak zoznamy s údajmi, ktoré sa mi o jednotlivých studničkách podarilo zistiť (napr. o ich približnej polohe, stave, prietoku, využití a pod.), ktoré som zapisovala do terénneho denníka.

V prípade individuálnych interview, som zvolila pološtruktúrovaný rozhovor s vopred danou osnovou otvorených otázok. Ako ďalej uvádza Hendl [2005: s. 166], voľnejšie utváraný rozhovor poskytuje totiž určité výhody, ako napríklad, že vo výpovedi

respondentov sa môžu spontánne objaviť isté súvislosti s výskumným problémom alebo ich hlbšie subjektívne pohľady a názory, čo pre výskum môže byť veľmi prínosné. Návod by mal zároveň zaistiť, že počas rozhovoru sa preberú všetky témy záujmu.

Vedenie kvalitatívneho rozhovoru je naozaj vedou a umením zároveň, o čom som sa v rámci vlastného výskumu sama presvedčila a mnohokrát som problémy ohľadom obsahu otázok, či dĺžky rozhovoru vyjasňovala v priebehu alebo až po interview. S každým ďalším rozhovorom som sa snažila vyhnúť predchádzajúcim chybám a dbať na jeho priebeh, čo je však veľmi zložitou záležitosťou, ktorá sa neustále dá zdokonaľovať. Spočiatku som sa striktne snažila držať osnovy mojich otázok a na rozhovor sa dôkladne pripraviť. Keďže ale neexistuje žiadny presný návod ako viesť efektívne interview, pridrižovala som sa najmä osvedčených zásad a snažila sa dodržiavať neutralitu a reflexívnosť [Hendl 2005: s. 172].

V priebehu konkrétnych rozhovorov som sa od otázok týkajúcich sa aktivít respondentov v prítomnosti, následne vždy pokúšala nadviazať na minulosť a väčšinou až záverečné otázky sa týkali pohľadu do budúcnosti. Sociodemografické ukazatele vyplynuli prevažne spontánne počas rozhovoru, a preto som sa niekedy o ne vôbec vyslovene nezaujímalá, v prípade potreby ich zistila dodatočne.

Nižšie uvádzam príklady otázok vzhľadom na spomínanú situovanosť v čase:

- Akými spôsobmi a prečo ľudia v CHKO Kysuce a Beskydy uchovávali a využívali vodu z prírodných prameňov? (minulosť)
- Navštevujete pravidelne miesta, kde sú studničky umiestnené? V čom sa podľa vás líšia oproti ich pôvodnému stavu a využitiu? (prítomnosť)
- Prečo sa ľudia o studničky starajú? Ide im o potrebu vody pre vlastné využitie, pre zachovanie vody v krajine alebo o zachovanie tradície? (budúcnosť)

Niekoľko ďalších neformálnych rozhovorov, ktoré sa ukázali ako informačne veľmi cenné, vznikli v priebehu zúčastneného pozorovania. Napríklad pri aktivite čistenia studničiek, na ktorej som sa niekoľkokrát s jednou z mojich respondentiek zúčastnila, som tak mohla priamo pozorovať a lepšie pochopiť súvislosti, čo k tejto činnosti respondentku

vedie a dôvody, prečo studničky pravidelne čistí. Prostredníctvom zúčastneného pozorovania som sa tak sama zapojila do diania v sociálnej situácii, v ktorej sa predmet výskumu priamo prejavil a poodhalila sa aj vnútorná perspektíva účastníkov. Niektoré otázky z rozhovorov sa ozrejmili práve vďaka použitiu tejto metódy.

S pomocou uvedených metód získavania dát postupne vznikala určitá forma „hustého popisu“, na ktorého tvorbu sa kladie dôraz predovšetkým v etnografickom prístupe kvalitatívneho výskumu. Tento pojem bol zavedený antropológom Clifordom Geertzom a tvorí správu o prostredí a chovaní pozorovanej skupiny v rámci tohto prostredia. Analýza zhusteného popisu spočíva v triedení významových štruktúr a v určovaní ich sociálnych príčin a významov [Geertz 2000: 19]. Hustý popis je tak základom tvorby teoretických tvrdení o danej skupine. Jeho obsah by mal interpretovať okolnosti, významy, prístupy, motivácie a všetko ostatné, čo pomáha charakterizovať sledovaný jav [Hendl 2005: s. 120], v tomto prípade invenciu tradície.

Získavanie dát pre vlastný výskum teda prebiehalo prostredníctvom zberu rôznorodých údajov súvisiacich so studničkami. Rovnako zahŕňalo aj zber dát o spôsoboch kultúrneho života skupiny ľudí, ktorý sa o studničky viac, či menej zaujímajú. Takýto postup v kvalitatívnom výskume najviac zodpovedá výskumnej schéme etnografie [Juszczak 2003: s. 13]. Vo výskume pred etnografom stojí s výnimkou, kedy sa zaoberá zberom dát, súbor pojmových štruktúr. Mnohé z nich sa potom vzájomne preplietajú a prekrývajú, sú známe aj neznáme súčasne. Nie sú explicitne vyjadrené a je ich treba najskôr pochopiť a až potom vyjadriť. Platí to od tej najzákladnejšej úrovne terénneho výskumu – rozhovorov s informátormi, pozorovania rituálov, sledovania vzťahov, písania denníka. Robiť etnografiu sa podobá čítaniu rukopisu v tom zmysle, že toto čítanie etnograf konštruuje písaním letných príkladov utváraného chovania [Geertz 2000: s. 20]. Charakteristickým rysom etnografického popisu teda je, že má interpretatívny charakter – to, čo interpretuje, je prúd sociálnej rozpravy. Táto interpretácia spočíva v snahe zachytiť to, čo sa v nej hovorí, pred zánikom okamihu, keď sa to vysloví. Ide o to, zachovať danú rozpravu v takej forme, aby sme sa k nej mohli neskôr vrátiť. Existuje ale aj ďalší rys tohto popisu – mikroskopický. Znamená to, že etnograf sa k širším interpretáciám a abstraktnejším analýzám dostáva aj prostredníctvom čím ďalej, tým lepšej oboznámenosti s nesmierne drobnými záležitosťami. Podľa Geertza [2000: s. 31], je to ale práve obrovská výhoda, keďže na svete je už dosť hlbokých myšlienok.

Z pojmov, s ktorými sa v etnografii pracuje, by som chcela uviesť najmä emickú, etickú perspektívu. Emická perspektíva vyjadruje pohľad člena skúmanej skupiny a v prípade etickej ide o vonkajšiu perspektívu alebo dianie vo výskumnej skupine z pohľadu výskumníka [Hendl 2005: s. 388]. Môj etický pohľad sa tak utváral na základe emických perspektív jednotlivých účastníkov výskumu, čo mi umožnilo chápať skúmanú skupinu ako na holistický celok, zložený z jednotlivých častí a vzťahov medzi jeho členmi.

Etnografické štúdie sú zväčša odrazom veľmi širokého spektra záujmov – perspektív, obsahov a foriem myslenia členov skupín, interakcií a ich sociálnych praktík [Hendl 2005: s. 118]. Pre odhalenie, pochopenie súvislostí a interpretáciu tohto spektra je samozrejme nevyhnutný dlhší pobyt v teréne. Môj pobyt vo zvolených výskumných oblastiach nabral na intenzite zhruba pred rokom a s prestávkami sa v ňom pohybujem doteraz. Skôr si však dovoľím tvrdiť, že sa v tomto prípade jedná o určitú mikroetnografiu, ako o širokú etnografickú štúdiu. Skupina ľudí, ktorí sa o studničky zaujímajú, sa totiž behom výskumu ukázala síce ako menšia, no i tak stále s veľmi bohatým záujmovým spektrom.

Mikroetnografia je zameraná práve na procesy vo vnútri malej skupiny, ale aj napriek tomu sa usiluje o holistický pohľad na skúmaný jav. Vytvára popisnú teóriu vybraného javu, ktorá môže ďalej slúžiť pri vykonávaní určitej činnosti. Požiadavka na dlhší pobyt v teréne nie je v jej prípade taká striktná [Hendl 2005: s. 121]. Môj mikroetnografický pohľad som v tejto diplomovej práci upriamila na vymedzenú skupinu ľudí, ktorí sa o studničky zaujímajú, na procesy, prostredníctvom ktorých starostlivosť o studničky v rámci tejto skupiny prebieha a dôvody, ktoré jej „členov“ k tomu vedú.

3.7 Vymedzenie a popis výskumných oblastí

Vopred uvedené výskumné oblasti som pre svoju diplomovú prácu zvolila z pomerne jednoduchého dôvodu - pochádzam z okresu, ktorým prechádza prevažná časť prvého výskumného územia - Chránenej krajinej oblasti Kysuce. Ide o okres Čadca, ktorý sa nachádza v blízkosti hranice s Českou republikou na severozápade Slovenska a táto poloha určuje práve jeho bezprostrednú blízkosť s Chránenou krajinnou oblasťou Beskydy, ktorú som zvolila ako ďalšie výskumné územie. V CHKO Kysuce a Beskydy sa pohybujem s menšími, či väčšími prestávkami už od detstva. Vždy som si všímala prírodu, krajinu a spôsob života ľudí okolo seba. V dôsledku toho, už ako iste mnoho ľudí predo

mnou, som si uvedomila špecifickosť a veľký prírodný a kultúrny potenciál oboch oblastí. Nanešťastie sa im nie vždy dostáva takej pozornosti a ochrane, akej by sa patrilo, čo sa žiaľ mnohokrát podpíše pod stavom ich prostredia. Mimo iné, obe výskumné oblasti sú charakteristické početnými miestami, kde sa nachádzajú prírodné pramene. V oboch územiach to výrazne prispelo k vytváraniu človekom upravených studničiek, v bezprostrednej blízkosti týchto prameňov.

V rámci zvolených výskumných oblastí mi ani tak nešlo o zmapovanie každej jednej studničky, čo by mohlo byť predmetom samostatného výskumu, ale skôr o zameranie sa na ľudí, ktorí sa studničkám venujú a majú o nich isté poznanie.

3.8 Výber výskumnej skupiny

Pre výber prípadov výskumnej skupiny som s ohľadom na svoj výskumný cieľ a otázky použila tzv. metódu snehovej gule. Hendl [2005: s. 152], predstavuje túto metódu ako obľúbenú formu výberu v kvalitatívnom výskume. Je zdrojom kvalitatívnych informácií o sociálnych systémoch aj jednotlivcoch v nich [Rada Evropy 1997: online, s. 21].

Ide o techniku konštrukcie výskumného súboru, kde som si na začiatku výskumu zvolila jedného respondenta pre prvé interview, v rámci ktorého mi vybraný odporučil ďalšiu osobu, zaujímavú z hľadiska výskumného problému. Prvý prípad som si vybrala cieľovo, pretože ilustroval veľkú časť z toho, o čo sa v práci zaujímam. Najskôr som zvažovala možných respondentov, na základe čoho som sa rozhodla pre výber vzorového prípadu [Silverman 2005: s. 116].

Svojho prvého informátora som zvolila, pretože som už dlhšiu dobu vedela, že o studničkách v CHKO Kysuce a Kysuciach ako takých má prehľad, keďže sa takmer celý život venuje ochrane prírody v tejto oblasti a bol osobne účastníkom projektu obnovy studničiek v danom území. Ako som predpokladala, z rozhovoru s ním vyplynul kontakt na ďalšieho potenciálneho respondenta, na základe čoho som sa rozhodovala, koho nasledovne oslovím.

Ďalšie významné zdroje kontaktov na respondentov z oboch oblastí som získavala cieľovým výberom prípadov z výskumného prostredia, prostredníctvom internetového

vyhľadávania a tiež rád od blízkych známych. Následne som vybrané osoby kontaktovala buď telefonicky alebo e-mailom.

Metóda snehovej gule sa často kladie do súvislosti práve s etnografickým výskumom a zúčastneným pozorovaním, ktoré umožňuje preniknúť hlbšie do pozorovanej skupiny. Prístup do skupiny sa pritom často dosahuje pomocou metódy snehovej gule. Nie je tomu však nutne tak, a respondent je niekedy pomocou tejto techniky síce kontaktovaný, ale po tom, ako sa interview skončí, k ďalšiemu stretnutiu s ním už nemusí dôjsť. Išlo mi skôr o získanie diverzifikovaného súboru prípadov, ktorý bude pokrývať rôzne geografické a sociálne skupiny, a nie vždy som preto po skončení rozhovoru ďalej pobývala v sociálnom prostredí danej osoby [Rada Evropy 1997, online: s. 19].

3.9 Spôsob analýzy dát

Jednotlivé rozhovory som do písomnej podoby previedla pomocou doslovnej transkripcie. Tento spôsob je časovo síce dosť náročný, ale ako jeho hlavnú výhodu by som vyzdvihla najmä možnosť komentovania dôležitých miest v texte ihneď počas prepisu [Hendl 2005: s. 152], ako aj možnosť ľahšej práce s textom.

Následná analýza textu rozhovorov, dopĺňovaná textami z neformálnych rozhovorov a zápisov pozorovaní z terénneho denníka, prebiehala pomocou metódy rámcovej analýzy, založenej na segmentácii, resp. kódovaní dát, ktorú navrhli anglickí výskumníci Ritchie a Spencer v r. 1994. Za východisko analýzy pokladajú organizáciu dát, čím zároveň dochádza k ich redukcii. Ďalším krokom je ich interpretácia vo výskumnej správe.

Tento postup som zvolila pre zachytenie motívov v premenách tradície spojenej so starostlivosťou o studničky tak, aby mohli byť zdôvodnené samotnými dátami výskumu. Rámcová analýza zároveň umožnila prehľadnosť dát a ich zoradenie do tabuľky motívov, ktoré viedli ľudí k tvorbe a starostlivosti o studničky, na základe vopred spomínanej časovosti. Jednotlivé motívy a témy, ktoré sa objavovali v zozbieraných výpovediach respondentov a tiež v pozorovanom chovaní aktérov, som mohla vďaka rámcovej analýze rozlíšiť a združiť podľa toho, či súviseli s minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou. Tým sa pre mňa proces odvodzovania záverov zo zozbieraných dát stal jednoduchším.

Všeobecným princípom analýzy je požiadavka zahrnúť dostatok dát a kontextu tak, aby sa výskumník nemusel stále vracieť k vlastným dátam alebo textu a pripomínať si ich obsah a významy. Vybraný objem dát pre zaradenie do políčka tabuľky by nemal byť zároveň príliš veľký, aby sa predišlo vzniku príliš zahltenej a neprehľadnej tabuľky. Ide o vytvorenie kompromisu medzi oboma extrémami.

Pre popísané účely je možné využiť tabuľkový procesor alebo sa údaje môžu vnášať aj na papier väčšieho formátu. Po navrhnutí celého analytického procesu sa pristupuje ku kvalitatívnej analýze. Umožňuje taktiež porovnanie vo vnútri jednotlivých prípadov a medzi nimi, identifikáciu zvláštností a pravidelností v dátach. Prevedené zobrazenie dátového materiálu by malo uľahčovať návrh napríklad novej typológie alebo pokus o vysvetlenie určitých asociácií.

Obrázok 4: Ukážka vkladania dát do tabuľky pre rámcovú analýzu; výsek tabuľky motívov a tém pre časovú os minulosti.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O
1	časovosť	respondent - R							téma						
2	minulosť	R1	tak sme robili spoluprácu so školami, rôzne akcie, také vzdelávacie projekty spolupráce + výchova detí												
3			v tých regiónoch, v ktorých sme my a oni pôsobili sme zmapovanie studničiek + medzinár. spolupráca												
4			Skôr sme ich k tomu nabádali. + výnimky						negat. vzťah k starostlivosti v minulosti						
5		R2	studničky v minulosti potrebovali najmä pre lepšiu dostupnosť						tvorba studničiek kvôli potrebe + napájanie zvierat						
6		R3	Ľudia boli odjakživa naučení používať vodu zo studničiek a prarodná tvorba studničiek kvôli potrebe												
7		R4	Začali jsme se starat o studánky ... mým cílem, záměrem bylo p výchova detí												
8			o studničky sa starali najmä starší ľudia, ktorí sa k týmto zdrojom starali sa len starší ľudia												
9		R5	pramene sa prispôbovali dobe						pozit. vzťah k starostlivosti						
10		R6													
11		R7							potreba znovu - zmapovania studničiek						
12			aby mohli žiť, potrebovali, aby byl někde pramen vody ... takže starostlivosť o studničky kvôli nevyhnutnej potrebe												
13			„ani nešlo tak o človeka, ale o dobytek. První musela dostat vo tvorba studničiek kvôli potrebe + napájanie zvierat												
14		R8	studničky v CHKO Kysuce aj Beskydy boli v minulosti pod záštitou štátnych lesov												
15			Ale běžné tie studničky ... kto mal aký vzťah k tomu, tak to nedostatok starostlivosti												
16			Ľudia, si myslím, 90 percent studničiek robili vždy tam, kde tvorba studničiek kvôli potrebe												
17			keďysi tí ľudia boli na vode závislí, nikto nekupoval vodu v tvorba studničiek kvôli potrebe, závislosť na studničkách												
18		R9							vzťah k starostlivosti + výchova detí						
19		R10	90. roky - začiatok starostlivosti o studničky v katastri, program vzťah k starostlivosti + výchova detí												

4. Praktická časť

V priebehu výskumného obdobia, ktoré trvalo približne rok (od polovice júna 2018) som navštevovala miesta, na ktorých sa studničky nachádzajú. Išlo o návštevy miest najskôr podľa zoznamu, ktorý bol vytvorený na základe medzinárodného projektu "Beskydy bez hranic – environmentální aktivity pro ochranu přírodních krás" v r. 2000 na

slovensko – česko – poľskom pohraničí. V rámci CHKO Kysuce a CHKO Beskydy som navštívila zhruba okolo 50 studničiek a prameňov. Počas tohto pozorovania som si do terénneho denníka zapisovala údaje, na základe vopred stanoveného metodického listu, ktorého štruktúru uvádzam v prílohe. V okolí miest, kde sa studničky nachádzajú, som na moje veľké prekvapenie málokedy niekoho stretla. Do istej miery to možno bolo ovplyvnené aj tým, že som na mnohé takéto miesta podnikla výlety aj v pracovnom týždni, kedy je frekvencia ľudí v prírode celkovo nižšia. Pri známejších studničkách, frekventovanejších využívaných, sa zhromažďovali väčšie skupinky ľudí, rodín, ale len málokedy sme spolu nadviazali rozhovor. Ak sa tak stalo, išlo skôr len o jednotlivcov.

Popri pozorovaní vybraných studničiek som v priebehu tohto obdobia robila rozhovory s respondentmi, ktorých sa mi podarilo nájsť prostredníctvom vopred uvedenej metódy výberu výskumnej skupiny. Svojich respondentov som vyberala s cieľom vytvoriť pokiaľ možno čo najviac rozmanitú vzorku ľudí, ktorí sa o studničky z oboch výskumných oblastí nejakým spôsobom zaujímajú. Nebolo to vždy jednoduché, keďže ako som zistila počas výskumu, takýchto ľudí už neostalo mnoho, a preto som sa do súboru respondentov rozhodla zahrnúť aj tých, ktorí nie sú síce priamo z výskumného územia, ale o studničky sa vo veľkom rozsahu zaujímajú a v konečnom dôsledku mali čo povedať aj k studničkám vo zvolených výskumných oblastiach. Zároveň sa respondenti mimo výskumných oblastí ukázali ako veľmi scestovaní a sčítaní ľudia, takže mali poznatok nielen o studničkách vo svojom okolí, výskumných oblastiach, ale aj v celej Českej a Slovenskej republike. Počas uvedenej doby výskumu som oslovila, respektíve dostala kontakt na viacerých respondentov (približne 15), z ktorých sa uskutočnilo celkovo 10 hĺbkových rozhovorov v rozsahu približne do desať strán. Dva z nich sú vo forme zápisu v terénnom denníku, pretože sa mi ich nepodarilo zaznamenať z technických dôvodov. Zvyšok rozhovorov bol nahrávaný na diktafón a následne prepísaný do elektronickej podoby. Určite sa mimo kontaktovaných a zahrnutých respondentov v tejto diplomovej práci nájde aj veľké množstvo ďalších ľudí, ktorých studničky zaujímajú a mali by k tejto téme čo povedať. Vzhľadom na časové rozmedzie, ktoré hľadanie a nadviazanie kontaktu s respondentmi zabralo, som sa rozhodla zahrnúť len tých uvedených. Pre lepšiu orientáciu v rozhovoroch uvádzam tabuľku respondentov, rozdelených na základe ich vzťahu ku studničkám a výskumnej oblasti. Aj keď ani jeden z mojich respondentov nebol proti zverejneniu svojej identity, rozhodla som sa ich v rámci ďalšieho textu označovať ako

„respondent/ka“, v súvislosti s jeho vzťahom ku studničkám alebo k ich profesii (napr. vedúca oddielu MOP a pod., vid' v tabuľke 1) a celé meno uvádzam iba v tabuľke nižšie.

Okrem desiatich formálnych rozhovorov, prebehlo aj množstvo neformálnych rozprávání, ktoré som si väčšinou zapisovala po príchode z terénu do terénneho denníka alebo som si ich so súhlasom respondenta nahrávala. Zúčastnila som sa aj na jednej udalosti pri príležitosti otvárania studničiek a bola na niekoľkých ďalších, skôr neformálnych stretnutiach v teréne s ľuďmi, ktorí sa o studničky v danom výskumnom území zaujímajú. Jednu studničku sme so skupinou členov rodiny a priateľov „vlastnoručne“ vytvorili. K niekoľkým, celkom zaujímavým rozhovorom o studničkách došlo aj úplnou zhodou okolností, počas rozhovorov s rôznymi ľuďmi o tom, čomu sa vo svojej diplomovej práci venujem.

Čo sa týka priebehu pološtruktúrovaných rozhovorov, pridržovala som sa relatívne nemennej osnovy približne dvadsiatich otázok, ktorej ukážku uvádzam v prílohe. Táto štruktúra bola stanovená v počiatočnom výskumu, takže neostala celkom rovnaká v prípade všetkých spovedaných respondentov a prispôbovala som ju tomu, s kým rozhovor prebiehal. Keďže rozhovory prebiehali s ľuďmi českej aj slovenskej národnosti, rozhodla som sa v citovaných úryvkoch zachovať rodný jazyk. Kladenie otázok z vopred vytvorenej osnovy som často prispôbovala aj priebehu rozhovoru, keďže niekedy respondenti spontánne odpovedali na viacero otázok z osnovy súbežne a bez toho, že by som sa ich vyslovene opýtala. Nikdy som nemala problém s tým, že by rozhovor viazol, zväčša mali totiž respondenti tendenciu skôr rozsiahle sa rozhovoriť. Vo väčšine prípadov som teda získala omnoho viac informácií, ako som vôbec čakala.

Všetci respondenti boli vždy pred začatím rozhovoru informovaní o priebehu a okolnostiach výskumu a súhlasili s nahrávaním. Naše rozhovory sa odohrávali na rôznych miestach – v knižnici, reštauráciách, niekedy u respondenta doma, v mieste momentálneho pracoviska, či priamo pri studničkách. V dvoch prípadoch som sa so svojimi respondentkami stretla opakovane na viacerých miestach v teréne. Rozhovory vždy prebiehali vo veľmi priateľskej a milej atmosfére. So všetkými svojimi respondentmi sme viedli aj neformálny rozhovor, už mimo osnovy otázok, na základe čoho som sa taktiež dozvedela mnoho hodnotných informácií.

Tabuľka 1: Prehľad respondentov.

Respondent	Spojenie so studničkami / profesijné zameranie	Výskumná oblasť / pôvod, okres
1. PhDr. Rudolf Gerát	celoživotný aktivista v oblasti OP na Kysuciach, profesijné pôsobenie v oblasti regionálnej kultúry a vzdelávania	CHKO Kysuce Skalité – Čadca
2. Slávka Mazúrová	majiteľka jednej z tradičných chalúp na kopaniciach v pôvodnej obytnej osade Petránky („U Macáška“) na Kysuciach	CHKO Kysuce Zákopčie – Čadca
3. Klára Blažeková	pedagogička v materskej škole	CHKO Kysuce Olešná – Potôčky – Čadca
4. Ing. Michal Kulík	vedúci verejne prospešného spolku Mladí ochránci prírody, z.s., ktorý sa zaoberá hlavne prácou s deťmi a mládežou v oblasti OP	sídlo spolku sa nachádza v Prahe, združuje však aj záujemcov z mnohých iných oblastí (cca 1700 členov)
5. Ján Filanda	dlhoročne sa venuje obnove horských prameňov a studničiek na Slovensku z vlastnej iniciatívy; zberateľ historických informácií o Nevoľníckej kotline v Kremnických vrchoch (SR)	
6. Petr Brzobohatý	člen „Putujících“ – skupiny ľudí, ktorí sa zaujímajú o energetické miesta Zeme	zakladatelia z Prahy, pôsobenie nielen v ČR a SR, ale členovia aj v iných

	akými sú aj pramene a studničky ¹¹ ; http://www.putujici.cz/	krajinách; znalosti o studničkách v CHKO Kysuce aj Beskydy
7. Hanka Drozdová	vedúca oddielu MOP Pramínek, profesijné pôsobenie v oblasti pedagogiky, bývalá vedúca pešej turistiky	CHKO Beskydy Horní Lomná
8. PaedDr. Jaroslav Velička	všestranný fotograf, špeciálny pedagóg, ornitológ; spolupracoval na projektoch obnovy studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy	CHKO Kysuce Vysoká nad Kysucou – Čadca
9. + 10. Mirek Dvorský, Jitka Dvorská	Valašské ekocentrum ČSOP; nezisková organizácia, ktorej hlavná činnosť je praktická ochrana prírody, krajiny a ŽP, ekologická výchova, vzdelávanie, osвета detí, mládeže a verejnosti	CHKO Beskydy Valašské Meziříčí

4.1 Analýza výskumných dát

Pre analýzu výskumných dát, ktoré som zozbierala spôsobmi uvedenými v kapitole 3.6 o metódach získavania dát, som použila už vyššie spomínanú rámcovú analýzu. Po prehliadke svojich nazhromaždených dát a prvom čítaní získaných textov, som si zostavila zoznam s počiatočnou štruktúrou tém, ktoré slúžili pre základnú klasifikáciu (studničky vo

¹¹ Respondent opisuje „Putujících“ tak, že je to: „... volná otevřená skupina kamarádů a přátel, různých povolání, zaměření a duchovního zaměření, kteří se v životě setkali a neustále setkávají, mnozí za velmi zajímavých a kuriózních situací a okolností ... Jako celek se hlásíme k geomantii, co vlastně bereme jako nauku o energii prostoru a jemnehmotných silách Země.“

vzťahu k minulosti, prítomnosti a budúcnosti). Analýza textu v tomto prípade prebiehala formou zoskupenia rôznych motívov, ktoré na základe výpovedí respondentov viedli ľudí k starostlivosti o studničky a k ich tvorbe v minulosti alebo vedú v prítomnosti, ako aj motívov, ktoré sa týkajú zachovania studničiek do budúcnosti. Tieto motívy som následne zorad'ovala do tabuľky a z motívov ďalej vyplývali rôzne témy, ktoré sa väčšinou viackrát opakovali (napr. studničky a globálne poruchy klímy) alebo sa objavovali len jednotlivo. Pre rôzne témy sa tak začali odkrývať spoločné alebo samostatné motívy záujmu ľudí o studničky, z pohľadu jednotlivých respondentov. Každému respondentovi, bol priradený určitý riadok v tabuľke a túto pozíciu mal aj vo všetkých ďalších tabuľkách, vytvorených podľa časovosti minulosť – prítomnosť – budúcnosť.

Rámcová analýza tohto výskumu je teda postavená primárne na ose časovosti, ktorá jednotlivé motívy v zozbieraných dátach odkrýva. Tie potom zoskupujem na základe spoločných tém, ktoré sa v jednotlivých textoch objavovali. Počas analýzy vyplynulo najmä mnoho hodnotných podnetov k problematike globálnych porúch klímy vo vzťahu k studničkám a k ich estetickej hodnote v krajine. Na základe toho, pridávam aj kapitoly o globálnych poruchách klímy a estetike v súvislosti so studničkami.

4.1.1 Studničky a minulosť

Keďže môj prvý respondent patrí k naozaj významným osobnostiam, ktoré sa celoživotne venujú rozvoju ochrany prírody, nielen na území CHKO, ale aj v rámci celých Kysúc vôbec, hneď na začiatku výskumu som mala možnosť dozvedieť sa mnoho cenných informácií o minulosti v súvislosti so studničkami v tejto oblasti. Ako sám uvádza:

„ ... k tej takej aktívnej ochrane prírody ma dovedol vlastne taký odpor voči tomu, že sa tá príroda tak poškodzuje, znevažuje, kazí, zneužíva ... “.

Na základe tohto postoja, nielen on sám, ale spolu so skupinou ďalších záujemcov o ochranu prírody, v minulosti začali na území CHKO Kysuce organizovať rozličné podujatia, ktoré podľa jeho slov, mali viesť k tomu „aby sa ľudia spamätali“. Medzi takéto podujatia patrila aj tvorba, obnova a čistenie studničiek. Ako ďalej hovorí:

„Zamerali sme sa predovšetkým na mládež, tak sme robili spoluprácu so školami, rôzne akcie, také vzdelávacie, aktivizujúce, aj to spomenuté čistenie studničiek ... to bola taká

každoročná akcia na jar, keď sa skupiny žiakov vždy vybrali k studničkám, ktoré poznali a trochu ich tak oživilo a očistilo z nánosov od zimy a podobne. “

Podobné dôvody tvorby a starostlivosti o studničky podnietili aj môjho štvrtého respondenta, ktorý je vedúcim verejne prospešného zväzu Mladých ochránců prírody v rámci ČR. Išlo rovnako o zapojenie detí a mládeže do starostlivosti o studničky, a tým pádom aj o zvyšovanie povedomia o ochrane prírody medzi nimi, nielen v Prahe, ale aj v celej ČR:

„Začali jsme se starat o studánky ... mým cílem, záměrem bylo původně, aby si oddily, ty dětské skupiny, zhruba po těch 20 dětí vzali patronát nad určitou studánkou a starali se o ni. To znamená úklid, zvelebení, sledování parametrů vody, sledování přírody kolem, co se váže na vodní biotop studánky, což je specifikum, nebo mokřadů také. “

Rovnako sa práci s mládežou a deťmi v súvislosti so studničkami začali približne v polovici 90. rokov venovať aj moji poslední dvaja respondenti. Konkrétne v katastri mesta Valašské Meziříčí majú asi 5 studničiek, o ktoré sa v tej dobe začali starať a starajú sa o ne dodnes.

Pre všetkých týchto ľudí malo už v minulosti veľký význam to, aby privedli prostredníctvom svojej činnosti, k čisteniu studničiek hlavne budúce generácie a učili ich tak k pozitívnemu vzťahu k vode, ale aj prírode.

Aktivity spojené so studničkami v minulosti prebiehali nielen na regionálnej a národnej úrovni ako v predchádzajúcich prípadoch, ale dokonca i na medzinárodnej úrovni. Prvý respondent spomína najmä projekt „Beskydské studničky“ v roku 2000:

„Robili sme to s organizáciami zväzu ochránců přírody z Česka, kde bol Český svaz ochránců přírody a potom s Ligou ochrany přírody v Poľsku ... v tých regiónoch, v ktorých sme my a oni pôsobili, sme zmapovali studničky a samozrejme sme sa ich tiež usilovali dať všetky do poriadku, aby sme sa potom už aj mohli pochváliť, že sme čosi užitočné urobili. Potom sme to publikovali v mape – Kysucká studnička / Kysucká studánka / Kysucká studienka (poľsky) s takou mapou tých studničiek, ktoré sme my zaevidovali. Bolo ich čosi vyše stovky – 124 myslím, no neboli všetky, no také najzaujímavejšie, ktorými sme sa teda aj chceli pochváliť, že ich máme aj u nás. “

Siedma respondentka v súvislosti s projektmi obnovy studničiek kritizuje najmä to, že aj keď sa projekty mapovania v minulosti robili, tak už veľmi dávno a nastala potreba túto aktivitu znovuobnoviť.

Ôsmy respondent v súvislosti s projektmi tvorby a obnovy studničiek poukazuje na to, že niektoré studničky v CHKO Kysuce aj Beskydy boli v minulosti pod záštitou štátnych lesov (v tom zmysle, že vo svojej agende alebo rozpočte mali zahrnutú aj starostlivosť o studničky), pričom vidí rozdiely na českej a slovenskej strane. Na Slovensku mali do istej miery obnovu a tvorbu studničiek na starosti poľovnícke združenia, ale obyčajne išlo skôr o tvorbu napájadiel pre zver, „ ... *Ale bežné tie studničky ... kto mal aký vzťah k tomu, tak to robil.*“ Hlavne na Slovensku chýbal podľa neho určitý systém financovania, aj starostlivosti o studničky, ktorý bol na českej strane vytvorený. Výsledkom toho bolo, že mnoho studničiek sa zanedbalo.

Mapovanie studničiek a starostlivosť o ne boli pre niekoľkých respondentov teda veľmi dôležité. Týmto spôsobom sa robil istý prehľad o ich stave, funkčnosti a o tom, aké aktivity podniknúť, aby sa ich stav a okolie, v ktorom sa nachádzali, zlepšili. Tvoril sa tak istý systém zodpovednosti za stav studničiek, pričom sa vyskytovali rozdiely na českej a slovenskej strane.

Osobný záujem všetkých respondentov o starostlivosť o studničky je nepopierateľný, no čo sa týka záujmu ostatných ľudí v minulosti, k tomu sa prvý respondent vyjadril jednoznačne:

„Skôr sme ich k tomu nabádali. Málokde sme našli také studničky, ktoré teda dokumentovali, že tí blízky obyvatelia, z blízka sa o ne starajú.“

Zároveň však respondent uvádza, že sa našlo aj niekoľko svetlých výnimiek ľudí, ktorí sa o studničky starali. V takom prípade väčšinou dali studničkám aj mená, opravovali ich a starali sa o to, aby neupadli do zabudnutia. Tieto „svetlé výnimky“ potvrdzuje aj štvrtý respondent, ktorý tvrdí, že v minulosti to bolo skôr o tom, že o studničky sa starali najmä starší ľudia, ktorí sa k týmto zdrojom vody chodievali napiť, ale už len z akejsi zotrvačnosti a zaspomínať si na mladosť. Zároveň ale hovorí, že *„najít studánku nebo – potkat jí – byl unikát“*. Vždy teda išlo skôr o studničky v blízkosti ľudských obydlií, k čomu sa pridáva aj ôsmy respondent:

„Ludia, si myslím, 90 percent studničiek robili vždy tam, kde boli na to predpoklady, kde sa voda ukazovala a kde ju potrebovali.“

Spoločne s druhou respondentkou sme navštívili aj studničky, ktoré boli umiestnené neďaleko zostatku základov bývalého poľnohospodárskeho družstva. Ľudia tieto studničky v minulosti potrebovali najmä pre lepšiu dostupnosť vody pre napájanie

dobytka. Aj podľa tretej respondentky bolo využívanie studničiek v minulosti spojené najmä s nevyhnutnou potrebou. Ľudia boli odjakživa naučení používať vodu zo studničiek a prameňov, aj preto že dlhú dobu nemali vybudované svoje vlastné vodovody. Aj môj ôsmy respondent hovorí, že:

„ ... kedysi tí ľudia boli na vode závislí, nikto nekupoval vodu v obchode, kupovali sa len minerálne vody ... existenčne boli na nej závislí ... keď boli kravy, keď bol dobytok ... jednoducho, tá studnička musela fungovať ... v podstate každý mal nejakú studňu.“

Ako uvádza piaty respondent, chovanie sa ľudí ku studničkám a zdrojom vody v minulosti aj dnes vychádzalo *„vždycky z nutnosti a možnosti ... pramene sa prispôbovali dobe“*. Studničky sa obnovovali jednoducho preto, lebo bol smäd, ale akonáhle sa začal meniť vzťah človeka ku krajine, lesom, vode a podobne, zmenil sa aj vzťah človeka ku studničkám. Ľudia už prestali byť závislí na prírodných zdrojoch vody tak, ako kedysi. Potvrďuje to aj siedma respondentka, ktorá zdôrazňuje najmä to, že v minulosti mali ľudia oveľa väčšiu úctu k vode. Ľudia si totiž stavali domy častokrát aj hlboko v lesoch a ako pokračuje sama respondentka:

„ ... aby mohli žiť, potrebovali, aby byl někde pramen vody ... takže ta úcta k vodě v minulosti byla nesrovnatelná ...“

Ďalej hovorí, že na vlastnej koži zažila, že kedysi *„ani nešlo tak o člověka, ale o dobytek. První musela dostat vodu kráva a všechna zvířata a až potom teprve člověk.“* Dobytok bol totiž pre ľudí v tej dobe živobytím aj zdrojom potravy a v prípade prístupu k vode mal vždy prednosť. Podľa respondentky táto úcta k vode vždy bola, aj je ovplyvnená výchovou a miestom, kde človek žije:

„Ten, kdo je vychováván ve vesnici má vztah úplně jiný než ten z města, protože tam voda teče z kohoutku ... ti, co byli vychováni na vesnici měli i mají většinou své zdroje vody.“

Vzťah ľudí k vode bol teda podstatne ovplyvnený tým, že ju priamo využívali pri veciach, ktoré každodenne robili. Na poslednom výroku je vidno najmä to, že napríklad deti na dedine mali možnosť byť odmalička konfrontované s tým, že voda z kohútika jednoducho netiekla a museli ju nabrat' napríklad zo studničky. Mali tak priamy kontakt s tým, odkiaľ voda pochádzala a akú cestu za ňou museli prejsť, aby sa mohli napiť alebo umyť.

Podľa mojej druhej respondentky, v minulosti ľudia tvorili studničky v blízkosti svojich obydľí jednoducho preto, aby mali k vode čo najľahší prístup. Studničky automaticky udržiavali a starali sa o ne, lebo ich potrebovali a to najmä v osadách, kde

netiekla žiadna rieka ani potok, nevedla tadiaľ kanalizácia, ani cesta pre auto. Respondentka ďalej spomína, že keď chodili ako deti vonku, nikdy si nebrali so sebou vodu vo fľaši, ani im nevarili čaj – to iba, keď boli chorí alebo v zime – bežne pili vodu na miestach, ktoré už dobre poznali a vedeli, že je tam dobrá a pitná. Do studničky nikdy nesmeli hádzať kamene, dospelí im hovorili, že by tak zmizla voda, lebo by celú studničku zahádzali. Taktiež ich strašili, že tam žijú vodníci, čo bolo aj kvôli bezpečnosti, aby nechodili na miesta, kde môžu napríklad spadnúť. Dostáva sa teda k tomu, že v minulosti sa s vodou a studničkami vždy spájali mnohé povery alebo tradície, ktorými sa vzťah k vode nepriamo vytváral. Aj desiatu respondentka sa zmieňuje o tradičnom správaní sa ku studničkám, ako napríklad takom, že vždy, každú jar ich deti a mladé dievčatá chodievali čistiť, odstraňovať odtiaľ bahno a lístie, aby mohli vodu zo studničky po celý rok piť.

Ôsmy respondent v súvislosti so studničkami v minulosti výrazne poukazuje na negatívnu zmenu týchto tradícií. Tvrdí, že všetky tradície a zvyky spojené s vodou (ako napr. krst), sa už v dnešnej dobe menia na akýsi rituál, ktorý už nemá s hodnotou a kvalitou vody nič spoločné. V minulosti bola úcta k vode (a tiež k studničkám) jednoducho „*axióma, ktorá platila celý život.*“ Tvrdí, že aj napriek tomu, že vody bolo v minulosti dosť, starší ľudia si vedeli tradíciu udržať, uvedomovali si hodnotu vody. V dnešnej dobe je vody menej, ale naopak, dochádza k jej plytvaniu, v dôsledku zmeny týchto tradícií, ako aj straty vzťahu ľudí k vode a vodným zdrojom. Kladie to aj do hlbšej súvislosti s vytváraním spomínaných patronátov studničiek v minulosti:

„Kedysi pred 48 rokmi, za bývalej republiky, bolo všetko súkromné, každému niečo patrilo, čiže aj tá studnička bola v teréne vždy na niekoho pozemku. Tam boli tradičné veci ... to boli studničky, pamätné stromy, božie muky, atď. To boli veci, také všeobecne prospešné pre každého, ktoré síce patrili ako keby „všetkým“, ale komusi bol ten patronát automaticky pridelený (väčšinou tomu, na koho pozemku tieto objekty boli) ... a tak to aj všetci volali (napr. Ondrejova studnička) ... každá studnička, potok, mala svoje meno.“

Spomínaný vzťah k vode sa podľa neho v minulosti budoval jednoducho tak, „*že každý potok mal svoje meno, každá studnička mala svoje meno, každý pláť, roľu, miesto ... lebo keby to bola napríklad niekoho studnička, tak ten niekto sa o ňu bude celý život starať, lebo sa to spája s jeho menom. Čiže každý mohol byť aj zorientovaný, kde ide a čo chce. Nemožno sa preto čudovať, že nemáme ani tradíciu, keď nevieme ako sa studničky volajú ... a starí ľudia, ktorí to vedeli, vymreli a mladí to nedodržali. Studnička však musí mať svoj názov, aby tá tradícia bola jednoznačná. A kým to zase nebude niekomu patriť, kto za*

to preberie zodpovednosť a bude cítiť nejaký vzťah k tomu, tak dovtedy sa to nezmení. Tam je celé možno také ťažisko tradícií. Všetko bolo pomenované a jasné, dnes je ale všetko virtuálne a všeobecné ... Tým pádom, že studničky nemajú svoje mená, stávajú sa anonymné ... skrátka, nikto ich nevie pomenovať, tak nikomu ani nechýbajú. “

Potvrzuje to podľa môjho názoru najmä fakt, že v minulosti bola väzba človeka na okolité prostredie podstatne silnejšia, a tým, že mal k nemu silný vzťah, tvoril aj určitú tradíciu. Snažil sa všetko, s čím je v bližšom kontakte nejakým spôsobom pomenovať, špecifikovať, skrásliť a následne zdieľať aj s ostatnými alebo predať poznanie, napríklad o pomenovanej studničke svojim potomkom.

4.1.2 Studničky a prítomnosť

Respondent, ktorý je celoživotným aktivistom v oblasti ochrany prírody na Kysuciach, ako sám povedal, už síce na miesta, kde sa pôvodné studničky nachádzali, nechodí. Jeho úctyhodný vek mu to totiž nedovoľuje tak, ako kedysi, no na niektoré miesta sa aj napriek tomu pozrieť chodí. Aj pri ľahšie dostupných studničkách si však všimol, že *„ľudia sa veľmi o ne nestarajú a udržiavajú len tie studničky, ktoré využívajú“*. K dôvodom ich vzniku v súčasnosti uvádza, že sa obnovujú najmä preto, že mnoho pôvodných dreveníc, v blízkosti ktorých sa nejaká studnička nachádza, si prenajímajú, opravujú alebo kupujú chalupári. Podľa jeho slov je potom *„vidno, že ju pekne upravujú, tam sa dá z nej aj napiť.“* Čo sa týka využívania a starostlivosti o studničky v súčasnosti, podľa tohto respondenta si z niektorých ľudí stále chodia naberať vodu pre domáce využitie. Ide ale hlavne o tie udržiavané, kde je kvalitná prírodná voda. Zároveň uvádza, že rozdiel v ich využívaní oproti minulosti je ten, že teraz ľudia *„... nie sú na ne odkázaní, čiže oni majú už teraz vzťah k nim vlastne len z toho hľadiska, že si ich cenia ako taký prírodný úkaz, ktorý svedčí o tom, že to prostredie je teda takto obdarené studničkou, ale nejaký vzťah opatery, ten je spojený len s tým praktickým využívaním.“* Záujem o starostlivosť o studničky podľa jeho názoru klesol najmä preto, že *„... bolo zavedené verejné zásobovanie vodou, verejné vodovody, a ľudia v minulosti sa starali len o tie studničky – studne, z ktorých brali vodu, pretože si robili predtým tzv. spádové vodovody ... proste ten plác, tá skupina domov, našli výdatnú studňu niekde hore v stráni, vyhlúbili ju a potom si zviadli vodu do domácich vodovodov.“* V súčasnosti sú už ale takmer všetky obce napojené na skupinový vodovod. Aj podľa druhej respondentky sa mnoho studní

a studničiek síce zachovalo dodnes, ale mnohé z nich sa prestali využívať práve kvôli zavedeniu spoločného zásobovania vodou a sú kvôli bezpečnosti zatarasené.

Obrázok 5: Nevyužívaná, zatarasená studňa kvôli bezpečnosti, CHKO Kysuce. Zdroj: fotografie autorky.

Príklad studničky, ktorú mi predstavila moja tretia respondentka však potvrdzuje opak. Aj napriek tomu, že obyvatelia oblasti, z ktorej pochádza, majú k dispozícii vodu tečúcu z kohútika, vodu zo studničky, ktorú ľudia využívali už od nepamäti, stále pre svoje potreby používajú aj v dnešnej dobe. Príklad takejto studničky uvádza aj piaty respondent, ktorý sa venuje obnove prameňov. Studničku, ktorú obnovil tesne za obytným domom, ľudia začali denne využívať, aj napriek tomu, že neodporúča z nej piť. Ľudia si aj tak „spravili taký – násosník – hadicu, vaničku a v lete si tam napustia vody, no a polievajú si kvietky.“ Ďalším príkladom využitia studničiek aj v dnešnej dobe je jeho studnička neďaleko miestnej bane. Prameň ľudia využívajú „na všetko možné, využívajú ho aj na pitie, ale hlavne záhradkári, čo chodia okolo a samotní baníci si ešte kázali vyviešť vodu tak, aby mohli aj fúriky umývať ...“

Ľudia už oproti minulosti studničky veľmi nepotrebujú, ale podľa slov respondentov sa pre mnohých stále stávajú praktickými pomocníkmi aj v súčasnosti. Od nevyhnutnej potreby vody zo studničiek tak nastáva posun k využívaniu studničky ako praktickej pomôcky. Osobne som sa stretla však s tým, že v tomto prípade sa jedná skôr o ľudí, ktorí si ešte zažili dobu, keď sa voda manuálne donášala do domácnosti a stále si tak uvedomujú, že jej ľahká dostupnosť je aj v dnešnej dobe veľmi vzácna.

Obrázok 6: „Banický prameň“ s vývodom na umývanie fúrika; Kremnica. Zdroj: fotografia autorky.

Šiesty respondent v tomto zmysle poukazuje na negatívnejšiu stránku využívania vody. Podľa neho majú totiž ľudia tendenciu v dnešnej dobe skôr (vodu) krajine brať, ale už jej nevedia vracať. Ako hovorí:

„Vždycky tam musí být vzájemná interakce. To znamená, že pokud se z té studánky napiju, tak jí musím i poděkovat, protože celá ta krajina, to nejsou kulisy, prostě jakmile do té krajiny vstoupíte, tak jste interaktivním hráčem a všechny její systémy o vás vědí a dopředu si o vás říkají a vy se prostě musíte ukázat, musíte ukázat svůj záměr ... musíte prostě pozdravit.“

Skupiny ľudí, s ktorými sa „Putující“, ktorých členom je aj tento respondent, do prírody spoločne dostanú, sa tak doslova „učia“ opätovne zo studničiek piť, pokľaknúť k nej, vodu nabráť priamo do dlaní a nepiť ju napr. z hrnčeka alebo plastovej fľaše. Vodu je podľa jeho slov tak možné doslova „naprogramovať“ tým, že ju uchopíme do dlaní, cítime ju, máme s ňou kontakt. Potom, keď ju vypijeme, nám na oplátku môže pomôcť v tom, čo potrebujeme v daný deň alebo v živote. Podotýka však, že pri využívaní vody zo studničiek a prameňov napríklad na zdravotné účely, je dôležité odosobniť sa od prílišného chcenia, pretože akonáhle niečo veľmi človek chce, v tú chvíľu to akoby prestáva fungovať

a liečivých účinkov vody sa to týka obzvlášť. Na slovách tohto respondenta sa jednoznačne podľa môjho názoru odzrkadľuje to, že k vode ako k zdroji života je treba pristupovať s pokorou, bez ohľadu na to, ako samozrejmá sa ľuďom môže zdať jej dostupnosť alebo kvantita v dnešnej dobe.

Obrázok 7:., Programovanie“ vody zo studničky. Zdroj: fotografia autorky.

Čo sa týka praktickej starostlivosti o pramene a studničky, ak sa členovia „Putujících“ už k nejakej dostanú, čistenie je prvé, čomu by sa podľa nich malo venovať. Podľa šiesteho respondenta *„to je tak zažitě, že se o tom už ani nemluví, čili je to jednoznačné - studánky, aby mohly fungovat, tak je musíte udržet v průtoku.“*

Deviaty respondent tak isto vyzdvihuje potrebu toho, aby sa studnička udržovala v prietoku, ak sa chceme starať o jej stav. Nadväzuje aj na potrebu už vopred spomínaných patronátov studničiek aj v súčasnosti:

„Ono je ideální když je ta studánka taková, že je u ní i nějaký patron, to znamená člověk, který si ji vezme za svou, tu péči, protože ono jako ty studánky nepotřebují moc, jo, ale stačí, aby tam někdo zajel, vyčistit ten odtok, protože většinou je zastřešená, tam nic nehrozí. Akorát samozřejmě, pokud je stříška ze dřeva, tak když hnije, je třeba ji vyměnit, ale to také možná jednou za 15 let. Pokud je studánka jen taková jako prohlubeň, do které stéká voda a kde je možné si hrnkem nabrat vodu, tak jde o to, že tam samozřejmě může nafoukat listí, může tam napadat jehličí, spadne strom na tu stříšku ... Je potřeba alespoň

jednu ročne tu studánka navštívit. A prostě zkontrolovat a pokud odtéká ta voda, tak je to v pohodě.“

S poslednou respondentkou sa spoločne zhodujú na tom, že na druhej strane, nie je úplne nevyhnutné a dobré čistiť studničky až príliš často, pretože sú miestom, na ktoré sa môže viazať mnoho živočíchov, ako napríklad obojživelníkov, hmyzu a podobne. Netreba preto priveľmi narúšať ich prirodzené prostredie a je dôležitejšie dbať aj na ich ochranu.

Šiesty respondent ďalej pripisuje celkový úbytok pôvodných studničiek a vzťahu k nim aj tomu, že moderná civilizácia si akoby prestáva uvedomovať, že naozaj je väčšina nášho tela zložená z vody a že planéta je celkovo vodným svetom, ibaže ľudia plytvajú zdrojmi a nevedia si ich dostatočne vážiť.

Aj podľa siedmej respondentky, ktorá je vedúcou oddielu MOP Pramínek, stav a zánik studničiek dokáže výrazne ovplyvniť ľahostajnosť ľudí, s ktorou sa mnohokrát stretla aj priamo počas čistenia studničiek, kedy napríklad ľudia síce prišli s bandaskami, aby si nabrali vodu pre svoju spotrebu, ale stav okolia ich vôbec nezaujímala. Stotožňuje sa s tvrdením predchádzajúceho respondenta, že ľudia v dnešnej dobe skôr krajine berú ako vracajú. Zároveň sa stretáva s postojom ľudí, že vodu, ktorú si môžu nabráť zadarmo využívajú, ale už nie s vďačnosťou prírode za tento zdroj, napríklad vo forme toho, že vyzbierajú odpadky v okolí studničky. Aspoň nie s očividnou vďačnosťou. Príroda, respektíve studnička, však podľa nej akýkoľvek „otisk“ človeka dokáže vrátiť zase späť formou negatívnej alebo pozitívnej energie.

Podľa ôsmeho respondenta, ktorý sa celý život venuje nielen ochrane prírody, ale aj pedagogike a špeciálnej pedagogike, sa spomínaná ľahostajnosť taktiež objavuje, čo má samozrejme negatívny vplyv na studničky. O tejto ľahostajnosti hovorí aj v súvislosti s výrazným poklesom záujmu detí o aktivity spojené so studničkami, alebo akékoľvek aktivity vôbec. Na základe jeho slov, je tomu tak v dôsledku toho, že začínajú žiť skôr v akejsi „virtuálnej realite“. Je to samozrejme spojené s vedením rodičov, učiteľov, ale aj správaním sa a mentalitou spoločnosti ako celku, pričom uvádza, že na príčine si sú najmä ľudia sami. Upúšťa sa hlavne od vzťahu k fyzickej práci, ktorá tvorí základ k vytváraniu si vzťahu k čomukoľvek. Zhŕňa to tak, že:

„Toto je ten obraz, kvôli ktorému tie studničky už nie sú v takom stave ako kedysi ... kvôli čomu sa už nečistia ... tradície zanikajú a poviem, že ten obrat môže nastať len vtedy, keď príde nejaký šok ... ja to takto hovorím. Buď nedostatok vody, čo už sa v lete aj často krát

deje, že vysychajú studne, aj napriek tomu že my sme ešte v zelenej časti ... Človek to musí tak nejakto brať, že je to celospoločenský problém ... Komplexný prístup k problematike je úplne najzákladnejšou podmienkou aj pri studničkách. Ich zánik sa neovplyvní, ak sa neuskutočnia zmeny, ktoré nejakým spôsobom determinujú tú existenciu kvality a kvantity studničiek ako takých.“

Je zrejmé, že zánik tradície teda nemusí byť úplne nezvratný, no horšie je, že skutočne hrozí, že zmena myslenia ľudí príde až spolu s nejakým, ako respondent uvádza „šokom“. Záleží preto aj od ďalšieho prístupu ľudí k problematike nielen studničiek ale k životnému prostrediu.

Stav studničiek a vodných zdrojov sa podľa prvého respondenta vo všeobecnosti výrazne oproti minulosti zlepšil. Súvisí to podľa neho najmä so zavedením systému zberu komunálneho odpadu zo strany štátu. Odpad totiž v minulosti ľudia jednoducho odhadzovali na brehy riek.¹² Zlepšenie stavu studničiek, ale aj zvýšenie záujmu o ich starostlivosť v súčasnosti, potvrdzuje aj štvrtý respondent:

„V dnešní době našťestí ten zájem lidí o prostředí, nejbližší okolí, takže i o studánky jaksi vzrůstá, což je výborná věc ... prakticky skoro každý den mám dotazy typu: „Kde v našem nejbližším okolí je kojenecká voda? “ nebo: „Jak obnovit studánku v naší vesnici?“ nebo: „Renovujeme chalupu a rádi bychom měli přírodní zdroj vody, jako máme postupovat, abychom ho našli?“ ... Lidé mají zájem, což je perfektní.“

Pokles záujmu vidí tento respondent hlavne v tom, že v dnešnej dobe je predsa len jednoduchšie vziať si na turistickú vychádzku alebo ku práci v lese plastovú fľašu:

„ ... je to pohodlnejší než se spoléhat na studánku nebo jít od studánky ke studánce.“

Aj podľa siedmej respondentky, ktorá je vedúca oddielu MOP Pramínek, došlo k zlepšeniu stavu studničiek oproti minulosti. Väčšinou síce nachádza tie pôvodné, historické, ale občas vidí aj novo – vzniknuté studničky. Podľa jej slov sú studničky úplne na inej úrovni ako keď sa ich mapovaniu začala intenzívnejšie venovať:

¹² Je treba podotknúť, že k zavedeniu systému zberu komunálneho odpadu na Kysuciach výrazne prispela aktivita dobrovoľných ochranárov prírody v danom území. V roku 1894 spolu realizovali pochod „*Strieborná Kysuca*“, kedy išli po brehu rieky Kysuce od jej ústia do Váhu až ku prameňu. Výsledkom bol album s 284 fotografiami skládok odpadu, ktoré boli odovzdané vtedajším predstaviteľom okresu s požiadavkou, aby konali. Vtedy sa na Kysuciach začalo s organizovaným zberom komunálneho odpadu [Velička 2011: s. 470].

„ ... nejsou tak chátrající, nebo zanesené. Je tam vidět, co my se snažíme, aby to okolí vidělo, že ta studánka žije, že tam prostě někdo chodí, že o ni pečuje .. tak nenápadně jim to tím lidem ukazujeme, i těm dětem, neničte tu vodu, neházejte tam ty odpadky ... když já obcházím studánky ... teď jsem zas obešla 14 za měsíc ... a nemohu říci, že by byly ve špatném stavu. “

Naopak, ôsmy respondent uvádza, že stav studničiek nevníma ako veľmi dobrý, čo súvisí najmä so zmenou vzťahu ľudí k nim. V minulosti sa podľa neho napríklad to, že boli ľudia chudobní a nemali dostatok prostriedkov na ich obnovu, odrážalo na vzťahu ku studničkám podstatne menej ako teraz, keď majú ľudia v podstate všetkého nazvyš:

„ ... už podľa tej stavby tej studničky, ako to bolo vybudované, tak podľa toho telesa už bolo vidno, že si dali na tom záležať a dneska si to ani nevšimneme, zahádzeme to hlinou ... všetko možné je tam popadané ... nevyčistíme to ... čiže nám chýba ten vzťah k tomu, aby sme tú vodu mali radi ... Ja hovorím, že len smäd môže niekoho naučiť o vzťahu k vode, teda, aby sme ju dokázali tak chrániť, ako by si to zaslúžila. Smäd. Ak budeme smädni a nebudeme mať čo piť, tak vtedy ľudia pochopia.

Z citácie je tak podľa môjho názoru zrejmé, že v súvislosti so starostlivosťou o studničky je zásadné, aby človek mal určitý dôvod prečo mať k nim vzťah, alebo si ho aspoň uvedomoval. Ak ich totiž nepotrebuje alebo si neuvedomuje ich hodnotu, nie je nikoho možné donútiť, aby sa o studničky staral, či im venoval väčšiu pozornosť.

Obrázok 8: Zanesená studnička zapadaná lístím, Kysuce. Zdroj: fotografie autorky.

Obrázok 9: Studnička v dobrom stave s prietokom a zanesená, chátrajúca studnička, Kysuce. Zdroj: fotografie autorky.

Úplne špecifickým prípadom ako možno získať prehľad o tom, v akom stave sú studničky momentálne, či vznikajú alebo zanikajú, je *Národní registr pramenů a studánek*. Tento register bol zverejnený iniciatívou členov národnej neziskovej organizácie Mladí ochránci prírody, z.s. s celoštátnou pôsobnosťou v oblasti práce s deťmi a mládežou s kladným vzťahom k prírode. Štvrtý respondent, ktorý sa na jeho tvorbe podieľa, uvádza, že register zverejnili „asi v roce 1999 ... začali se nám hlásit lidé, kteří mluvili nebo psali, že vědí o studánce, že nemají sílu nebo čas nebo znalosti nebo tu chuť se o ni starat, ale že abychom o ní věděli a kdyby měl někdo chuť se o ni starat, tak by bylo dobré, aby ta studánka nezanikla. Tím jsme se pomalu přesunuli k evidenci studánek, pramenů, vodních zdrojů volně přístupných a nikoli „pod zámkem, které existují v republice. Pak se to rozlezlo po celé republice a pak na Slovensko ...“

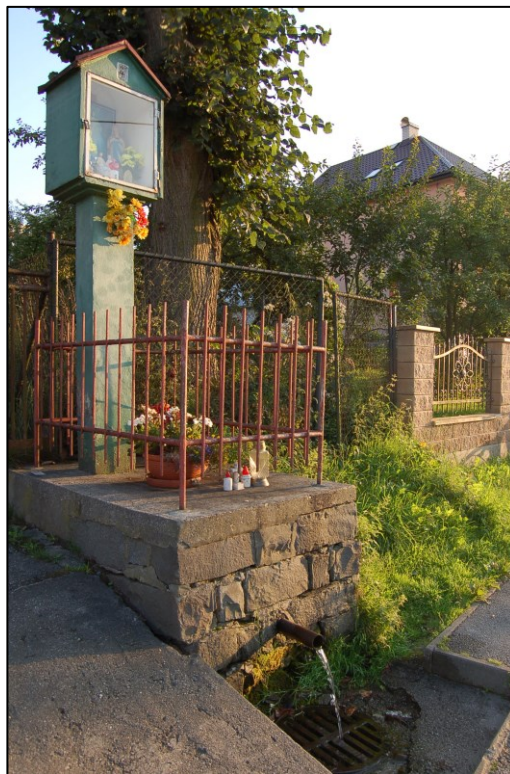
V registri je možné nájsť naozaj veľké množstvo zaregistrovaných prameňov a studničiek s informáciami o ich stave. Tieto informácie je ďalej možné obnovovať a upravovať. Podmienkou je pridanie fotografie a presných geografických súradníc. Tie po vložení skontrolujú, či už studnička nie je v evidencii, doplnia jej číslo a fotografiu upravujú. Studničku je potom jednoducho možné vyhľadať na tzv. „*Studánkové mapě*“ .

Tento register je tiež istým zdrojom informácií o tom, či ľudia stále majú určité povedomie o studničkách. Odráža taktiež záujem ľudí o tieto vodné zdroje, ako aj záujem o prevzatie

zodpovednosti nad nimi. Zároveň ide o akési prepojenie súčasnej virtuálnej reality s prírodou, šírenie tradície, ale v celkom novej forme.

Nemožno nespomenúť, že studničky vznikajú a je o ne postarané aj zásluhou individuálnych ľudí, pre ktorých je starostlivosť o ne zároveň záľubou, hraničiacim až so zmyslom života. Názorným príkladom je respondent, ktorý sa na svojom dôchodku začal venovať obnove prameňov a studničiek vo svojom okolí. Postavil ich celkovo už 61. Pridáva sa k názoru, že záujem ľudí o studničky existuje, a ako sám hovorí, je zaujímavé, že ľudia studničky akceptujú, neničia ich a dokonca minimálne znečisťujú okolie, kde napríklad tie svoje umiestnil. Zároveň však dodáva, že by ľudia mohli dohliadať aj na viacero studničiek, keďže mnoho z nich bolo vytvorených práve na ich podnet. Tomuto respondentovi sa ozýva mnoho známych, neznámych ľudí, lesníckych a iných združení s tým, že objavili prameň a radi by si pri ňom studničku vytvorili. Často sú to ľudia z úplne iného kraja, dokonca štátu. Keď studničky tvorí, väčšinou sa stretáva s pomocou ľudí, len zriedkavo s kritikou, ktorá sa prejavuje väčšinou vo forme závisti. Dokonca *„niektoré studničky, najmä čo sú blízko dedín, si zobrali ľudia pod vlastné krídla.“*

Obrázok 10: Príklad studničky „pod ľudskými krídlami“, Kysuce. Zdroj: fotografia autorky.

Výrazný individuálny, ale aj skupinový prínos predstavuje starostlivosť o studničky aj zo strany respondentky, ktorá je vedúcou oddielu MOP Pramínek v oblasti Beskyd a vášnivou aktivistkou, čo sa týka čistenia alebo tzv. otvárania studničiek. Samostatne, alebo spolu s deťmi z oddielu a jeho priateľmi, sa zúčastňuje mnohých podujatí, ktoré sa týkajú čistenia studničiek, ich úpravy, ale aj čistenia okolia, kde sa nachádzajú. Ide tak o aktívnu starostlivosť o studničky v CHKO Beskydy v súčasnosti a zároveň snahu o prepájanie ľudí a obcí, prostredníctvom tohto oddielu. Respondentka sa intenzívne venuje mapovaniu studničiek na rôznych miestach CHKO Beskydy, k čomu používa práve spomínaný *Národní registr pramenů a studánek*. Vzťah ostatných ľudí k starostlivosti o studničky v súčasnosti hodnotí tak, že často „nemajú to „nacíťní“, že by šly ve své obci nebo v té lokalitě, to prostě udělat“ (vyčistiť studničku).

Tak ako v predchádzajúcom prípade, aj táto respondentka uvádza, že sa niekedy stretáva s nepochopením, dokonca až výsmechom. Vždy jej preto veľmi pomáha a motivuje ju, keď sa stretne so záujmom ľudí o studničky. Z našich ďalších rozhovorov vyplynulo, že viesť ľudí a hlavne deti k uvedenému „nacíťní“ pre prírodu pre ňu predstavuje prebudiť v nich prostredníctvom rôznych asociácií na prírodu, akúsi „jemnocitnosť“, dojem, jednoducho niečo pekné. Týmto jemným spôsobom sa snaží rozvíjať cit detí k ochrane prírody a studničiek, ktorý sa môže stať súčasťou ich života aj do budúcnosti.

4.1.3 Studničky a budúcnosť

Motívy snahy o zachovanie studničiek aj do budúcnosti sa síce v rozhovoroch vyskytovali zriedkavejšie, no stále sa objavujú hlavne ako súčasť rôznych projektov, ktoré súvisia napríklad s tvorbou turistických trás alebo náučných chodníkov, v blízkosti ktorých sa studničky nachádzajú. Podľa slov respondenta, ktorý je celoživotným aktivistom v OP na Kysuciach, sa napríklad uvažuje, že sa urobí „taký projekt, že ešte sa obnoví (istá turistická) trasa, a že tie studničky nanovo nadkryjú nejakými peknými strieškami, aby nejako dokumentovali to, že studničky sú hodné toho, aby sa im ľudia ešte ďalej venovali ... ide o medzinárodný projekt s okresom Valašské Meziříčí, že by aj oni vo svojom okolí, a tu zas v Čadci, studničky renovovali, oživovali.“

Motiváciou sa tak stáva skultúrnenie a oživenie turistických trás alebo iných oblastí práve prostredníctvom studničiek a obohatenie krajinného obrazu o studničku ako estetický prvok.

Ďalej je istou nádejou pre rozvoj starostlivosti o studničky podľa prvého respondenta aj to, že:

„ ... učitelia vedú svojich žiakov k tomu, aby ku studničkám išli, aby to upravili, aby sa tešili z toho, že studničke vrátili život, tak to môže ostať v ich vedomí natoľko, že aspoň im nebudú škodiť alebo, keď je potreba, tak aj niečo urobia pre to, aby ju očistili alebo upravili ten odtok ...“

Štvrtý respondent zase v súvislosti s tým tvrdí, že *„u tých detí ... kedyž se starají o studánku, tak pro tu studánku to přínos má, ale není to tak zásadní. Zásadní je to, že ty děti si vybudují vztah ve smyslu: o přírodu se musíme starat; mně se to tu líbí; je tu studánka, na tomto místě; budu si to pamatovat do dalšího života ... a je to určitá tradice, takže to je vlastně výchova dětí ke kladnému vztahu k přírodě, k lokalitě, vůbec k fyzické práci, dejme tomu ... čili takový celkový komplex.“*

Do veľkej miery sa tak stotožňujú s tvrdením respondentky, ktorá je vedúcou oddielu MOP Pramínek, že ide o tvorbu pozitívneho vzťahu detí k prírode, že majú príležitosť prostredníctvom vyčistenia studničky alebo upravenia jej okolia zažiť pocit, aké je to urobiť niečo dobré pre prírodu.

Jedným z dôvodov prečo sa o studničky starať, môže predstavovať aj uvedomenie si toho, že tieto zdroje vody sú stále voľne prístupné a napríklad počas dlhšieho pobytu v prírode, sú tým jediným zdrojom vody, ktorý môže človek objaviť. Ako uvádza štvrtý respondent:

„ ... při putování jsem si jaksi začal vážit vodu (úsmev), a tím pádem zejména ze studánek, které jsou volně přístupné a začal jsem si je trochu více všímat.“

Aj podľa piateho respondenta ľudia vždy určite poteší, keď nájdu takýto prameň v prírode, lebo aj keď si už teraz môžu kúpiť vodu balenú vo fľaši, nemusia ju aspoň zo sebou nosiť a zároveň ich voda zo studničky určite osvieži lepšie. To ich môže motivovať ku kladnej starostlivosti o ne. Zároveň tým, že v prírode sa človek môže často ocitnúť v situácii, kedy je prameň, či studnička jediným zdrojom vody, vďačnosť za uhasenie smädu a za vodu sa v takých situáciách akoby opätovne prebúdza. Možno teda človek musí naozaj „vysmädnúť“, aby docenil vzácnosť studničiek.

Ďalším motívom ľudí k starostlivosti o studničky, ktorý sa v dátach objavil, je snaha o zachovanie ľudovej tradície. Podľa slov druhého respondenta, si rôzne zoskupenia mladých ľudí stále viac začínajú uvedomovať, že keď nebudú držať spolu, tak sa „rozutečou“, a súčasne s tým zaniknú aj ľudové tradície.

Zároveň uvádza, že k obnove tejto tradície sa začínajú hlásiť napríklad aj obecné úrady, ktoré na svojich webových stránkach píšu:

„Obnovili jsme studánku, nezapomeňte navštívit - a berou to za svou vizitku ... nejen kostel, ale i studánku, což je úžasné.“

Ako som aj podľa vlastného pozorovania vo výskumných oblastiach zistila, ľudia na viacerých miestach, aj keď len veľmi pomaly, si začínajú uvedomovať estetický, ale aj funkčný potenciál studničiek. Stretla som sa s niekoľkými, zriedkavými, ale za to dômyselne zrekonštruovanými studničkami, ktorými sa jednotlivé obce môžu naozaj chváliť.

Čo sa týka osobných motívácií, tie ďalej zhrňa respondent, ktorý je vedúcim členom verejne prospešného zväzu MOP ako:

„ ... je to takový celkový pocit, že člověk něco dělá konkrétního pro přírodu, vkládá do budoucích generací nějaký vklad, aby si to pamatovali, aby v tom trochu pokračovali a kromě toho se rád napíju ze studánky.“

Niektorí ľudia, ako aj tento respondent, v čistení studničiek nevidia len prínos prírode, ale ide tu práve aj o snahu šíriť túto tradíciu ďalej. Umožňuje to práve pozitívny vzťah ku studničkám, ktorý zároveň môže inšpirovať aj ostatných.

Respondentka, ktorá je vedúcou oddielu MOP Pramínek v beskydskej oblasti, svoju osobnú motiváciu zdôvodňuje tak, že studničkám sa začala venovať, pretože zistila, že oblasť Moravsko – sliezkych Beskýd vôbec nie je v tomto smere zmapovaná, čo sa stalo pre ňu osobne obrovským impulzom. Tým, že sa studničkám venuje, sa zároveň dostáva do lokalít, kde by sa inak len veľmi zriedkavo ocitla. Ako sama uvádza:

„ ... jsem opravdu nadšená a spokojená, že mohu ty studánky vyčistit, mohu je požehnat a ta příroda mi to vrátí zpět, protože se cítím dobře – člověk má pak takového fajn ducha ... když člověk ještě začne myslet o těch krásách přírody, tak to vědomí nebo ta mysl není tak zatížena tím koloběhem materialistického světa.“

Čistenie studničiek pre túto respondentku nesie so sebou oveľa hlbšiu, priam duchovnú hodnotu. Touto činnosťou pomáha nielen studničkám ako takým, ale aj sebe. Umožňuje to následné odosobnenie sa od problémov, spomalenie a naozajstné vnímanie a precítenie estetickej stránky prírody okolo seba. Požehnanie studničky má zase hlboký zmysel v tom, že sa tak upevňuje vzťah človeka s prírodou, ktorým sa zároveň posilňuje aj vytváranie tradície.

Obrázok 11: „Požehnanie“ studničky „V mechu a kapradí“ po vyčistení, Beskydy. Zdroj: fotografia autorky.

Respondentka ďalej uvádza, že do čistenia studničiek treba investovať zároveň veľmi veľa času a aj financií, čo možno niektorých ľudí odrádza, ale v konečnom dôsledku, človeku za to všetko ostane pocit šťastia, že sa tomu môže venovať v podstate kedykoľvek, čo potvrdzuje slovami:

„ ... já v tom mám i motivaci, že se dostanu ven a když něco najdu, tak je to pro mě dárek ... to vás úplně táhne ... vždy si najdu, kterou oblast bych chtěla zmapovat a jdu, ptám se lidí, jdu do neznáma a tak po nich pátrám ... “

Výrazná osobná motivácia k starostlivosti o studničky, vodné zdroje, ale i prírodu ako takú vedie aj posledného respondenta, ktorý si ako ochranár prírody dal úlohu, že musí *„každoročne vysadiť nejaké stromy a každoročne niekde vyhloubiť nejakou tŕňku, ktorá bude zadržovať vodu pro zvierata.“*

Ďalej tento respondent hovorí, že najmä pomocou rôznych prednášok a podujatí, je takisto dôležité motivovať ľudí k tomu, aby sa snažili zadržiavať vodu v krajine. Hospodárenie s vodou bolo totiž podľa neho síce samozrejmosťou v minulosti, ale teraz to už pre mnoho ľudí tak samozrejmé nie je. Určitým riešením by tak mohol byť návrat k mozaikovitej krajine, v ktorej ľudia šetrne s prírodou hospodária, čím si k nej zároveň vytvárajú pozitívny vzťah.

Špecifickým prípadom je môj ôsmy respondent, ktorý skôr polemizuje o tom, aké by motivácie o zachovanie studničiek a starostlivosti o ne mohli alebo mali byť. Keďže podľa neho existuje „milión“ ďalších vecí (globálne otepľovanie, znečistenie, atď.), ktoré ovplyvňujú stav studničiek a tradíciu oproti tomu, že niekto studničky napríklad „iba“ vyčistí a nejakým spôsobom sa im bude snažiť pomáhať. Podľa respondenta:

„ ... to vyčistenie tej studničky nemá ten lokálny význam až taký podstatný ako ten širokorozsiahy na tých ľudí – že sa vybudováva nejaký vzťah k niečomu, čo si treba vážiť.“

Motiváciou ľudí k starostlivosti o studničky sa v dnešnej dobe teda stáva alebo by sa malo stať skôr to, že je pomocou toho možné vybudovať si vzťah a úctu k vode „a tým pádom už potom ani nebudeme rúbať drevo a podobne ... lebo si začneme uvedomovať, že: ja sa chcem z tej studničky napiť, musím si tú vodu vážiť ... musíme vidieť tú jej pravú hodnotu, že to je ozaj čosi nezaplaciteľné a nenahraditeľné ... proste, že keď tej vody nebude, tak nebude ani život.“

Motivovať by podľa neho mali teda v prvom rade jednotlivci svoje bezprostredné okolie. Ukazovať tomuto okoliu, čo a ako si treba vážiť, aby to všetci mohli pochopiť. Upozorňovať by mali podľa neho hlavne mladí ľudia, že im nie je jedno, že „v podstate táto civilizácia zabíja tú vôľovú stránku, emócie, charakterové vlastnosti, ktoré najviac potrebujeme ... Musíme tieto sociálne väzby jednoducho obnoviť, možno podľa tých vzorov, ktoré sme tu mali pred sto, dvesto rokmi, keď vtedy nebol problém s vodou, a napriek tomu si ju ľudia vážili. Dneska máme síce problém, ale nevážeme si ju a už nás to tlačí a jednoducho stále sa nevieme nejako zmobilizovať k tomu, aby sme ten stav zmenili.“

S týmto názorom sa do veľkej miery zhoduje aj môj posledný respondent, ktorý taktiež uvažuje o znovu – objavení vzťahu ľudí k vode a prírode ako celku:

„ ... je to o tom vzťahu, o tom vzťahu ke všemu ... Každý musí začít u sebe a o tom to je, chtít něco udělat. Musí to vycházet zdola.“

Hovorí, že ide o zameranie sa na istý patriotizmus, lásku k minulosti, ako aj prítomnosti, kroje, hudbu, tradície – je to celý balík vecí a zároveň, že tieto hodnoty si človek musí sám urovnať v hlave, určiť si priority, ku ktorým sa nakloní. Podľa neho však dnešná spoločnosť vychováva ľudí práve k odklonu od týchto hodnôt.

Obrázok 12: Príklad znovu – vytvárania hodnoty, tradície, vzťahu – Otváranie „Černé studánky“ vo Valašskom Meziříčí. Zdroj: fotografie autorky.

4.1.4 Vplyv globálnych porúch klímy na studničky a podobu krajiny

Poruchy klímy majú výrazný dopad na rozloženie zrážok a tým aj na hydrologický režim v krajine. Ako dôsledok sa vyskytujú čoraz častejšie extrémny počasie, ktoré sú raz sprevádzané povodňami, inokedy suchom. Stav studničiek a hlavne vody, ktorú poskytujú, ovplyvňujú samozrejme oba extrémny, ale hrozbu pre ne predstavuje najmä nedostatok vody v krajine a celkovo na planéte. Vo výskumných dátach sa objavovalo mnoho momentov, ktoré zánik studničiek v dôsledku nadmerného odvodňovania krajiny potvrdzujú. Prvý respondent vyslovene uvádza, že:

„ ... studničky sa tratia, je ich čím ďalej menej ... Súvisí to už s tými globálnymi vplyvmi, globálnym otepľovaním. Určite. Vysychá nielen studnička, ale vôbec príroda¹³ ... Som

¹³ Rok 2018, kedy prebiehala prevažná časť výskumu, bol vo všeobecnosti veľmi suchým a teplým, a zároveň boli najhoršie postihnuté hlavne oblasti Kysúc a Oravy na Slovensku. Potvrdili to aj členovia

presvedčený, že keby sme dokumentáciu studničiek opakovali, z tých, ktoré sme u nás, v našom okrese narátali čosi okolo 60, že by sme boli radi, keby sme našli polovičku ... tak si myslím, že to vysychá ...“

Poslední dvaja respondenti sa na problematike vysušovania krajiny rovnako zhodujú. Zaoberajú sa hlavne situáciou v ČR a CHKO Beskydy, keďže obaja pracujú vo Valašskom ekocentre a v nemalej miere sa venujú studničkám a celkovo vodnému kolobehu v krajine. Ako hovorí jeden z nich:

„Obecně v ČR za posledních 5 let, chybí jeden rok srážek. Co má samozřejmě obrovský vliv na hladinu podzemní vody, která výrazně poklesla ... tady, alespoň v těch Beskydech sem – tam trochu popršelo, ale například na Jižní Morave, ve Středních Čechách, byli opravdu jako místa, kde pršelo strašně málo a ještě v dubnu. ... A samozřejmě ta absence vody v té krajině se projevila i na těch studánkách, to je samozřejmě, protože když prostě prší, tak ono to nějakým způsobem koreluje i s tou vodou, která se vsákne do studánek. Ale pokud prostě neprší dlouhodobě, tak jsou studánky, které i vyschnou. I v Beskydech měli tak strašně málo vody ... a nejen studánky, i potůčky, prameny ... prostě vyschly. Jako nikdy to tak nebývalo, pozoruji to tak těch posledních 5-6 let. ... Od těch 90. let jezdíme každý víkend na tábory a v tom červenci ... prostě vždycky to bylo o tom, že nejzákladnější vybavení byla pláštěnka a holínky, protože červenec byl vždycky nejdeštivější měsíc a za poslední roky to už vůbec neplatilo. A začalo padat mnohem méně srážek, což je zoufale málo při těch teplotách 35 – 36 stupňů i tady ve Valašském Meziříčí ... to tady nikdy nebývalo. A do toho ještě ty teplé vysušující větry ... takže fakt, ta krajina se hodne vysušuje.“

Stotožňuje sa s tým aj môj štvrtý respondent:

„Co se týče kvantity, tak vody v studánkách ubývá, protože hladina spodní vody jaksi dlouhodobě klesá, takže vydrží jen kvalitní zdroje vody, tak bych řekl ...“

K dôvodom ale pridáva aj výrazný postup chemizácie v poslednom období. Zároveň uvádza, že *„někdy voda sice není, ale studánka ano a pokud by byl vodnatější rok nebo desetiletí ještě lépe, tak by se ta voda obnovila, ten pramen by se tam zase prodral, pokud*

CHKO Kysuce, s ktorými som absolvovala niekoľko dní v teréne. Respondentka z ich skupiny sa v neformálnom rozhovore zmienila o tom, že sucho v spojení s výrubom stromov malo veľmi negatívne účinky na prírodu [Terénny denník, 6.11.2018].

neuhne a nenajde si jinou cestu.“ Túto možnosť potvrdzuje aj piaty respondent slovami, že:

„ ... výdatnosť prameňa môže kulminovať, dokonca v suchách aj dokáže vyschnúť ... on sa prebudí akonáhle ten substrát, tá zemina, respektíve tá plocha, ktorá je nad ním, nasaje vodu z dažďov alebo zo snehov, no a prejde na tvrdú podložku, nepriepustnú ... tak po nej sa sklzáva k prameňu a tečie, takže sú aj takéto pramene. “

Niektoré pramene však podľa jeho slov a pozorovania dokážu pretrvať aj sucho. Ide o také, ktoré vyvierajú z kamenného podložia. Na základe sledovania tohto respondenta majú relatívne rovnaký prietok a v zime nezamrzajú, pretože si nesú podzemnú teplotu a kinetickú energiu stále so sebou, pričom ju odovzdávajú svojmu okoliu. Ďalej uvádza, že niektoré pramene môžu aj „migrovať“. Týka sa to najmä prameňov pieskového podložia, ktoré je charakteristické aj pre výskumné oblasti. Kanáliky, ktorými voda cez podložie preteká sa tým pádom môžu zaniest' pieskom a voda si potom hľadá druhú možnosť – prameň migruje.

K negatívnym vplyvom na výdatnosť prameňov a udržiavanie vody v krajinnom priestore výskumných oblastí, má podľa prvého respondenta vo veľkej miere najmä výrub lesov. Vyjadruje sa tak, že *„sú to všetko také vplyvy, ktoré nadväzujú jeden na druhý.“* Problémom je podľa neho napríklad aj to, že síce *„máme úrady životného prostredia, lesné správy, vodohospodárske organizácie, ktoré obhospodarujú vodu, majú v náplni nielen ju využívať, ale aj bdiť, ochraňovať a starať sa o tieto vodné zdroje, ale tiež sa im to mnohokrát nedarí tak, ako by bolo treba.“* Zároveň sa k tomu podľa neho pridáva fakt, že globálne klimatické vplyvy je ťažko ovplyvňovať. Dajú sa ovplyvňovať, ale zase len v celosvetovom meradle, s čím sú tiež spojené ďalšie problémy. Za najväčší problém považuje *„vzťah ľudí vôbec k prírode, pretože ľudia sú už tak naučení na to, že všetko dostávajú odniekiaľ' odinakaľ' než z prírody, že čím ďalej si menej prírodu vážia.“*

Druhá respondentka zastáva súhlasný postoj k problematike výrubu lesov. Zároveň uvádza, že v minulosti boli podľa nej lesy v celkovo lepšom stave, viac sa čistili, staralo sa o ne lepšie ako teraz, keď sa prevažne odlesňuje. V lese sa párkrát už aj stratila, aj napriek tomu, že prostredie CHKO Kysuce, z ktorého pochádza, veľmi dobre pozná. Cesty ktoré tam totiž boli kedysi, sú už v dôsledku ľudskej činnosti úplne iné. Rovnako si všimla, že na okolitých lúkach je menej druhov kvetov, čo je známkou úbytku biodiverzity. Dobytko sa tam pasie aj doteraz, z jej pohľadu v primeranej forme. Problém nastal podľa nej hlavne

vtedy, keď sa ľudia začali sťahovať do miest a tvár krajiny sa celkovo výrazne zmenila a poznačilo ju to až dodnes.

Aj tretia respondentka vníma zmenu oproti minulosti, čo sa týka hustoty lesov. Kedysi bol pohyb v niektorých miestach lesa takmer nemožný. Vďaka výrubu sa síce umožnil, no zároveň to odlákalo mnoho zveri, ktorá sa tam kedysi pohybovala. Výrub tak negatívne zasahuje aj do prirodzeného teritória mnohých živočíchov. V súvislosti s úbytkom biodiverzity a zásahu do prirodzeného prostredia krajiny, sa vyjadruje aj ôsmy respondent. Uvádza, že problémom sú aj invazívne nepôvodné druhy, ktoré prešli z teplejších oblastí do našich podmienok a začali sa šíriť.

Ôsmy respondent rozvíja problematiku výrubu lesných porastov do širokej miery, podľa ktorého:

„To tiež súvisí s vysychaním pôdy, s vlastne likvidáciou studničiek, lebo tie porasty, ktoré zadržovali vlahu, tak v podstate tie aj boli napojené v systéme na prameništia ... aby tá studnička nejakým spôsobom fungovala ... a vždycky, keď sa to vysuší, tak tie studničky zanikajú ... Ak vyrúbeme lesy, tak tie studničky, ktoré tam boli a tie živočíchy, ktoré tam žili a tak ďalej, budú čakať ďalších x rokov na tú zmenu, kým znova čosi vyrastie, aby sa tam tá vlaha zadržala. Aby sa vlastne dalo do poriadku niečo, čo bolo porušené a čo zapríčiní zmenu toho stavu.“

Podľa posledného respondenta problém súvisí *„i se skladbou lesů ... ty smrkové monokultury, o těch se obecně ví, že vodu v té zemi nezadrží, protože zkuste si nalít v době, kdy je fakt sucho, v nějakém mírném svahu kýbl vody a veškerá ta voda vám steče do údolí“*, k čomu moja posledná respondentka dodáva že:

„V dnešní době, kdy vidíte jak se kácení lesy, tak najít pramen dobré a pitné vody je dneska takový malý zázrak.“

Z pohľadu ôsmeho respondenta je preto otázkou, aké studničky z hľadiska kvality, ale aj kvantity už teraz môžeme v oblasti Kysúc a Beskýd nájsť *„kde je vyrúbaný les už 5, 8 rokov dozadu ... kde je sucho, kde praží slnko, kde tá zem je vysušená, kde zrážky, ktoré tam spadnú sa nezdržia, ale stečú dole kopcom ... kde dole sú povodne, čo voda odteká z krajiny preč ... to znamená, že ten deficit vlahy v krajine spôsobuje aj to, že nám vysychajú aj studničky. Čiže nie sú už napájané tými mikroštruktúrami dráh vody, ktoré mali v krajine kedysi, keď tie kapiláry boli plné vody. Teraz je to vysušené tým pádom aj tá kvantita sa nejakou musí prejavíť.“*

Štvrtý respondent sa k negatívnemu vplyvu výrubu lesov na studničky pridáva v tom zmysle, že celá rada studničiek zanikla práve pri lesných prácach, v dôsledku ničenia krajiny ťažkou mechanizáciou. Ôsmy respondent, ktorý sa v minulosti aktívne podieľal na projektoch obnovy studničiek, s negatívnym dopadom využívania ťažkej mechanizácie v lesoch súhlasí. Podotýka, že keďže sa dané výskumné územia nachádzajú vo flyšovom pásme, mechanizácia sa paradoxne používa pre uľahčenie práce v tomto, hlavne skalnatom teréne. Zároveň sa tým poškodzuje aj pôda, ktorá sa už len zriedka dá naspäť do poriadku. Tým pádom dochádza k erózii, tvoria sa umelé „potoky“, po ktorých voda odteká z lesa bez toho, aby ju malo čo zadržať a väčšinou sa po týchto potokoch drevo aj opätovne ťahá. Kritizuje najmä zlý spôsob hospodárenia v lesoch, s jeho nedostatočnou kontrolou štátu a mnohokrát ekonomické dôvody, ktoré k tomuto výrubu vedú. Všetko to na záver dáva do súvisu so zánikom tradície studničiek, ale aj zánikom vnímania vody ako hodnoty:

„Preto zanikajú tradície. Tieto veci (ako výrub lesov), ktoré súvisia so zánikom tradícií, oslabujú aj vzťah k hodnotám, spomedzi ktorých voda patrí medzi tie najhlavnejšie. To sa nedá dnes už len zobrať si takú frázu, že voda je základ života ... je to už vec vlastne existencie ľudstva.“

V konečnom dôsledku nejde teda ani tak o to, že by po vyrúbe lesa nenarástol zase nový a nevznikla nová studnička. No za čas, kým sa les rúbe, sa do veľkej miery ničí práve aj pôda a estetika krajiny, čím slabne aj kontinuita s tradíciou.

4.1.5 Úvahy o estetickej hodnote studničiek v krajine

V tejto kapitole by som vzhľadom na výpovede respondentov rada zhrnula krátku úvahu o tom, ako umiestňovanie objektov do krajinného priestoru, akými sú studničky, ovplyvňuje, respektíve obohacuje jej estetickú funkciu.

Respondent, ktorý je aktivistom v oblasti OP na Kysuciach, spomína na studničku, ktorá je „pekná“ so slovami:

„ ... tam, v takom lese, bola proste pekná studnička, ktorá bola aj nadkrytá s takou strieškou a pekne vyvedená voda, ako takou rínou malou, pekne aj to okolie bolo upravené“. Aj štvrtý respondent opisuje ideálnu studničku ako takú „jak si člověk představí v lese, když jde a najde zastřešenou, pěknou studánku, z níž vytéká voda ... a je

tam čirá voda, chutná ... to je ta pravá studánka ... kedyž je vedľa lavička ve stínu, tak to je naprosto ideálne.“

Estetika však nebola vždy tak celkom na prvom mieste a vzhľad studničiek vo väčšine prípadov v minulosti, do veľkej miery zodpovedal tomu, na čo sa využívali. Studničky, ktoré slúžili pre poľnohospodárske účely boli prispôsobené danému využitiu tak, že obsahovali najmä betónové úpravy, boli umelo vyhlbené a podobne, aby z nich bolo pomerne rýchlo možné nabrať väčšie množstvo vody naraz. Až neskôr sa začali tvoriť aj drevené prístrešky proti nečistotám, zároveň sa však ľudia snažili zachovávať studničku tak, „aby mohla dýchať“.

Podľa mojej druhej respondentky, studničky aj prostredie, v ktorom sa nachádzajú, kedysi vyzerali inak, pretože sa o oboje ľudia viacej starali. Čo sa týka ich vzhľadu, respondentka je zástankyňou tradičných materiálov – aby sa pri obnove objektov v prírode používali materiály, ktoré sú pre prostredie charakteristické a odrážali najmä to, aký bol daný spôsob života v nich. V súčasnosti sa však používajú väčšinou moderné prvky a niekedy si človek len ťažko dokáže predstaviť, čo vlastne znázorňujú. Podľa nej ide o akési odosobňovanie sa od tradícií, a tým pádom majú na ne ľudia aj väčšiu tendenciu zabúdať.

S mojou treťou respondentkou sme navštívili oblasť, s výskytom početných prameňov, ktorá sa v priebehu času stala zároveň miestom konania náboženských obradov, či púťí. O estetiku studničiek na takýchto miestach sa dbá vždy akosi výraznejšie, čo sa odráža aj na stave prostredia, kde sa nachádzajú, a v dôsledku toho aj na návštevnosti týchto miest.

Obrázok 13: Studničky v blízkosti pútnického miesta Živčáková a kaplnka v Jelitove vybudovaná pri komplexe prameňov, Kysuce. Zdroj: fotografie autorky.

Ôsmy respondent pripisuje význam pridania tohto náboženského podtónu najmä tomu, že sa tak v nemalej miere prispieva k starostlivosti o studničky a zachovaniu tradície. Ľudia majú akoby väčší rešpekt k miestam, ktoré sa viažu k duchovným udalostiam, či príbehom.

„Tradície spojené so studničkami vlastne závisia aj na tom, že tie, ktoré prežili, prežívajú kvôli niečomu – kvôli nejakej legende a ten patronát si tam napríklad zoberie cirkev, vybuduje sa tam kostol a podobne ... tam tie studničky majú šancu prežiť.“

Estetika nie je ľahostajná ani piatemu respondentovi, ktorý sa dlhoročne venuje tvorbe murovaných studničiek. Pri ich tvorbe a umiestňovaní do krajiny väčšinou postupuje tak, že prameň zachytí, zakryje a vodu vyvedie cez rúrku. Zároveň sa snaží prameň zachytiť tak, aby bol k nemu čo najľahší a najpohodlnejší prístup a ľudia ho videli.

„ ... k niektorým potom pristavím aj nejaký kameň, aby sa tam dalo sadnúť a odpočinúť, alebo položiť si pohárik.“

Všetky respondentove murované pramene sú v podstate podobné, ale každý je niečím špecifický. Záleží mu obzvlášť na tom, aby pramene mali vždy svoj názov – zrod, aby si ich ľudia mohli zapamätať. Pri tvorbe väčšinou používa kameň, najlepšie z miestnych zdrojov. Ide mu o to *„aby to esteticky nejak pôsobilo“*

Obrázok 14: Murovaný prameň pána Filandu, Kremnica. Zdroj: fotografia autorky.

Studničky sa často viažu k nejakému špecifickému miestu, kde sa umiestnenie takýchto objektov vyslovene žiada. Respondent, ktorý je vedúcim členom spolku MOP, napríklad uvádza, že svoju prvú studničku vytvoril pri novo – objavenom táborisku a do dnešnej doby, najmä vďaka umiestneniu do vhodného prostredia, kde je zaistená starostlivosť ľudí o tento zdroj vody, je stále funkčné táborisko, ako aj studnička.

Moja siedma respondentka sa aktívne podieľa na úpravách už existujúcich studničiek. Ide najmä o čistenie studničiek, pri ktorom dbá na to, aby daná studnička naozaj vynikla, ale zároveň sa ju príliš nesnaží meniť. Všetky úpravy robí v súlade s prostredím, kde sa daná studnička nachádza. Vyčistenie studničky a teda úprava jej estetiky spočíva v odstránení bahenných zbytkov, listov napadaných vo vode, úpravou prípadného okolitého kamenného obloženia a podobne. „Každá studánka potrebuje niečo iného.“ Jedná sa o akýsi kompletný „servis“, ktorý studničku oživí. Studničku tak respondentka považuje skoro ako na istý živý objekt, ktorý má svoje špecifické potreby, na ktoré pri čistení treba brať ohľad.

Obrázok 15: Čistenie studničiek „V mechu a kapradí“, „Sv.Hedviky“, „Gírová“, Beskydy. Zdroj: fotografie autorky.

5. Diskusia

5.1 Diskusia k priebehu výskumu, zvoleným oblastiam a metódam

V tejto časti by som chcela venovať priestor pre stručné zhrnutie toho, ako sa mi pracovalo so zvolenými výskumnými metódami a pre krátke zamyslenie sa nad priebehom výskumu.

Pri výbere respondentov pre rozhovory tejto výskumnej práce som sa snažila, aby bol výskumný súbor čo najrozmanitejší. Na ich výber som mala relatívne dosť času, no ako sa ukázalo, nešlo to až tak ľahko, ako som predpokladala. Dohodovanie sa na rozhovoroch a ich reálne uskutočnenie sa ukázalo, aj napriek veľkému časovému rozmedziu výskumu ako veľmi zdĺhavé. Nepodarilo sa mi preto získať tak rozmanitú skupinu respondentov, ako som chcela. Tvoria ju preto väčšinou respondenti vo veku 50 rokov a viac. Navyše sa mi často stávalo, že respondenti si pamätali viacero ľudí, ktorí sa o studničky zaujímali v minulosti, no kontakt s nimi už stratili. Nakoniec som sa rozhodla urobiť rozhovory s tými respondentmi, ktorí boli ochotní sa v danom období stretnúť. Podarilo sa mi však previesť aj viacero neformálnych rozhovorov s rôznymi ľuďmi a tiež hodnotné pozorovania, ktoré rozmanitosť tohto spektra myslím vhodne doplnili.

Výber dvoch výskumných oblastí sa ukázal ako veľká pomôcka pri hľadaní týchto respondentov. Keďže obe výskumné oblasti si sú geograficky aj ľudsky veľmi blízke, ľudia v nich, ktorí sa zaoberajú studničkami sa často poznali medzi sebou alebo vedeli odkazovať na ďalších ľudí, ktorí by k téme mali tiež čo povedať. Napriek tomu by som po druhýkrát možno výskum aplikovala na územie celého Slovenska alebo Česka, čo by mohlo prispieť k väčšej rozmanitosti respondentov.

Voľbu kvalitatívneho typu výskumu hodnotím kladne, hlavne pre jeho pružnosť a možnosť dopĺňať ho v jeho priebehu. Jeho tvorba sa však zároveň stala pre mňa neľahkou úlohou, keďže som predtým mala skúsenosť len s kvantitatívnym typom výskumu. Osobne ma skúsenosť s robením tohto typu výskumu veľa naučila a radu vecí by som v prípade ďalšieho pokusu zlepšila. Verím ale, že napriek nedostatkom sa mi ním podarilo priniesť hodnotné informácie, zodpovedať na stanovené otázky a aspoň do istej miery priblížiť ako sa tradícia zakladania studničiek a starostlivosti o ne v daných oblastiach vyvíja a invenuje. Roztriedenie dát pomocou rámcovej analýzy, sa mi osvedčilo ako vhodná metóda, ktorá umožňuje prehľadnú organizáciu aj väčšieho množstva dát do tabuľky, čo uľahčuje ich následnú interpretáciu.

Na záver by som chcela uviesť, že v počiatkoch výskumu som mala predstavu, že zmapujem celkový stav studničiek v oboch oblastiach pre možnosť porovnania s jeho naposledy podrobnejšie popísaným stavom pred desiatich rokov. Ako som zistila v priebehu výskumu, tento cieľ by vystačil na celú samostatnú prácu. Preto som sa rozhodla zamerať na hľadanie respondentov pre rozhovory a mapovaniu studničiek som sa venovala len ako doplnkovej aktivite počas výskumu premien tradície. Údaje

o studničkách, ktoré som si značila do metodických listov som mala v pláne priebežne nahrávať do slovenskej sekcie *Národného registru pramenů a studánek*, no prevažné obdobie môjho výskumu sa obnovovala jeho funkčnosť, takže som sa rozhodla nahráť ich dodatočne, ako pridanú hodnotu tejto práce.

5.2 Diskusia k invencii tradície

Myslím si, že na základe vopred zodpovedaných otázok výskumu, sa posun v podobe tradície vytvárania studničiek v oblastiach CHKO Kysuce a Beskydy preukázal a identifikovali ho. Často som ho nevidela hneď na prvý pohľad, no hlbšou analýzou a preskúmaním dát, sa mi začali odhaľovať jednotlivé, drobné súvislosti toho, ako sa tradícia zakladania studničiek premieňa v čase. Umožnilo mi to hlavne stanovenie výskumných otázok na základe časovosti, ktoré mi potom pomohli odhaľovať motívy ktoré viedli k starostlivosti o studničky v minulosti, vedú v súčasnosti a do budúcnosti.

Z analýzy vyplýva, že v minulosti ľudia studničky tvorili, pretože ich potrebovali. Tvorili ich najmä v bezprostrednej blízkosti svojich obydlí alebo zveľadľovali na miestach, ktoré dobre poznali. Tým, ktorí sa zaviazali, že sa o studničku budú starať, sa zvykol prideliť patronát a studnička bola po nich pomenovaná. Ľudia si vodu zo studničiek vážili, pretože bola často tou jedinou pitnou vodou, ktorú mali k dispozícii. Ctili si ju tak, že s ňou šetrili a šetriť s vodou učili aj ďalšie generácie. Mnohokrát nepriamo, prostredníctvom rôznych povier a zvykov. Tradícia bola súčasťou ich života. Vytvárali ju automaticky tým, že mali silný vzťah k miestu, kde žili a ktoré dobre poznali. Keďže im voda netiekla z kohútika a nemohli si ju kúpiť v obchode, o pramene a studničky sa starali, a táto úcta k vode sa tradovala z generácie na generáciu.

Potvrdilo sa to, že najmä so zmenou v spôsobe života ľudí a inováciami v spoločnosti (presun z dedín do miest, zavedenie vodovodov), postupne začala slabnúť aj tradícia vytvárania studničiek a starostlivosť o ne. V súčasnosti sa na jednej strane zlepšuje stav studničiek, ale na druhej zhoršuje vzťah k nim. Zo strany jednotlivcov alebo pomocou rôznych projektov je stále snaha o to, aby sa im venovala väčšia pozornosť a starostlivosť. Pokúšajú sa tak o posilnenie vzťahu k vode a uvedomeniu si jej nesmiernej hodnoty. Keďže sa však do veľkej miery oslabil väzba človeka na určité miesto, došlo k strate patronátov nad studničkami alebo sa už nevytvorili nové. Ľudia tak už stále menej vedia o prostredí, v ktorom žijú, kontinuita s pôvodnými tradíciami nie je automatická a často si

ju musia pripomínať. Zároveň zmena tradície prichádza aj so zmenou v myslení ľudí. Vodu zo studničiek do veľkej miery nahrádza voda z vodovodu alebo vo fľaši z obchodu. Myslenie ľudí je tak ovplyvnené materiálnym svetom, skôr ako pôvodným, tradičným.

Aj údaje z analýzy zozbieraných dát potvrdzujú, že na jednej strane je už väčšina ľudí vo výskumných oblastiach súčasťou modernej kultúry. Zmenil sa spôsob ich života, veľa z nich sa presunulo do miest, kde sú zásobovaní vodou z vodovodov a tak studničky k životu už nepotrebujú. Na druhej strane však v určitých prípadoch tradícia zakladania studničiek stále existuje a zo strany niektorých ľudí (aj keď len malého zlomku), existuje aj snaha o jej zachovanie. Hlavne jednotlivci, ktorí studničky tvoria alebo čistia, aj v dnešnej dobe potvrdzujú, že im tieto činnosti poskytujú pocit, že tak robia niečo dobré pre seba, prírodu i ostatných ľudí. Tradícia sa do istej miery obnovuje a vytvára, pretože v minulosti bola skôr prirodzenou súčasťou života ľudí.

V súvislosti s koncepciou invencie tradície sa myslím potvrdilo to, že tradíciu zakladania studničiek a starostlivosti o ne je teda možné považovať za vynachádzanú, pretože sa ňou ľudia nanovo snažia vniest úctu k studničkám ako zdrojom vody, ktoré sú aj v dnešnej modernej dobe stále dôležité. Tradícia odkazuje na minulosť, kedy bola úcta ľudí k vode zo studničiek oveľa väčšia, pretože inú možnosť odkiaľ ju získať často nemali. Ide tak o snahu formalizovať a ritualizovať zvyk starostlivosti o studničky, aby sa posilnila hodnota vody ako zdroja života, ktorý nám poskytuje príroda. Táto činnosť odkazuje istým spôsobom na minulosť, kedy sa o studničky starali patróni. Keďže mnoho patronátov zaniklo a často nevznikali ďalšie, tradícia si začala vytvárať svoju vlastnú minulosť. Studničky začali ľudia tvoriť skôr preto, aby skrášlili určité miesto, turistickú trasu, či náučný chodník. Pozornosť od potreby funkčnosti sa presunula k vytváraniu studničiek tak, aby boli pekné. Studničky vznikali aj vznikajú s jasným a daným zámerom, ktorý je však v dnešnej často odlišný v porovnaní s minulosťou. Na základe analýzy sa skôr prejavila tendencia k zániku tejto tradície na rôznych úrovniach. V porovnaní s vopred uvedenými informáciami o invencii tradície, sa podľa môjho názoru potvrdilo najmä to, že tradícia starostlivosti o studničky sa vytvára čiastočne aj v súkromných skupinách, a proces jej vývoja sa nedá nejakým spôsobom presnejšie zaznamenať, ako ani motívy, ktoré k tomu ľudí vedú. Prípady tradície zakladania studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy čiastočne potvrdzuje aj to, že jej invencia prebieha kvôli tomu, že došlo k určitej transformácii spoločnosti. Mnoho ľudí totiž od tradičného spôsobu života na dedinách

prešlo do miest a v novej generácii, ktorá vznikla, sa oslabili alebo zanikli, pravidlá a zvyky, ktoré platili v prípade starých tradícií.

V súvislosti s invenciou tradície považujem za pridané zistenie tejto práce najmä to, že vo výskumných oblastiach sa prejavila potreba invenovať tradíciu. Zakladanie studničiek má totiž najbližšie k typu „vynachádzanej“ alebo obnovovanej tradície, ktorej hlavným účelom boli, a aj do súčasnosti zostali procesy ako socializácia, vštepovanie istého vedomia o hodnote, hodnotových systémoch, či pravidlách správania. Ukázala sa teda potreba tieto procesy, nielen v súvislosti so studničkami, znovoobnoviť a zostáva tak na ľuďoch, ako sa k tomuto zisteniu postaví.

6. Záver

V predchádzajúcich analytických kapitolách sa odkrylo niekoľko motívov, ktoré úzko súvisia so stanovenými výskumnými otázkami. Na základe výskumného problému tejto práce (invencia tradície vytvárania studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy), som si zvolila celkom tri hlavné výskumné otázky:

- Z akého dôvodu ľudia vytvárali studničky v minulosti?
- Aký je ich stav? – Prečo vznikajú alebo zanikajú?
- Čo motivuje ľudí k starostlivosti o studničky? (Prečo sa ľudia v súčasnosti o studničky starajú? Čo ich vedie k tomu, aby sa zachovali do budúcnosti?)

Čo sa týka tvorby studničiek a starostlivosti o studničky **v minulosti**, väčšina mojich respondentov sa zhodla na tom, že ľudia si ich vytvárali jednoducho z toho dôvodu, že ich k životu potrebovali. Takéto zdroje vody boli nevyhnutné pri činnostiach jednak v domácnosti, pretože zásobovanie vodou vodovodmi v tom čase ešte neexistovalo, a rovnako pri poľnohospodárskych činnostiach a chove dobytky. Tým sa totiž ľudia venovali v oveľa väčšej miere ako teraz.

Táto „závislosť“ na existencii vodných zdrojov akými sú studničky, sa odzrkadľovala aj na vzťahu ľudí k nim, ale aj k vode ako takej. Názorová zhoda

respondentov sa prejavila aj v tom zmysle, že keďže kedysi tvorba studničiek vychádzala najmä z potreby ľudí, tak to automaticky súviselo s tým, že mali k týmto zdrojom vody oveľa väčšiu úctu. Väčšina z nich sa zhodovala aj na tom, že k zmene vzťahu ľudí k vode a tiež studničkám, došlo z toho dôvodu, že sa čím ďalej, tým viac začal meniť aj vzťah človeka ku krajine.

Aj napriek poklesu tohto pôvodného, tradičného vzťahu ku studničkám, sa v nie tak dávnej minulosti objavovali projekty, v rámci ktorých sa studničky vytvárali, opravovali, čistili, či mapovali. Na základe tvrdení viacerých respondentov, ktorí sa do nich zapojili, či ich iniciovali, išlo o projekty od lokálneho až po medzinárodný charakter. Touto činnosťou sa snažilo i o to, aby sa hlavne deti a mládež viedli k ochrane vody a prírody a predchádzalo sa tak jej znečisťovaniu a poškodzovaniu. Dvaja z respondentov sa k projektom obnovy vyjadrili tak, že síce mnoho studničiek sa naozaj obnovilo a vyčistilo, ale zároveň by bolo potrebné opätovne ich zmapovať. Podľa jedného z respondentov bola úroveň projektov tvorby a celkovej starostlivosti o studničky lepšia na českej ako slovenskej strane, čo v konečnom dôsledku potvrdilo aj moje vlastné pozorovanie v CHKO Kysuce a Beskydy. Realizácia týchto projektov v minulosti teda potvrdzuje pozitívny vzťah mnohých ľudí k studničkám a prameňom.

S vytváraním studničiek a starostlivosťou o ne v minulosti, do veľkej miery súviselo pridelovanie patronátov, kedy sa vytvorená studnička, respektíve studnička umiestnená na určitom pozemku, pomenovala buď podľa toho, kto ju vytvoril alebo podľa vlastníka. Tým pádom, sa daný človek pomyselné zaviazal k tomu, že sa o studničku, nad ktorou má patronát bude starať. So vznikom studničky, tak v minulosti vznikol aj patronát nad ňou, a touto nepriamou formou aj určitá tradícia. Jeden z respondentov výstižne potvrdzuje, že so spomínanou zmenou vzťahu človeka ku krajine a vôbec k prírode, nastala oproti minulosti aj výrazná zmena v tejto tradícii. Keď sa aj nejaká nová studnička vytvorila, nepomenovala sa alebo jednoducho patronát nad ňou zanikol a nikto ďalší ho neprevzal, aj keď bola o to snaha, napríklad prostredníctvom rôznych projektov. Keďže sa ale začal tratiť vzťah ľudí k určitému miestu, postupne sa začala strácať i zodpovednosť za objekty ako studničky, ktoré ľudia v minulosti v krajine vytvorili.

Spomedzi motívov alebo dôvodov prečo ľudia vytvárali studničky v minulosti, zhrnúť nasledovné:

- Ľudia v minulosti studničky potrebovali, bol to často jediný, najbližší zdroj vody, potrebný pre ich život a činnosti, ktorým sa venovali (najmä poľnohospodárstvo, chov dobytka), a súčasne nebolo vybudované zásobovanie vodou vodovodmi – preto ich tvorili a starali sa o ne
- v nedávnej minulosti (prelom 90. – 20. rokov), studničky vznikali a venovala sa im pozornosť so snahou posilniť vzťah ľudí (najmä deti a mládeže) k ochrane vody a prírody, prostredníctvom rôznych projektov

Zároveň sa tvorbou studničiek v minulosti, vytvárala aj tradícia starostlivosti o ne, prostredníctvom patronátov, ktorí za ich stav prevzali pomyselnú zodpovednosť.

Názory na **súčasný** stav studničiek sa medzi jednotlivými respondentmi delil na dve skupiny. Podľa takmer polovice z nich sa stav studničiek oproti minulosti výrazne zlepšil. Medzi dôvody, ktoré k tomuto zlepšeniu stavu viedli alebo vedú, zaradili vytvorenie systému zberu komunálneho odpadu na jednej strane, a zvýšenie záujmu ľudí o životné prostredie, na strane druhej. Jedna z respondentiek uviedla, že v súčasnosti dochádza aj k tvorbe úplne nových studničiek, no častejšie sa jedná hlavne o starostlivosť o tie pôvodné. U dvoch respondentov sa naopak objavujú zmienky o tom, že sa stav studničiek oproti minulosti zhoršil. Jeden z nich to pripisuje celkovej zmene vo vzťahu ľudí k vode – v minulosti ňou ľudia šetrili, aj keď jej bol v podstate dostatok, a naopak v súčasnosti, keď sa znižujú jej zásoby, dochádza k jej plytvaniu (napr. splachovanie pitnou vodou). Ďalší respondent naráža na uprednostnenie balenej vody, oproti pitiu vody zo studničiek, aj v dôsledku čoho sa starostlivosť o studničky venuje menšia pozornosť ako kedysi.

Zlepšenie stavu studničiek súvisí samozrejme s mierou ich využitia a starostlivosti o ne. V prípade starostlivosti sa názory respondentov rovnako rozdeľovali do dvoch skupín. To, že sa studničky využívajú aj dodnes a ľudia sa o ne nejakým spôsobom starajú a snažia sa ich udržať v dobrom stave, potvrdzujú traja respondenti. Zároveň samotní títo

respondenti sú toho príkladom a tvorbe, obnove, či čisteniu studničiek sa aktívne venujú vo voľnom čase. Jeden z respondentov však podotýka, že takáto „starostlivosť“ existuje skôr len v tom zmysle, že ľudia si studničky cenia ako prírodný úkaz, čiže ich nepoškodzujú, ale výraznejšie sa o ne nezaujímajú. Rovnako, traja z respondentov uviedli, že v súčasnosti sa ľudia o studničky nestarajú alebo by sa im mohli venovať viac, keďže mnoho z nich studničky využíva aj v súčasnosti.

V súvislosti s mierou využívania sa dvaja respondenti zhodli na tom, že sa studničkám, aj prírode vôbec, viac „berie“ ako vracia. Svedčí to najmä o, už vopred spomínanom, odklone od vzťahu k vode a prírode a odklone od tradičného poňatia vody ako hodnoty. Prejavuje sa to potom najmä tak, že síce mnohí ľudia doteraz vodu zo studničiek využívajú, no už málokedy sa o ne spätne starajú v dostatočnej miere (napr. vyzbieranie odpadkov, vyčistenie).

Vznik studničiek v súčasnosti súvisí so záujmom ľudí. Na základe analýzy výskumných dát sa ukázalo, že záujem je približne v rovnakej miere na strane jednotlivcov, ale aj skupín ľudí (napr. prostredníctvom projektov obnovy), neziskových organizácií ochrany prírody, obce či kraja. Musím však podotknúť, že i keď záujem o studničky existuje, prejavil sa u ľudí z oboch výskumných území, no z komplexného pohľadu ide stále aj tak o veľmi nízke percento.

Dôvody zániku sa vo výpovediach respondentov objavovali podstatne častejšie. V podstate všetci respondenti sa zhodli na tom, že studničky zanikajú hlavne kvôli nezáujmu ľudí. Ten môže vyplývať buď z toho, že v dnešnej dobe, keď už je väčšina ľudí napojená na vodovod, tak studničky jednoducho ďalej nepotrebuje. Tie sa potom prestávajú využívať, chátrajú, čo môže viesť až k ich úplnému zániku, keďže je dôležité aspoň raz za čas skontrolovať ich čistotu a prietok. Nezáujem ľudí sa ďalej prejavuje aj na strate tradičných patronátov studničiek. Studničky teda zanikajú i so zánikom pôvodných tradícií. Viacero respondentov sa zhodovalo na tom, že hlbšie dôvody tohto nezáujmu spočívajú vo výchove, upúšťaní od manuálnej práce, zmýšľaní jednotlivcov, ale aj spoločnosti ako celku.

Na základe motívov vyskytujúcich sa vo výskumných údajoch sa súčasný stav studničiek ukázal:

- na pomedzí medzi zlepšením a zhoršením; na jednej strane je zanedbanie ich stavu, kvôli strate záujmu a odklonu ľudí od tradícií a úcty k vode, na druhej zlepšenie v dôsledku zvýšeného záujmu ľudí o životné prostredie v súčasnosti
- na jednej strane sa ľudia (jednotlivci, skupiny, spolky, obec, atď.) o studničky stále starajú, resp. ich neničia a vážia si ich; na strane druhej je táto starostlivosť nedostatočná alebo žiadna, aj keď mnohé z nich stále využívajú
- ich vznik podmieňuje záujem ľudí, ktorý je však v celkovom meradle výskumných oblastí veľmi nízky; zánik súvisí s nezájmom ľudí, odklonom od využívania studničiek, stratou patronátov a nenadviazaním kontinuity s touto tradíciou

Motivácie respondentov k starostlivosti o studničky v súčasnosti a k ich zachovaniu do **budúca** sa v analyzovaných dátach líšili. Vyskytlo sa široké spektrum osobných motivácií jednotlivých respondentov. Niektorých motivuje, že týmto spôsobom urobia niečo pre prírodu, čo zároveň prispeje k tomu, že sa cítia dobre. Iných zase, že sa pozrú na nové miesta, kde nie sú zaťažení materialistickým spôsobom života. Viackrát sa opakoval najmä motív, že prostredníctvom starostlivosti o ne môžu odovzdať ďalším generáciám určitý vklad do pamäti, vďaka čomu je možné zachovať tento zvyk aj do budúcnosti. Zachovanie starostlivosti o studničky je dobré nielen pre prírodu, ale i pre tradície, ktoré tak stále istým spôsobom pretrvávajú v pamäti krajiny a zostáva tak na ďalšom rozhodnutí ľudí, či budú v nich pokračovať alebo nie.

V dátach sa vyskytla aj jedna celkom široká úvaha o tom, aké by tieto motivácie mali byť, alebo jednoducho, prečo by sa ľudia o studničky mali chcieť starať. Hlavný dôvod by mohol byť ten, že je prostredníctvom tejto činnosti možné opätovné vybudovanie vzťahu k vode, ktorá bola doteraz často vnímaná ako niečo samozrejmé.

Na prevládajúcich motívov je teda možno zhrnúť, že k starostlivosti o studničky ľudí motivuje:

- ojedinelosť takýchto zdrojov vody v prírode – tým, že sa budú starať o studničky, zároveň skráslia svoje okolie (napr. turistické trasy, náučné chodníky); ide o snahu zachovať studničky pre ich estetickú funkciu, prípadne preto, že sa dá z nich napiť počas pobytu v prírode
- je prostredníctvom nej možné vytváranie vzťahu detí a mládeže k zdrojom vody, k prírode, k určitému miestu, čo motivuje najmä učiteľov, tvorcov rôznych projektov, aby ich k tejto starostlivosti viedli
- že tým môžu prispieť k zachovaniu tradície a motivovať aj ostatných ľudí; môže to byť motivácia zo strany jednotlivcov, skupín, či obce

Počas celého výskumu som veľakrát narazila na problematiku, ktorá úzko súvisí práve s globálnymi poruchami klímy. To mi do veľkej miery pomohlo zodpovedať na jednu z mojich **hypotéz**, ktorá znie: Pôvodné studničky zanikajú v dôsledku čoraz častejších období sucha v spojení so zmenami podoby krajiny, ale stále je skôr snaha o ich zachovanie.

Čo sa týka zániku studničiek kvôli suchu, pri tom nastala u respondentov celková zhoda – Sucho vplýva na množstvo zásob podzemnej vody. Vysychajú teda nielen studničky, ale aj pramene a potoky. K suchu sa zároveň pridávajú teplé vysušujúce vetry, čo vysušovanie krajiny ešte viac znásobuje. Studničky, pramene, ale aj potoky a rieky spoločne totiž závisia od množstva zrážok. V oboch výskumných oblastiach padne síce v pomere za rok ich vysoké množstvo, no v súčasnosti dochádza k úplne inému rozloženiu zrážok v rámci jednotlivých rokov a ročných období. Dvaja z respondentov sa zhodli na tom, že niektoré pramene síce v obdobiach sucha vyschnú, ale znova sa objavia, keď sa zrážky vrátia. Niektoré so studničiek podľa nich tečú, aj napriek tomu, že je sucho, ale len v ojedinelých prípadoch, keď ich prameň vyviera z hlbšieho kamenného podlažia.

V podstate všetci respondenti sa zhodli na tom, že studničky zanikajú aj v dôsledku zmien v podobe krajiny, a to najmä kvôli výrubu lesov, ktorý má na zadržiavanie vody v krajine nesmierne negatívny dopad. Kvôli odlesňovaniu je už takmer zázrak nájsť

prameň alebo studničku s čistou a pitnou vodou. Porasty v lesnom systéme sú totiž napojené na prameniská, a tento komplexný systém sa kvôli výrubu narušuje. Nie je úplne vylúčené, že by sa pramene a studničky mohli časom obnoviť, no táto obnova je teoreticky možná až po tom, ako lesy opäť vyrastú.

Výrub vo výskumných oblastiach je zároveň takmer vždy spojený aj s použitím ťažkej mechanizácie. Jej používaním dochádza k poškodzovaniu nielen prameňov, ale aj lesných potokov, pôdy, má negatívny dopad na faunu a flóru, ale aj celkovú estetiku krajiny. Hospodárenie človeka v lesoch je momentálne vo výskumných oblastiach nešetrné, čo má výrazný negatívny dopad na studničky, ale aj na celkovú biodiverzitu krajiny. Osobne som sa s výrubom lesov stretla v blízkosti takmer všetkých studničiek, ktoré som navštívila. Často sa ako dôvod výrubu udáva to, že smrekové monokultúry sú napadnuté lykožrútom smrekovým. Kalamitný stav má však na druhej strane omnoho hlbšie dôvody a ide skôr len o akési dohadovanie, kto je zaň zodpovedný a ako by sa mal spracovať. V konečnom dôsledku však na pozadí priam nekonečných sporov trpí celý krajinný systém spolu so studničkami, ale aj ľuďmi. Jeden z respondentov v tom zmysle poukazuje na to, že výrub nevedie len k zániku studničiek ako takých. Keďže je často vedený aj ekonomickými dôvodmi, degraduje spolu s ním nielen krajina, ale aj vzťah človeka k nezameniteľnosti prírodných hodnôt, spomedzi ktorých voda patrí medzi tie najhlavnejšie.

Možno teda zhrnúť, že uvedená hypotéza sa v rámci tohto výskumu potvrdila. Mnoho studničiek skutočne zaniklo a zaniká v dôsledku čoraz častejších období sucha, ktoré so sebou prinášajú zmeny klímy. Zanikajú aj v dôsledku zmien v podobe krajiny, najmä kvôli výrubu lesov a tomu, že človek s krajinou nevhodne hospodári alebo nehospodári vôbec, v dôsledku zmeny životného štýlu ľudí a ich odklonom od tradičných hodnôt. Na základe analýzy sa ukázalo, že isté skupiny ľudí, či jednotlivci stále majú snahu o zachovanie studničiek v krajine, hlavne v tom zmysle, že aj keď ich zánik v dôsledku globálnych porúch klímy už možno neodvrátiť, môžu prostredníctvom starostlivosti o ne posilniť vzťah ľudí k vode a tradícii.

Na snahu o zachovanie studničiek nadväzuje aj ďalšia zo stanovených hypotéz. Výskum mal overiť aj to, že v súčasnosti dochádza skôr k úpadku tvorby studničiek a pokiaľ k obnove, tak najmä z iniciatívy občianskych združení, škôl, spolkov na ochranu prírody, skôr ako iniciatívou jednotlivcov. Na základe analýzy mojich zozbieraných dát sa potvrdil presný opak. Iniciatíva občianskych združení a spolkov sa prejavovala vo väčšej

miere najmä koncom deväťdesiatych rokov. Do projektov obnovy studničiek, ktoré iniciovali najmä združenia venujúce sa ochrane prírody, sa kedysi zapájalo mnoho škôl. Momentálne sa školy ekologickej problematike venujú, no vo vzťahu k studničkám už len veľmi zriedkavo. Behom výskumu sa mi nepodarilo zistiť, že by sa v súčasnosti nejaká škola tvorbe a starostlivosti o studničky venovala. Ak áno, takéto aktivity sa realizujú hlavne na podnet členov organizácií na ochranu prírody, turistických spolkov alebo jednotlivcov.

Dvaja respondenti, ktorí sa ochrane prírode celoživotne venujú, potvrdili poslednú hypotézu, že s rozvojom ochrany prírody sa začalo viac venovať aj studničkám a že to vždy patrilo k aktivitám, ktorým sa v rámci svojich činností venovali. Osobne som sa stretla skôr s tým, že tvorbe a čisteniu studničiek sa ľudia venujú samostatne alebo len vo veľmi malom okruhu ľudí a v celkovom meradle výskumných oblastí tvoria len veľmi malý zlomok. Určite sa nájde mnoho ľudí, s ktorými som len nemala možnosť sa v danom období stretnúť, no i tak si myslím (a potvrdzovali to aj respondenti), že záujem o tieto zdroje vody celkovo upadá. Na jednej strane to súvisí so spomínanými klimatickými zmenami, ale na strane druhej s nezaujmom ľudí o studničky z rôznych dôvodov. Na základe vlastného pozorovania usudzujem, že situácia je horšia na strane CHKO Kysuce. V tejto oblasti síce existuje snaha stav studničiek zlepšiť, sú zamýšľané aj rôzne projekty obnovy, no čo sa týka vzťahu ľudí k týmto zdrojom vody, ten je vo všeobecnosti veľmi nízky. Výnimkami sú ľudia, ktorí stále studničky využívajú alebo sa nachádzajú v blízkosti ich obydľí. Mnoho ľudí však začalo odchádzať z dedín a spolu s tým sa tratil aj záujem o studničky. Na strane CHKO Beskydy som pozorovala skôr väčší vzťah ku studničkám ako kultúrnym prvkom v krajine. Aj keď ich už napríklad mnoho ľudí nevyužíva, stále medzi nimi pretrváva akési vedomie, že je dobré tieto objekty chrániť a starať sa o ne. Prispievajú k celkovej estetike a rozmanitosti krajiny, ktorú si na beskydskej strane ľudia akoby viac uvedomovali, a tým pádom sú studničky aj v lepšom stave.

Napokon, čo sa týka estetiky, tradícia vytvárania studničiek do veľkej miery prispieva k celkovej podobe krajiny. V rámci výskumu ma zaujímalo aj to, aký pohľad majú respondenti na umiestňovanie objektov, akými sú studničky do krajiny. Zistila som, že zveľaďovanie studničiek ľuďmi v krajine prispieva k posilňovaniu pamäti krajiny, ako aj vzťahu človeka k prírode.

Z názorov na umiestňovanie ľudsky vytvorených prvkov v blízkosti prírodných prameňov vody vyplynulo, že ním dochádza k obohacovaniu krajinného priestoru. Studnička sa tak objavuje ako súčasť krajiny, ktorá v pozitívnom zmysle pôsobí na jej celkovú estetiku. Keďže v prípade mnohých studničiek a prameňov ľudia veria v liečivé účinky vody z nich, začali si v ich blízkosti vytvárať aj miesta pre oddych (umiestňovanie lavičiek, krížov, kaplniek). Spolu so zveľaďovaním studničiek, sa tým pádom priestoru, kde sa nachádzajú, pridáva duchovná hodnota. To spätne prispieva k ich zachovávaniu v krajine, pretože ľudia si potom studničku môžu spájať s určitým miestom, pocitom, či zážitkom. V súčasnosti sa pri tvorbe studničiek väčšinou kladie väčší dôraz na ich estetiku ako v minulosti. Kedysi sa upravovali v súlade s tým, na čo slúžili a väčší dôraz sa kládol na ich údržbu a funkčnosť ako na estetickú stránku.

Pohľad na to, ako má studnička vyzeráť tak, aby vhodne zapadla do krajinného priestoru sa medzi respondentmi líšil. Zo spojenia ich jednotlivých názorov, na základe analýzy vyplynula predstava, ako by mala esteticky pôsobivá studnička vyzeráť.

V podstate možno zhrnúť, že by malo ísť o studničku¹⁴:

- tradičnú, ktorá vznikla využitím charakteristických materiálov pre dané prostredie,
- nadkrytú strieškou proti zabráneniu znečistenia čírej a pitnej vody v nej,
- ľahko prístupnú, viditeľnú, s upraveným okolím a lavičkou v tieni, ideálne v lese,
- pomenovanú a niečím špecifickú.

Cieľom tejto diplomovej práce bola identifikácia posunu v podobe tradície tvorby a starostlivosti o studničky vo výskumných oblastiach CHKO Kysuce a Beskydy, jej prípadných podobností, či rozdielov s koncepciou invencie tradície. Zvolené výskumné otázky napomohli k určeniu toho, k akej podobe tradícia speje. V konečnom dôsledku mala práca poukázať aj na súvislosť globálnych porúch klímy s ochranou a zachovávaním zdrojov vody a rozvojom tradícií v danom území.

¹⁴ Táto predstava samozrejme nemusí byť všeobecne platná a zdieľaná. Uvádzam ju skôr len pre inšpiráciu a zamyslenie sa nad tým, čo je možné teoreticky zohľadniť pred tým, ako dôjde k reálnym úpravám pôvodných studničiek alebo umiestneniu nových do krajiny tak, aby sa jej podoba ovplyvnila prostredníctvom umiestnenia studničiek skôr v pozitívnom zmysle.

V súčasnosti sa vo výskumných oblastiach stále nájdu ľudia, ktorí sa snažia o studničky starať, obnovovať ich a navrátiť tak kontinuitu s touto tradíciou. Ide hlavne o jednotlivcov, ktorí sa snažia starostlivosťou o studničky ako zdroje vody inšpirovať aj ostatných, najmä deti a mládež, aby si vytvárali vedomie o hodnote vody. Stále tak ide o snahu o vytvorenie kontinuity s tradíciou, ktorá bola v minulosti samozrejماً. Existujú aj známky úsilia o to, vytvoriť nové studničky, no skôr z estetických dôvodov ako tých, že studničky ľudia potrebujú. Zároveň ide v celkovom meradle oboch výskumných oblastí o veľmi malé percento ľudí, ktorí sa studničkám venujú. Keďže však existenciu studničiek ohrozujú aj vonkajšie (sucho, zlé hospodárenie v krajine) aj vnútorné (neúcta k vode, jej plytvanie) činitele, ich výskyt a starostlivosť o ne majú skôr tendenciu zanikať. Tradícia sa zachováva a obnovuje len zriedkavo a vzniká skôr potreba invenovať ju, obnovovať. Aj keď je úzko prepojená s minulosťou a má potenciál poskytovať životu pozitívnu hodnotu, medzi ľuďmi vo výskumných oblastiach už veľmi jej zachovávanie nepretrváva, priam mizne.

6.1 Dodatok k záveru

Na základe vznikajúcej potreby invencie tradície, by som chcela v tomto dodatku uviesť jednu z teoretických možností, ako by sa toto znovu – objavenie a obnovenie tradície mohlo uskutočniť. Je možné ho aplikovať nielen na studničky, ale dovoľujem si tvrdiť, že sa dá zovšeobecniť aj na iné typy tradícií.

Na prvom mieste stojí **uznanie** toho, že sa tradícia, zvyk alebo vzťah k niečomu (v tomto prípade ku studničkám a vode) stráca. V globálnom poňatí je možno zhrnúť, že dnešná moderná civilizácia do veľkej miery ubíja vôľovú stránku, emócie, charakter a v konečnom dôsledku aj niektoré tradície.

Na druhom mieste stojí reálny **pokus** tradíciu obnoviť (v tomto prípade vytvárať studničky, čistiť ich, opravovať, obnovovať). Studničky sú príkladom toho, že mnoho tradičných objektov v krajine sa do dnešnej doby zachovalo. Obnova týchto objektov je teda možná vďaka pamäti krajiny, a ešte stále aj pamäti človeka. Základom tejto obnovy tradície sú fragmenty tradičných prvkov v krajine (akými sú napríklad práve studničky) a tiež človek, ktorý môže zmenou svojho myslenia meniť aj svoje okolie.

Inšpiráciou pre túto zmenu v súčasnosti by do istej miery mohli byť práve staršie vzorce z minulosti, od ktorých sa spoločnosť tak výrazne odklonila. V tom čase boli totiž oveľa menšie problémy s kvalitou aj kvantitou vody a ľudia si ju napriek tomu akosi viac vážili.

Čistenie a starostlivosť o studničky nemá len lokálny význam, ktorý mnohým ľuďom už v dnešnej dobe nemusí dávať zmysel, pretože pôvodné prírodné studničky zanikajú z dôvodov, ktoré sa často z pohľadu jednotlivca už nedajú zvrátiť. Oveľa dôležitejší je však širší význam pravidelne opakovanej starostlivosti o studničky a pokračovanie v tomto zvyku, kým je to možné. Práve znovu – objavovanie a znovu – praktizovanie tejto činnosti má totiž potenciál, prostredníctvom ktorého si človek môže opätovne uvedomiť hodnotu vody. Práve znovu – uvedomením si tejto hodnoty by sa tak mohlo predchádzať negatívnym vplyvom na prírodu, ale aj tradíciu.

7. Literatúra

7.1 Knižné zdroje

BALÁŠ, MILOSLAV a kol. (1982). *Beskydy (Turistický průvodce ČSSR)*. Olympia 1982. 341 s.

BARROS, VINCENTE (2004). *Globální změna klimatu*. Nakladatelství Mladá fronta. První vydání. 168 s. ISBN 80 – 204 – 1356 – 1.

CÍLEK, VÁCLAV, LOŽEK, VOJEN a kol. (2011). *Obraz krajiny. Pohled ze středních Čech*. Nakladatelství Dokořán s.r.o. 310 s. ISBN 978 – 80 – 7363 – 205 – 2.

CÍLEK, VÁCLAV (2007). *Krajina v České Republice*. Praha: Consult. 400 s. ISBN 80 – 903482 – 3 – 8.

DEJMAL, IVAN (2000). *Téma pro 21.století: Kulturní krajina aneb proč ji chránit*. 224 s. ISBN 80-7212-134-0.

GEERTZ, CLIFFORD (2000). *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 564 s. ISBN 80-85850-89-3.

GERÁT, RUDOLF a kol. (1988). *Príroda Kysúc a jej ochrana*. Pravda. 106 s.

GERÁT, RUDOLF, eds. (2006). *Vody Kysúc. Zborník príspevkov*. MAGMA Čadca. Regionálny výbor SZOPK v Čadci. 42 s. ISBN (zborník).

GERÁT, RUDOLF (2007). *Čadčianske pláce*. Magma Čadca. 155 s. ISBN 978 – 80 – 969748 – 9 – 4.

GERÁT, RUDOLF (2017). *Ochrana prírody na Kysuciach*. Magma Čadca. 164 s. ISBN 978 – 80 – 972448 – 8 – 0.

HENDL, JAN (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. – Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80 – 7367 – 040 – 2.

HOBSBAWM, ERIC, RANGER, TERENCE (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, United Kingdom. 307 s. ISBN 0 – 521 – 43773 – 3.

HRONEC, ONDREJ a kol. (2000). *Prírodné zdroje*. 1.vydanie. Royal Unicorn, s.r.o. 234 s. ISBN 80 – 968128 – 7 – 4.

- IUCN (1996). *Ochrana prírody kysuckého regiónu a spolupráca na jeho trvalo udržateľnom rozvoji*. Vyd. Nadácia IUCN Bratislava. 253 s. ISBN 2 – 8317 – 0357 – 3.
- JUSZCZYK, STANISLAV (2003). *Metodológia empirických výskumov v spoločenských vedách*. IRIS Bratislava 2003. 137 s. ISBN 80 – 89018 – 13 – 0.
- KRAVČÍK, MICHAL a kol. (2010). *Voda bez hraníc*. Vodou ku klimatickej stabilite regiónov. Typopress, Košice – Myslava. 231 s. ISBN 970 – 80 – 89089 – 96 – 3.
- KUKAL, Z., NĚMEC, K., POŠMOURNÝ, K. (2005). *Geologická paměť krajiny*. Česká geologická služba. Praha 2005. ISBN 80 – 7075 – 654 – 3.
- LEWIS, JAMES R., HAMMER, OLAV (2007). *The invention of sacred tradition*. New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 0521864798.
- MAREC, JOZEF (2006). *Planéta Vody*. In: Gerát, Rudolf, eds. *Vody Kysúc*. Zborník príspevkov. MAGMA Čadca. Regionálny výbor SZOPK v Čadci. s. 39 – 42. ISBN (zborník).
- MATOUŠKOVÁ, MILADA (2005). Podzemní voda. In: *Živel Voda. Kolektiv autorů*. (2005) 1. vydání. Agentura Koniklec Praha, 2005. s. 78 – 81. ISBN 80 – 902606 – 6 – 7.
- MOLDAN, BEDŘICH (2009). *Podmaněná planeta*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2009. 416 s. ISBN 978-80-246-1580-6.
- MY KYSUCKÉ NOVINY (2019). *Povodne sú čoraz častejšie. Štát financovanie hrádzok zastavil*. 2019, č. 22., roč. 20., s. 2 – 3.
- PETRÁŇOVÁ, LYDIA (2005). Voda v lidové tradici. In: *Živel Voda. Kolektiv autorů*. (2005) 1. vydání. Agentura Koniklec Praha, 2005. s. 12 – 17. ISBN 80 – 902606 – 6 – 7.
- POPOVSKÝ, JIŘÍ (2005). Voda a imaginace. In: *Živel Voda. Kolektiv autorů*. (2005) 1. vydání. Agentura Koniklec Praha, 2005. s. 226 – 231. ISBN 80 – 902606 – 6 – 7.
- REBRO, AUGUSTÍN (1996). *Vzácné a obdivované vody Slovenska*. Vyd. Turista pre Balneologické múzeum v Piešťanoch. 182 s. ISBN 80 – 856701 – 0 – 0.
- SCHAMA, SIMON (2007). *Krajina a paměť*. Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán): Dokořán). 687 s. ISBN 978 – 80 – 7203 – 803 – 9.
- SILVERMAN, DAVID (2005). *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar, 2005. Pegas. 327 s. ISBN 80 – 551 – 0904 – 4.

- ŠTĚRBA, OTAKAR (1986). *Pramen života*. Panorama Praha. 221 s.
- TONCROVÁ, MARTA (2008). *Vývojové proměny etnokulturní tradice*. Etnologický ústav AV ČR. Brno 2008. 67 s. ISBN 978 – 80 – 87112 – 11 – 3.
- VELIČKA, JAROSLAV (2011). *Kysuce: od Vianoc do Vianoc*. Magma. 2. vydanie, 2011. 551 s. ISBN 978-80-89172-17-7.
- ZEMÁNEK, JIŘÍ (2005). Voda a imaginace. In: *Živel Voda. Kolektiv autorů*. (2005) 1. vydání. Agentura Koniklec Praha, 2005. s. 40 – 53. ISBN 80 – 902606 – 6 – 7.

7.2 Internetové zdroje

- CLIMATE CHANGE – THE FACTS (2019). In: Youtube [online]. 19. 4. 2019 [cit. 2019 – 07 – 05]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=0ypaUH57MO4>.
- KONOPÁSEK, ZDENĚK (1997). *Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu: Program Atlas/ti v akci*. Biograf 12 [online]. 106 odst. [cit. 2019 – 07 – 05]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=1205>.
- LYSÁ HORA (2008). *Lysá hora – královna Moravskoslezských Beskyd* [online]. © 2008. [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://www.lysahora.cz/tema/tema.phtml?id=6617>.
- RADA EVROPY (1997). *Příručka k provádění metody sněhové koule. Snowball Sampling* [online]. © 2015 NMS, Úřad vlády ČR [cit. 2019 – 05 – 20]. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1660/357/Prirucka_Snowball_Sampling1.pdf.
- RYNDA, IVAN (2009). *Povodně a klima: Počet povodní dokazuje i změny klimatu*. Ekolist [online]. © ČTK, TASR. [cit. 2019 – 06 – 11]. ISSN 1802 – 9019. Dostupné z: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/povodne-a-klima-pocet-povodni-dokazuje-i-zmeny-klimatu>.
- SÁDLO, JIŘÍ (1994). *Krajina jako interpretovaný text*. Jiří Sádlo. In: Archeologie a krajinná ekologie / Most : Nadace Projekt Sever, 1994 s. 47 – 54. [cit. 2019 – 06 – 11]. Dostupné z: <https://biblio.hiu.cas.cz/mediaviewer?rootDirectory=1106&back=%2Fdocuments%2F27852#!?file=145965&page=25>.

SPRÁVA CHKO BESKYDY (2019a). *Charakteristika oblasti* [online]. © 2019 AOPK ČR [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://beskydy.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/>.

SPRÁVA CHKO BESKYDY (2019b). *Charakteristika oblasti: Geomorfologie* [online]. © 2019 AOPK ČR [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://beskydy.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/geomorfologie/>.

SPRÁVA CHKO BESKYDY (2019c). *Charakteristika oblasti: Klimatické pomery* [online]. © 2019 AOPK ČR [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://beskydy.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/klimaticke-pomery/>.

SPRÁVA CHKO BESKYDY (2019d). *Charakteristika oblasti: Geologie* [online]. © 2019 AOPK ČR [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://beskydy.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/geologie/>.

SPRÁVA CHKO BESKYDY (2019e). *Charakteristika oblasti: Vodopis* [online]. © 2019 AOPK ČR [cit. 2019 – 04 – 25]. Dostupné z: <http://beskydy.ochranaprirody.cz/charakteristika-oblasti/vodopis/>.

WIKIPEDIA (2017). *Panta rhei*. In: Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation. 8. 6. 2017 [cit. 2019 – 06 – 21]. Dostupné z: [https://sk.wikipedia.org/wiki/Panta_rhei_\(fr%C3%A1za\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Panta_rhei_(fr%C3%A1za)).

8. Projekt diplomovej práce

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Magisterský obor
sociální a kulturní
ekologie

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Bc. Rebeka Švancárová
2. Osobní číslo (UKČO): 91672047
3. Rok imatrikulace na FHS UK (bak. studium, jinak mag. studium): 12.10.2016
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK (alespoň měsíc, rok): 26. 9. 2016
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny:
Organic Components in the Different Types of Precipitation – Ružomberok Experimental Area
(Organické komponenty v rôznych druhoch precipitácie z experimentálnej výskumnej plochy – Ružomberok), bakalárska práca, Výskumný ústav vysokohorskej biológie – Tatranská Javorina, Žilinská univerzita v Žiline, Slovenská republika, obhájené v Tatranskej Javorine, 16. 6. 2016
6. Předběžný název DP (česky): Globální poruchy klimatu – studánky a paměť krajiny
7. Předběžný název DP (anglicky): Global Climate Change – Water Springs and Landscape Memory
8. Klíčová slova (česky): studánky, paměť krajiny, invence tradice, globální změna klimatu, ochrana přírody, zhuštěný popis, Beskydy, Kysuce
9. Klíčová slova (anglicky): water springs, landscape memory, invention of tradition, global climate change, nature protection, thick description, Beskydy, Kysuce
10. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):
Chránené krajinné oblasti Kysuce a Beskydy sú na základe svojho špecifického geologického podložia a prírodných podmienok charakteristické výskytom vyvierajúcich prameňov vody. Okolie týchto prameňov si ľudia oddávna na mnohých miestach zveľaďujú tvorbou studničiek, v rôznych podobách a kvôli rôznemu využitiu. V súvislosti so zmenou typu osídlenia týchto oblastí a so zvyšujúcimi sa obdobiami sucha dochádza k úbytku studničiek, strate patronátu nad nimi, a tým aj k zmenám v tradícii ich vytvárania. Na mnohých miestach studničky zanikajú, ale zároveň tam, kde sa pramene zachovali dodnes, sa vďaka úsiliu rôznych ľudí tradícia opäť vytvára alebo obnovuje. Ide hlavne o iniciatívu členov neziskových spolkov, chránených krajinných oblastí, či starostov obcí, žiakov škôl alebo jednotlivcov, ktorí majú k týmto miestam vzťah a je v ich záujme uchovať zdroje vody v čase, keď sa stáva čoraz cennejšou a ohrozenejšou v dôsledku ľudských činností.
11. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):

Predmetom skúmania je invencia tradície (Hobsbawm, Ranger, 1983) vytvárania studničiek v chránených krajinných oblastiach Kysuce a Beskydy – posun v tradícii od dôvodov tvorby studničiek v minulosti, cez jej premeny až po jej súčasné podoby. Rovnako je predmetom práce dokumentácia typológie studničiek, ktoré sú zachované dodnes a identifikácia ich rozdielov od naposledy podrobnejšie popísaného stavu.

12. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr); pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém

Výskumný problém:

Tradícia vytvárania studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy – jej vznik, zánik, premeny v čase a vplyv na podoby krajiny v minulosti až dodnes.

Vstupné hypotézy:

1. V súčasnosti dochádza skôr k úpadku tvorby studničiek, pokiaľ k obnove, tak najmä z iniciatívy občianskych združení, škôl, spolkov na ochranu prírody, skôr ako jednotlivcov.
2. Existuje súvislosť vytvárania studničiek so vznikom inštitúcií na ochranu prírody.
3. Pôvodné studničky zanikajú v dôsledku čoraz častejších období sucha v spojení so zmenami podoby krajiny, ale stále je skôr snaha o ich zachovanie.

Výskumné otázky:

1. Z akého dôvodu ľudia vytvárali studničky v minulosti?
2. Aký je ich stav? – Prečo vznikajú alebo zanikajú?
3. Čo motivuje ľudí k starostlivosti o studničky v súčasnosti?

13. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

Identifikáciu posunu podôb tradície a rozdielov s teóriou invencie tradície by som chcela dosiahnuť prostredníctvom kvalitatívneho výskumu, na základe analýzy a zhusteného popisu a interpretácie dát získaných zo zápisov z terénu, zúčastneného pozorovania a pomocou pološtandardizovaných rozhovorov (napríklad s členmi dobrovoľnej ochrany prírody, neziskových organizácií, škôlskými klubmi, starostami obcí či jednotlivcami, ktorí sa o studničky dlhodobo zaujímajú).

14. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.):

Cieľom je najmä identifikácia posunu podôb tradície a rozdielov s teóriou invencie tradície a popis súčasného stavu studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy. Rovnako by som diplomovou prácou chcela prispieť k zvýšeniu povedomia o studničkách a záujmu ľudí o starostlivosť o ne, ako aj o okolie miest, na ktorých sa nachádzajú. Tvorba a obnova studničiek môže poskytnúť príležitosti pre osvetu či už mládeže, ale aj dospelých v oblasti ochrany prírody a krajiny, rovnako aj priestor pre rozvoj tradícií, či konanie rôznych podujatí na záchranu studničiek.

15. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Zachytenie a zmapovanie súčasného stavu studničiek v CHKO Kysuce a Beskydy a jeho porovnanie s naposledy podrobnejšie popísaným stavom. Okrem toho by som chcela prostredníctvom získaných dát vytvoriť typológiu, ktorá by zhrnula ich súčasný stav, čo by

buď mohlo potvrdit, alebo naopak vyvrátiť vplyv globálnych porúch klímy na výskyt lokálnych zdrojov vody v podobe tradičných studničiek. Rovnako by výskum mohol prispieť k priblíženiu toho, ako sa v čase mení význam a zmysel toho, prečo ich ľudia tvoria.

16. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobrazení a přínos:

Aplikačný prínos ke konceptu invencie tradície (– nahliadnutie na uchovávanie zdrojov vody prostredníctvom teórie invencie tradície a analýza dôvodov vzniku studničiek ako kultúrnych prvkov v kysuckej a beskydskej krajine. Práca by mohla poskytnúť náhľad na rôzne dôvody, prečo studničky vznikali v minulosti a aké skupiny ľudí sa zaujímajú o ich zachovanie dnes.

17. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

Predbežné tematické okruhy:

- Úvod
- Teoretická časť:
 - všeobecná charakteristika výskumného územia chránených krajinných oblastí Kysuce a Beskydy
 - studničky ako významné prvky kysuckej a beskydskej krajinej štruktúry
 - história tvorby studničiek vo výskumnom území a rozvoj tradície – spôsoby uchovávaní vody v minulosti a dnes
 - invencia tradície
 - invencia tradície vo vzťahu k tvorbe studničiek
 - prírodné pramene ako (ne)vyčerpatel'ný zdroj inšpirácie k ochrane prírody; popis skupín ľudí, ktorí sa o studničky zaujímajú
 - globálne poruchy klímy; vplyv globálnych porúch klímy na prírodné pramene a invenciu tradície
- Ciele výskumu a metodológia
- Praktická časť: výskum a jeho výsledky
- Diskusia
- Záver

18. Předběžná bibliografie k tématu:

- Baláž, E. (2018). Stratená voda. Vydavateľstvo Absynt – Kalligram.
- Frankl, V. E. (1994). Vůle ke smyslu. Vybrané přednášky o logoterapii. Cesta Brno.
- Geertz, C. (2000). Interpretace kultur. Sociologické nakladatelství (SLON) Praha.
- Gerát, R. (2017). Ochrana přírody na Kysuciach. Vydavateľstvo MAGMA Čadca.
- Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum. Praha: Portál.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chen, C., & MacLeod, J., & Neimanis, A. (2013). Thinking with Water. McGill-Queen's Press – MQUP.

19. Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda

20. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zázemí, praxe a zájem studenta):

Zvolenou tému diplomové práce som si vybrala hlavne z toho dôvodu, že ma zaujíma problematika ochrany prírody a zachovávanie prírodných a kultúrnych prvkov v oblasti Kysúc a Beskýd, keďže pochádzam z prostredia CHKO Kysuce. Myslím si, že je dôležité neustále rozširovať povedomie ľudí o prírodných krásach, ktoré sa aj vďaka ich činnosti môžu zachovať dodnes, aj keď už často neslúžia na to, prečo boli pôvodne vytvorené. Tému invencie tradície tvorby studničiek som si zvolila najmä preto, lebo si myslím, že je veľmi dôležité si tradíciu s tak hlbokou históriou a zmyslom pripomínať, aby sa v dôsledku neustálych zmien klímy a prírodných podmienok uchovala, prípadne opätovne vytvárala a premieňala, a ostala tak súčasťou života ľudí a v harmónii s prírodou a krajinou aj dnes.

Jinonice 18. června 2018

Diplomant

Štrancáková

vedoucí DP

Ren Ryndek

vedoucí katedry SKE

Ren Ryndek

9. Prílohy

9.1 Ukážka štruktúry otázok k rozhovorom

Globálne poruchy klímy – studničky a pamäť krajiny

Štruktúra pološtandardizovaného rozhovoru

- I. úvodná časť
 - A. nadviazanie kontaktu, predstavenie sa, účel rozhovoru, zoznámenie sa s témou
- II. jadro rozhovoru
 1. Odkiaľ pochádzate?
 2. Ako spomínate na svoje detstvo a mládežnícke roky?
 3. Kde ste neskôr študovali + pracovali?
 4. Čomu sa momentálne venujete?
 5. Čomu sa radi venujete vo svojom voľnom čase?
 6. Kedy ste sa začali zaujímať o problematiku ochrany prírody?
 7. Čo je z Vášho pohľadu charakteristické pre prírodu CHKO Kysuce / CHKO Beskydy?
 8. Ako vnímate okolitú krajinu oblasti, z ktorej pochádzate v minulosti a dnes?
- B. konkrétne tematické okruhy
 1. Aký bol z Vášho pohľadu vzťah ľudí k vode a k zdrojom vody v prírode v minulosti?
 2. Akými spôsobmi a prečo ľudia na Kysuciach / v Beskydoch uchovávali a využívali vodu z prírodných prameňov?
 3. Vidíte rozdiely v záujme ľudí o ochranu a uchovávanie vody v minulosti a dnes?
 4. Prečo dochádzalo k zakladaniu nových studničiek? Pre vlastnú potrebu, pre všeobecné využívanie, pre krajinu?
 5. Aký je ich stav? (kvalita vody, ich znečistenie, podoba)
 6. Zanikajú pôvodné studničky? Z akých dôvodov?
(V dôsledku sucha, zmien klímy, erózie, zmeny osídlenia, zmeny spôsobu obživy, výrubu dreva, inak? Ne/zámerným poškodzovaním turistami, vandalmi? Iné príčiny?)
 7. Vznikajú nové studničky? Z akých dôvodov?
 8. Na akej úrovni je starostlivosť o studničky v súčasnosti? Zhoršenie / zlepšenie starostlivosti?
 9. Prečo sa dnes ľudia o studničky starajú? Ide im o potrebu vody pre seba, o zachovanie vody v krajine, o zachovanie tradície?
 10. Rôzne premeny tradície v čase: dôvody, aktéri? Kto všetko sa o studničky staral / stará (aktéri v minulosti a teraz)? (Orgány OPaK, lesníci, poľnohospodári, turisti, školy, občianske združenia, firmy, sponzori, donori, jednotlivci).

11. Existuje súvislosť vytvárania studničiek so vznikom inštitúcií na ochranu prírody? Líši sa prístup ľudí k studničkám / tradíciám / ochrane prírody pred spoločenským prevratom a po ňom?
12. Čoho sa podľa Vás dotýkali problémy z oblasti životného prostredia na Kysuciach / v Beskydoch v začiatkoch ochrany prírody tejto oblasti? V čom vidíte momentálne problémy?
13. Akým spôsobom sa vyvíjala ochrana prírody v CHKO Kysuce/Beskydy? Aké aktivity, súvisiace s ochranou prírody vtedy prebiehali?
14. Estetický vzťah k studničkám – ako by mala vyzerat', aby slúžila na účel, pre ktorý bola vytvorená, aby bola pekná?
15. Je motiváciou starostlivosti o studničky potreba studničiek ako taká alebo starostlivosť o kultúrnu tradíciu?
16. Ako vnímate tradíciu tvorby studničiek v okolí prírodných prameňov vody Vy osobne? Čo pre Vás táto tradícia znamená?
17. Navštevujete niekedy znova miesta, kde boli studničky vytvorené?
18. Ako hodnotíte postoj ľudí k starostlivosti o pramene, studničky / prípadne ich postoj k ochrane vody, prírody?
19. Čo si myslíte o umiestňovaní objektov ako napríklad studničiek, kaplniek, krížov a pod. do prírody?

III. záver rozhovoru

- A. Odporučili by ste mi niekoho, kto by mohol k téme DP taktiež niečo povedať?

9.2 Ukážka prepisu pološtruktúrovaného rozhovoru

Kvôli značnej rozsiahlosti prepisov **rozhovorov** som sa rozhodla uviesť ukážku jedného, z môjho pohľadu informačne nasýteného rozhovoru.

Dátum rozhovoru:	18.5.2018
Miesto rozhovoru:	Kysucká knižnica v Čadci
Dĺžka rozhovoru:	47:05
Rozhovor viedol (T):	Rebeka Švancárová
Respondent (R):	PhDr. Rudolf Gerát (Skalité)
Vek a rodinný stav:	87, ženatý, dôchodca
Pohlavie:	muž
Vzdelanie:	FF UK BA, UK Praha
Profesijný život:	oblasť regionálnej kultúry a vzdelávania + dobrovoľná OP

1. T: Ako sa vyvíjal Váš vzťah k prírode (vzťahom na bydlisko v Skalitom): Ako ste sa dostali k ochrane prírody a k aktivitám s tým spojených?
2. R: Môj vzťah k prírode sa samozrejme formoval predovšetkým v detstve, pretože som s rodičmi býval v jednom tzv. pláci/osade na Skalitom – U Kocúrkov – ktorá bola v takom geometrickom strede dediny, lebo ten administratívny stred bol trošku inde, asi 3 km nižšie.
3. Náš dom bol dá sa povedať v nerušenej prírode.
4. Bola to príroda, ktorá bola už ale obhospodarovaná predchádzajúcimi majiteľmi aj mojimi rodičmi ... ale to boli také základy, ktoré som si ani neuvedomoval.
5. Ja som v tom prostredí žil, tak som nasával tie vplyvy, ktoré tam samozrejme pôsobili na každého človeka.
6. Potom som sa už profesionálne venoval niečomu celkom inému.
7. Ja som si zvolil za svoje povolanie, dá sa povedať, výchovu a vzdelávanie dospelých.
8. Ja som pôsobil roky v kultúrnych inštitúciách tuto toho okresu Čadca.
9. Najskôr som bol 12 rokov vedúci odboru kultúry okresného národného výboru a vtedy už alebo ešte vtedy patrila do pôsobnosti odboru alebo rezortu kultúry aj ochrana prírody.
10. Takže už vtedy, z titulu tej pozície, ktorú som zastával, som sa musel venovať ... alebo bol som rád, že som sa mohol ochrane prírody venovať, pretože mal som k tomu taký už nie odmietavý vzťah, ale nie ani ako osobitne srdečný k prírode.
11. Až potom, keď som už prestal pôsobiť na ONV a pôsobil som potom ešte ďalšie roky v Kysuckej galérii v Oščadnici.
12. Dochádzal som denne z Čadce do Oščadnice na Nižný koniec a vtedy bola taká situácia, že bola veľmi znečistená rieka Kysuca, to okolie rieky Kysuce.
13. Ja som tam teda chodil autobusom a vždy, keď som išiel, okolo rieky v tom autobuse, tak mi proste bolo veľmi zle, keď som videl aká je Kysuca znečistená, pretože ľudia si vtedy zvykali odkladať svoje odpadky, alebo teda veci z domácnosti nie, ale skôr keď tak robili poriadky na dvore a tak, vzali všetky odpadky do fúrika a pod' ho na breh Kysuce.
14. Však to voda odnesie, keď príde veľká voda.
15. No a naozaj to aj odnášala poctivo a všetko nestihla odniesť, pretože tie také ľahšie veci, keď bola veľká, teda vyššia hladina vody, sa zachytávali najmä tie také igelitové tašky a vrecúška a podobne na okolitých vrbinách ... a potom, keď voda opadla, tak to tam ostalo a to tam strašilo a bola to taká nemá výčitka ľuďom ako sa vlastne správajú k vode, ale oni si neuvedomovali jej význam, iba to, že je dobrá na odnášanie smetí.
16. No avšak voda, viete, má mnohonásobne iné účinky.
17. ... a to ma vlastne tak podnietilo k tomu ... keď som sa ešte stretával so známymi, tak nás to podnietilo k tomu, aby sme čosi urobili preto, aby sa ľudia spamätali, aby to ľudia nerobili.
18. No a tak sme potom v 84. roku založili v Čadci Okresný výbor slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny.
19. To bola taká organizácia SZOPK, ktorá už ... tí ľudia s podobným zameraním boli aj vo viacerých obciach, takže tam sa združili vlastne tí ľudia ... z 12 organizácií toho SZOPK a vytvorili okresný výbor a do jeho čela som bol zvolený ja a vlastne v tej funkcii som zostal nasledujúcich 24 r. ... ale to bola dobrovoľná funkcia, dobrovoľný ochrancovia prírody ... no a to všetko, čo sme robili, som tu ... no nie všetko, ale mnohé z toho, čo som považoval za dôležité zverejniť, som zverejnil v tejto knižke (OP na Kysuciach – Spomienky pamätníka), tak o tom sa už viacej nemusím zmieňovať.
20. Dôležité je, že ma k tej takej aktívnej ochrane prírody dovedol vlastne taký odpor voči tomu, že sa tá príroda tak poškodzuje, znevažuje, kazí, zneužíva, takže sme potom robili rozličné podujatia, ktoré vlastne mali viesť k tomu, aby sa ľudia spamätali.
21. Zamerali sme sa predovšetkým na mládež, tak sme robili spoluprácu so školami, rôzne akcie, také vzdelávacie, aktivizujúce, aj to spomenuté, už vami spomenuté čistenie studničiek, to bola taká každoročná akcia na jar, keď sa také skupiny žiakov vždy vybrali k tým studničkám, ktoré poznali a trošku ich tak oživilo a očistilo z tých nánosov od zimy a podobne.

22. No, mali sme vtedy aj takú väčšiu medzinárodnú akciu, keď už spomínate aj tú celú beskydskú oblasť – Beskydské studničky.
23. Robili sme to s organizáciami zväzu ochrancov prírody z Česka, kde bol Český svaz ochránců prírody a potom s Ligou ochrany prírody v Poľsku.
24. Tak sme v tých regiónoch, v ktorých sme my a oni pôsobili sme zmapovali tie studničky a samozrejme sme sa ich tiež usilovali dať všetky do poriadku, aby sme sa potom už aj mohli pochváliť, že sme čosi užitočné urobili.
25. Potom sme to publikovali v takej mape – Kysucká studnička / Kysucká studánka ... tie tri názvy + Kysucká studienka (poľsky) s takou mapou tých studničiek, ktoré sme my zaevidovali.
26. Bolo ich čosi vyše stovky – 124 myslím, no neboli všetky, no také najzaujímavejšie, ktorými sme sa teda aj chceli pochváliť, že ich máme aj u nás.
27. T: Ako ste vlastne vedeli, že na akých miestach sú tie studničky? Mali ste to nejak vyhladané už na základe prechádzok v prírode, alebo ... ?
28. R: Tak určite. Ja osobne som to mal teda vypozerované preto, lebo popri svojom zamestnaní som rád chodil a ešte aj teraz pokiaľ vládzem, tak chodím do prírody na také dlhšie prechádzky, samozrejme na tie okolité vrchy, kopce, atď.
29. Mal som to všetko prechodené ... mali sme to, aj s mojou ženou, manželkou.
30. Mali sme taký projekt, že – Kysucké Himaláje – to sme vyhladali také vršky, ktoré mali do 1000 m n.m. a sme si povedali, že keď navštívime 8 takých vrškov do 1000 m n. m., tak ako keby sme vystúpili na Mount Everest, viete.
31. Bol to síce podvod alebo nie podvod, ale chválili sme sa neoprávnene, pretože ten rozdiel medzi vrcholom a stanicou, odkiaľ sme vystupovali bol povedzme 400 m alebo koľko, čo by kritizovali zase tí turisti, ktorí sa venovali zase tejto aktivite poloprofesionálne alebo sledovali to presne ... tak vystúpili sme z výškového bodu 428 a prišli sme na 1024, tak sme prekonali ja neviem ... 590 metrov, zaznačili si to a tak.
32. No ale my sme si to sami, tak pre seba značili.
33. Z tých takých vychádzok, z tých takých túr som potom aj publikoval v Kysuciach také články, kde som upozorňoval ľudí na to ... nielen už na tie studničky, ale na také zaujímavosti, ktoré sme na tej trase spoznali, spozorovali.
34. Pochodili sme celé Kysuce, všetky tie vrchy, ktoré mali najmenej 1000, však už málokto má viac ako 1000 a potom sme už prešli aj ... to boli Kysucké Himaláje ... a potom sme mali ešte Beskydské Himaláje.
35. To sme zas presunuli svoj záujem, pretože sme tie naše vrchy mali už spoznané, aj na českú stranu, tak už to boli Beskydské Himaláje...tak to sme tam mali tiež tak prechodené.
36. Okrem toho samozrejme tí učitelia, tí ochrancovia prírody z tých škôl mali tiež o nich informácie, o tých studničkách, takže my sme ich nabádali k tomu, ako som už povedal, na jar vždycky ich udržovali.
37. Tak to boli tie naše aktivity s tými žiakmi a študentmi.
38. T: Takže vy ste nejakým spôsobom studničky zveľaďovali a všimli ste si aj záujem ľudí o staranie sa o zdroje vody?
39. R: Skôr sme ich k tomu nabádali.
40. Málo kde sme našli také studničky, ktoré teda dokumentovali, že tí blízky obyvatelia, z blízka sa o ne starajú.
41. Tie sme potom aj vyfotografovali.
42. Pamätám si, na to sme mali také príjemné prekvapenie na Čiernom, tam v takom lese bola proste pekná studnička, ktorá bola aj nadkrytá s takou strieškou a pekne vyvedená voda, ako takou rínou malou, pekne aj to okolie bolo upravené a takých prípadov bolo viac.
43. V Nesluši sme mali takú veľmi silnú organizáciu ochrancov prírody, ktorí sa o ne sami starali, dali im aj mená podľa takých svojich starších členov a tiež ich takto opravovali a starali sa o to, aby neupadli do zabudnutia.
44. T: Chodievate na tie pôvodné miesta aj niekedy teraz? Všimli ste si v akom sú stave teraz a vidíte zmenu oproti minulosti?

45. R: Ja bohužiaľ už takto do týchto vrchov veľmi nechodím.
46. Tie prechádzky robím už skôr tak po rovine alebo len s malým prevýšením, vzhľadom k môjmu veku a k mojim kĺbom už nemôžem robiť nejaké veľké výkony.
47. Ešte teraz s tými turistickými paličkami to ide aj do kopca, to mi nerobí také problémy.
48. ... ale musím povedať, že ľudia sa veľmi o ne nestarajú a udržiavajú len tie studničky, ktoré využívajú.
49. napr. viem, že tu v okolí Čadce smerom na Husárik a potom sa prechádza po Vojtovskom kopci až smerom na Kýčeru, tak tam viaceré tie drevenice si prenajali alebo kúpili a opravili si chalupári, a keď je pri tých chalupách aj studnička, tak vidno, že ju pekne upravujú, tam sa dá z nej aj napiť.
50. Dokonca teraz ešte aj môj priateľ, Jaro Velička, ktorý teraz robí tu na mestskom úrade zástupcu primátora, tak majú taký projekt, že ešte sa obnoví taká tá trasa, o ktorej som hovoril a že tie studničky nejako nanovo nadkryjú nejakými peknými striškami, aby nejako dokumentovali to, že studničky sú hodné toho, aby sa im ľudia ešte ďalej venovali.
51. Sú spojené medzinárodným projektom, na ktorý tuším dostali aj dotácie, s okresom Valašské Meziříčí, že by aj oni vo svojom okolí a tu zas v Čadci studničky renovovali, oživovali.
52. T: počula som o Vojtovských prameňoch, že je úmysel ich obnoviť.
53. R: No, to sú zas iné, minerálne ... o tie sa už stará, dalo by sa povedať, verejnosť, tak oficiálne úrady ... tu v Čadci sú vlastne tri tie pramene, neviem či ste ich už prešli.
54. T: Ja som sa tam bola pozrieť už viackrát. Teraz som tam bola po dlhšom čase a práve to tam bolo také trochu schátrané.
55. R: Ten prvý prameň (tzv. smradľavka, vajcovka), čo je ešte veľmi blízko osady u Vojta, vľavo, čo sa ide cez potôčik, tak tá studnička bola naposledy, keď som tam bol ... to bolo vlani (2017), ten prameň bol udržiavaný, opravený, ale bola poškodená tá lávka cez most a potok, cez ktorý bolo treba prejsť, aby sme sa k nej dostali.
56. Druhý, čo je už v tom potoku, ktorý steká z Vojtovských kopcov, tak tá je upravená ešte dôkladnejšie ... k nej prístup netreba tak upravovať, lebo je prírodný, ale zas poškodili tú cestu k nemu, keď tam ťažili drevo a najmä, keď bolo mokro rozbahnili chodník, tak sa tam už ani nedalo ísť, jedine okolo po lese ... ale keď je sucho, tak sa tam dá prejsť.
57. No a ten tretí chodník, tiež ešte z tej sústavy Vojtovských prameňov je schovaný, ten ste asi ani vy neobjavili.
58. T: tretí je v takej dolinke, tam som sa dostala, ale mala som celkom problém, lebo značky v lese ... tak tam je to vyrúbané, niektoré stromy sú popadané, tak som tam trochu poblúdila, ale potom to už je značené dobre a dá sa to dobre nájsť a nakoniec som ho našla.
59. R: No a potom máme ešte minerálny prameň v Bukove a to už asi poznáte.
60. Ten bol udržiavaný dobre, aj je ... ja som tam už tiež nebol tohto roku (2018) ... teraz je to už upravené tak, že tá voda vyteká z takého múru, z tej studničky, ktorá bola na pravej strane cesty, keď sa ide hore, bola prevedená tá voda popod cestu ... a z toho múrika potom preteká do potôčika ... boli tam aj také informačné tabule naposledy, ale ako vravím, ťažko mi hovoriť o tom v prítomnom čase, lebo všeličo sa stáva ... chodia aj vandali ...
61. T: V Bukove je to trochu poničené – tabule a tak. Záleží aj na tom načo to tí ľudia využívajú, či si tam idú oddýchnuť alebo len nabrat' vodu.
62. R: Tak asi aj aj. Mne osobne to nejako veľmi nechutí, ja to nepotrebujem zo zdravotných dôvodov.
63. No potom sú aj tie studničky tu, napr. na Rázusovej je výkonná studnička, stále tam tečie voda a je kvalitná, tá je tiež udržiavaná a ľudia si ako vídam, odtiaľ nosia vodu na svoje domáce použitie, lebo je to kvalitná prírodná voda.
64. T: To mi príde také zaujímavé, pretože v minulosti vznikali studničky z iných dôvodov a ľudia stále pri tom ostali...
65. R: Ale nie sú na ne odkázani... čiže oni majú už teraz vzťah k nim vlastne len z toho hľadiska, že si ich cenia ako taký prírodný úkaz, ktorý svedčí o tom, že to prostredie je teda takto obdarené studničkou, ale nejaký vzťah opatery, ten je spojený len s tým praktickým využívaním.

66. A potom samozrejme s vedením najmä na školách, keď učitelia vedú svojich žiakov k tomu, aby tam išli, aby to upravili, aby sa tešili z toho, že studničke vrátili život, tak to môže ostať v ich vedomí natoľko, že aspoň im nebudú škodiť alebo, keď je potreba, tak aj niečo urobia preto, aby ju očistili alebo upravili ten odtok a tak.
67. T: Keď ste rozprávali o začiatkoch, keď ste si uvedomili, že voda je znečistená od odpadkov ... máte pocit, že sa niečo zmenilo alebo ľudia stále znečisťujú?
68. R: Určite sa zmenilo.
69. Môžem s radosťou alebo istým uspokojením konštatovať, že sa už v takom veľkom rozsahu nevyskytujú skládky domáceho komunálneho odpadu na brehoch riek.
70. Ovšem treba povedať, že tomu pomohol aj štát alebo verejné úrady a služby, že sa tu zaviedli vodovody a kanalizácie, ale ani nie tak kanalizácia, ale že sa postupne udomácňuje, aj keď s problémami zber komunálneho odpadu.
71. Povedal by som, že to bola tiež veľká kalvária, pretože darmo sme upozorňovali ľudí na to, že škodia vode a že by to nemali robiť, robili sme všelijaké propagačné akcie, ale keď sme zistili, že kým nie je vyriešený problém obhospodarovania domového odpadu, tak sa to nevyrieši.
72. Potom postupne sa zavádzal zber.
73. Aj v tej knižke opisujem ako sme išli po brehu Kysuce od jej ústia až do Váhu, z Budatína do Čadce a potom z Čadce až ku prameňu a fotografovali sme tie skládky odpadu a potom sme z toho urobili výstavu, neskôr sme fotografie darovali vtedy Okresnému národnému výboru na odbor poľnohospodárstva, vodného a lesného hospodárstva, vedúcemu odboru, aby čosi robil.
74. Stretli sme sa s dobrou odozvou, že to prerokovali na zasadaní výboru a určili obciam, aby divoké skládky likvidovali, ale to bolo len také povrchné opatrenie, úrad ho síce nariadil, ale miestne národné výbory ho nesplnili alebo ho splnili len niektoré a situácia sa začala meniť, keď na druhý rok potom oni nakúpili z tých prostriedkov okresného národného výboru zberné nádoby.
75. Potom kúpili aj tie vozidlá na odvoz odpadkov a začali sa aj upravovať verejné skládky domového odpadu ako je aj teraz, viete, na Podzávoze alebo v Turzovke, takže postupne sa to ujalo alebo ujíma sa to, ale ďalšia zložka toho problému je, že by sa nemal len vyvážať, ale aj separovať, ale však to vy viete.
76. T: Keď som sa bola pri niektorých studničkách pozrieť, tak som si všimla, že je ako keby stále viac a viac sucho. Nevieť či je to len môj pocit alebo ako to vnímate vy?
77. R: Vnímam to tak, že máte pravdu, že to vaše pozorovanie je presné a mnohé studničky sa tratia, je ich čím ďalej menej.
78. Súvisí to už s tými globálnymi vplyvmi, globálne otepľovanie. Určite. Vysychá nielen studnička, ale vôbec príroda.
79. Ak sledujete televíziu, tak teraz viackrát opakovali, že na túto jar (2018) boli najhoršie postihnuté suchom oblasti Kysúc a Oravy.
80. No a potom oblasti stredu, juhozápadu Slovenska, Dunajská Streda, Piešťany a tak ... takže teraz, keď prišli tie dažde, tak možno sa to už trochu uľaví.
81. T: Mne to práve vždy príde také smutné, lebo keď sa ešte k tomu pridajú tie vyrúbané lesy ... tak sa to všetko stráca pred očami ...
82. R: Áno, smutné.
83. R: Tie vyrúbané lesy, to je ďalší problém Kysúc, ktorý má tiež vplyv na výdatnosť prameňov a udržiavanie vody v priestore, v krajine, pretože lesy, ktoré boli vyrúbané už vodu nezadržia, aj keď to postupne zalesňujú a na prvý pohľad sa to už znova zelení, ale kým ten strom nadobudne také rozmery a vlastnosti, aby zadržiaval vodu v koreňovej sústave ... sú to všetko také vplyvy, ktoré nadväzujú jeden na druhý.
84. Zle sa stalo a bude veľmi dlho trvať ak sa to vôbec ešte dá nejako zvrátiť.
100. Vysvetľujú to tým, že kysucké lesy boli málo odolné proti škodcom, pretože lykožrút napádal práve smrekové porasty a tie sú práve málo odolné proti škodcom a proti iným ďalším vplyvom – v zime mrazy, víchrice, atď., lebo majú koreňovú sústavu veľmi plytkú, takže sa rýchlo

prevrátia „koreňovým koláčom“ navrch a je po nich ... takže teraz už vysádzajú také dreviny, ktoré majú hlbšiu koreňovú sústavu.

101. Je tu strašne veľa tých ekologických problémov, na Kysuciach, na svete, na Slovensku (mierny smiech) ... a treba mladých ľudí, aby boli zapálení pre to, aby čosi robili, aspoň tú verejnú mienku, aby nejako aktivizovali.
102. A potom sú samozrejme aj úrady, ktoré majú na to dozerat' ... máme úrady životného prostredia, lesné správy, vodohospodárske organizácie, ktoré obhospodarujú vodu, majú v náplni nielen ju využívať, ale aj bdieť, ochraňovať a starať sa o tieto vodné zdroje, ale tiež sa im to mnohokrát nedarí tak, ako by bolo treba.
103. T: Chcela by som zistiť, či majú ľudia k vzťah k zakladaniu studničiek, na základe pozorovania a či majú stále chuť sa o ne starať.
104. R: (miernym skočením do reči) o studničky už asi ťažko, viete, keď bolo zavedené verejné zásobovanie vodou, verejné vodovody, tak oni sa starajú o to ... no starali sa o tie studničky - studne, z ktorých brali vodu, pretože ľudia si robili predtým tzv. spádové vodovody ... neviem či to viete ... proste ten pláč, tá skupina domov, našli výdatnú studňu niekde hore v stráni, vyhlbili tú studňu a potom si zviadli vodu do domácich vodovodov.
105. No teraz ale keď je kysucký skupinový vodovod ... neviem koľko vody je ešte v tej priehrade (smiech) ... keď ale nespádnú zrážky v potrebnom množstve, tak to aj vysychá.
106. Máme takú skúsenosť, máme chatu pri Banskej Štiavnici, v Štiavnických vrchoch, Štiavnické bane je názov tej obce a máme tam alebo mali sme tam chatu vďaka tomu, že to bolo pri jednej z tých nádrží, v tom systéme, to poznáte asi – tzv. tajchy.
107. Pri jednom tom tajchu na Richňave máme chatu a tajcha začala vysychať, pretože nespadlo dostatok vody a voda sa vyparuje a má svoj odtok, a keď sa nedoplní, má čím ďalej, tým menej vody a máme s tým problémy, že načo tam máme chatu, keď sme ju robili preto, aby sme sa tam mohli v lete rekreovať, pri vode a teraz tej vody ubúda a tam už sa voda nedá nijako navrátiť, pretože tie tajchy boli založené na tom, že zadržovali vodu, ktorá stekala po búrkach, po období dažďov z tých kopcov a tam sa jarkami dostávala do tých nádrží.
108. No a teraz, keďže je málo snehu a zrážok, tak je problém s vodou.
109. T: Keď ste robili mapovanie, všimli ste si už aj vtedy nejaké problémy s vodou, že je studničiek menej alebo vtedy prevládala skôr snaha o ich zachovanie?
110. R: To bolo pred 20 rokmi, viete, vtedy bola tá situácia trochu iná.
111. Som presvedčený, že keby sme dokumentáciu studničiek opakovali, z tých, ktoré sme u nás, v našom okrese narátali čosi okolo 60, že by sme boli radi, keby sme našli polovičku ... tak si myslím, že to vysychá ... a aj tak, keď idem na prechádzku a idem náhodou aj okolo studničky, ktorá bola tiež v tom zozname, už nie je, už nie je ...
112. Takže to je o 5 minút 12 robiť s tým čosi, ale ani neviem čo, pretože tie globálne klimatické vplyvy, tie ťažko ovplyvňovať ... dajú sa ovplyvňovať, ale zas len v celosvetovom meradle a tam sú tiež problémy, veď viete ... Američania vypovedali dohody atď.
113. T: No, veru je to z toho globálneho hľadiska komplikované.
114. T: Máte aj vy takú svoju vlastnú studničku, ktorú ste si možno sám vytvorili?
115. R: Nie, nevytvoril som si, ale sledujem, pretože najčastejšie chodím, keď idem na prechádzku, okolo Kysuce, poza Kysucu (Šeríkov okruh) ... asi poznáte ten chodník ... na jeho konci je tam potom výver z tej studničky a vyteká voda.
116. Vždy, keď idem okolo, tak si všimam: koľko tečie voda, koľko jej odteká, to je také znamenie asi ako žijú aj tie ostatné studničky, pretože ona je práve napojená na tú studničku, ktorá je tam trochu vyššie ... to je len vývod potom, z tej takej murovanej hrádzky.
117. Takže to je taká studnička, ktorú si často všimam, no a potom tú na Rázusovej ulici, tak tú si tiež všimame často a tá tečie nenarušene, stále, nezdá sa ani, že by tam boli nejaké výkyvy v tom, koľko vody odtiaľ vyteká.
118. T: (prosba o rady pre literatúru spojenú s diplomovou prácou/ kontakty)
problematika vody, znečistenie, ochrana a pod.

119. R: Ja považujem za taký najväčší problém vzťah ľudí vôbec k prírode, pretože ľudia sú už tak naučení na to, že všetko dostávajú odniekiaľ odinakiaľ než z prírody, že čím ďalej si menej vážia tú prírodu.
120. Keď napríklad pozorujem ako sa ťaží to drevo ... koľko sa pri tom narobí škôd na prostredí, kade zväžajú kmene stromov, to je neuveriteľné ... a potom už aj ostatné ... my sme robili aj taký súpis významných stromov, tiež to bola akcia našej ochranárskej organizácie, tiež sme urobili takú dokumentáciu všetkých starých významných stromov a chodili sme aj s priateľom, Veličkom, ktorého som už spomínal, najmä po tých osadách, ale aj centre obcí a keď sme ich niekde merali a fotografovali, aby sme potom mohli ešte ďalej pracovať s dokumentáciou, tak sme sa stretli aj s takým podivným vzťahom ľudí k stromom ... že: „a načo to meráte, načo to fotografujete, komu to idete predat' alebo komu to navrhnete, aby si to odkúpil?“ ... alebo - to je konkrétna spomienka v Rakovej, pri kostole, tam je jeden rodinný dom a pri ňom veľká lipa a my sme tú lipu tiež merali a fotografovali a majiteľka susedného domu sa pýta: „čo to s tým robíte?“ ... „No tak meriame, že to bude treba, aby sa to chránilo, dáme tu dáku tabuľku, že chránený strom a ona hovorí: „Ale zrežte to, zrežte to, lebo ja tu mám takú záhradku pod tým stromom a ten strom mi tak cloní, že mi tam vôbec už nerastie mrkva.“ ... tak viete, to je to uvažovanie tých ľudí kvôli tej mrkve za dve koruny 50 vtedy a teraz možno lacnejšie ... je schopná žiadať, aby sa likvidoval strom.
121. Však existujú už aj vyhlášky o ochrane stromov, ale sú také kuriózne prípady ako dochádza aj k povoľovaniu výrubov ... napr. ja bývam na Sídlisku 3, na Mierovej ulici a teraz sme naraz videli, že prišlo auto technických služieb s tou takou výsuvnou plošinou a začali orezávať z jedného smreku a ja reku: „prečo, čo vám vadí na ňom?“ ... „no my ho ideme zrezať.“ ... „a prečo? máte povolenie?“ ... no a zistili sme, že majú povolenie a dôvodom bolo, že ten strom rastie veľmi blízko parkoviska a ten kmeň bol možno 30 cm od múriku, kde sa parkovisko končilo ... no a ten majiteľ dal požiadavku na mestský úrad, že mu ten strom vadí a žiada ho spíliť, pretože vraj, keď na tom strome narastú šušky, tak padajú a poškodzujú strechu jeho auta ... no a to povolenie dostal, takže aj na tých úradoch sa nerobí vždy tak, ako by sa malo ... alebo tie úrady nerobia to, kvôli čomu sú zriadené a to je tiež jeden z problémov aj toho, kam sme sa až dostali ... však viete o tých skládkach sa teraz hovorí kade - tade, verejne ... tých problémov toho životného prostredia je strašne veľa.
122. T: je to tak. Je to také smutné, ale snád' ešte tá mladá generácia sa zobudí, aj keď je dost' neskoro.
123. R: Nie som veľký optimista.
124. T: Keď som bola zase pri tých Vojtovských prameňoch, tak som si všimla ... lebo tam nad tým prvým ešte stále rúbu stromy ... a vlastne ten potok bol naozaj celý kalný a bolo tam aj dost' odpadkov, takže neviem ... ako je to s tými povoleniami.
125. R: No tak sú povolenia na výrub jednotlivých stromov, ale potom keď sa už ťaží hora, tam už ide len o to, aby sa to urobilo citlivo, aby sa kvôli stromom, ktoré už vyrástli a budú slúžiť na iné účely neznemožnilo rastu ďalších stromov ... tam sa praktikuje tzv. prebierková ťažba, nie celé holoruby, ale vždycky vybrať si pár stromov, aby to tej hore tak veľmi neuškodilo, aby sa mohla regenerovať a tak, ale už zas nevyhovuje z ekonomického hľadiska, pretože tam, aby nemuseli ísť mechanizmy 3 krát, ale naraz, tak to všetko vyťažia a proti tej ekonomike sa už ťažko bojuje.
126. (podarovanie knihy Ochrana prírody na Kysuciach – Spomienky pamätníka)
R: Ja vám tu ešte dám, aby Vám to pripomínalo, že tu boli akýsi ochranári, ktorí sa tu o to starali a majú a dúfajú, že ešte budú po nich aj nasledovníci.

9.3 Ukážka záznamov o studničkách z terénneho denníka

28.4.2018 / Brýzgalky asi 3 km od ústredia / Nová Bystrica / cca 14:00 / slnečno, veľmi teplo 28°C (ja+Tomáš)

- stretnutie sa s poľovníkom a jeho ženou počas toho, ako boli nasypať ovocie pri posede, poradili nám studničku, o ktorú sa vraj sami starajú, hlavne kvôli tomu, aby sa tam prípadne mohla napojiť zver; veľmi milí a príjemní ľudia, aj keď pán nebol veľmi zhovorčivý (pochádzal z Čadce; pýtali sa aj nás); zmienili sa, že priamo v osade by mala byť ďalšia studnička, ale tam sme žiadnu nenašli, iba vyhlbenú podzemnú studňu na bežné využívanie
- pod osadou Brýzgalky po ľavej strane
- studnička bola úplne zarastená a zapadaná lístím (*potreba vyčistiť a upraviť*), bez obloženia a vývodu
- okolie čisté, teplota vody bola veľmi nízka, prietok vody veľmi malý, ale po vyčistení by pravdepodobne výrazne stúpol
- v minulosti sa zrejme využívala bežne, na osvieženie popri ceste do osady Brýzgalky

14.7.2018 / osada Petránky, Zákopčie, „Studnička pri 3 duboch“ / 11:30 / teplo + búrkové prehánky 26°C (ja, Tomáš, mama, Slávka, Danka, Evička, Peťo)

- počas prechádzky mi Slávka ukazovala aj niekoľko okolitých studní, ktoré si ľudia vytvorili v blízkosti svojich obydli, aby mali vodu; niektoré zachované dodnes, iné zatarasené, aby do nich niekto nespadol, ale stále existujú, akurát jedna, čo mali hneď nad chalupou už nie je
- obe lesné studničky, ktoré mi chcela ukázať sú ťažšie prístupné, vedie k nim neoznačená cesta prudkým kopcom dolu cez les. Dostali sme sa k nim okolo starého družstva, z ktorého sa zachovali už len kamenné základy. V blízkosti sa nachádza socha z Javornického chodníka „Blcha“
- prvá studnička je celkom hlboká, je okolo nej umiestnený betónový kruh – nebezpečenstvo spadnutia či už detí alebo aj zveri; z vyššej strany lesa je ťažko viditeľná; pre lesnú zver je prakticky nemožné sa z nej napiť
- prietok slabší, voda je vyvedená cez trúbku, možnosť napiť sa
- prameň je pravdepodobne podpovrchový, ale určite sa mieša s dažďovou vodou
- v okolí bolo pohodených niekoľko plastových odpadov
- Slávka tam kedysi aj s dedom chodievala po vodu pre kravy, ale teraz je už okolie iné ako si pamätá – menej sa stará o okolitý les
- asi 10 alebo aj menej metrov od prvej studničky sme objavili malé jazierko s vodou – je možné, že tam kedysi tiež bola zveľadená studnička – jazierko sme spoločne začali hľbiť a obkladať kameňmi – voda sa asi po troch vypusteniach začala čistiť; do jazierka nateká asi z troch miest a relatívne rýchlo
- nad touto studničkou sa nachádzajú 3 zrastené duby – Nazvali sme ju „Studnička pri troch duboch“/Naša studnička

15.3.2019 / Mosty u Jablunkova s pani Hankou Drozdovou z MOP Pramínek / cca od 8:20 / čistenie studničiek Pod Baletkou, V mechu a kapradí / pod mrakom a dosť chladno, od rána nasnežené, v Čadci hustý dážď / asi 4 – 5 ° C

- väčšina informácií zaznamenaná na nahrávke
- pani Hanka neustále sleduje okolie, pozerá sa okolo seba, pretože ju zaujímajú akékoľvek známky toho, že by sa v okolí mohol nachádzať nejaký vodný zdroj
- počas fotografovania prvej studničky, ktorú si pani Hanka všimla a ešte ju predtým nemala označenú v registri studánek, mi vysvetľovala ako by bola bez aplikácie eStudánky MOP Praha

stratená, že jej táto aplikácia mnoho uľahčuje, studničku môže priamo do aplikácie vyfotiť a zároveň jej vygeneruje GPS koordináty

- pani pracuje s deťmi predškolského, školského veku, s detskými domovmi, usporadúva rôzne prednášky o prírode
- najskôr sme sa zastavili pri studničke V mechu a kapradí; pani Hanka hovorila, že okolie tejto studničky je stále vlhké, tak je dôležité sa o ňu starať, aby tam nevznikol močiar
- studnička má drevený žliabok, cez ktorý tečie výdatný prameň čistej, pitnej vody
- ukazovala mi celý postup ako čistí studničku, na čo používa jednotlivé nástroje a na čo treba dbať, aby sme okolie nepoškodili, ale zároveň ho zveľadili (má plný kýblik nástrojov)
- pri každej studánke zároveň studničke prečíta básničku Zním krištálovou studánku, ktorú taktiež nosí so sebou zalaminátovanú na papieri, aby sa nezničila
- keď sme studničku dočistil, tak tok vody v prameni viditeľne zosilnel, pričom sa ma Hanka spýtala, či som si všimla zmenu ... zosilnenie prúdu vody vysvetľuje ako poďakovanie studničky za to, že sme ju vyčistili
- hneď nad studničkou sme objavili rastúci deväťsil
- 2. studnička Pod Baletkou je kamenná, voda je vyvedená cez nerezovú trúbku a tok je veľmi silný – ako som sa dozvedela od Hanky, tak po celý rok; jej okolie bolo veľmi čisté, nemali sme skoro vôbec čo čistiť; nachádza sa tiež hneď vedľa málo frekventovanej cesty pod lesom; taktiež tam kvitol deväťsil; taktiež jej Hanka prečítala básničku a oficiálne sme ju „otvorili“;
- Hanka sa so studánkami vždy rozlúči, keď odchádza, ako keby to boli živé bytosti a pozdraví ich a zaželá im až sa im dobre darí

20.3.2019 a 22.3.2019 sme spolu s Tomášom začali čistiť okolie studničky pod Jurošákom; za oba dni sme odniesli dokopy 4 vracia odpadkov, hlavne plastov a skla; v blízkosti je množstvo stavebného odpadu, ktorý tam zrejme doviezli návštevníci okolitých chatiek; tesne popri studničke vedie cesta, nachádza sa v oblúku, hore nad touto cestou sa nachádza prameň a 2 staré studne (zásobárne vody), vývod studničky je vedený popod túto cestu, zrejme preto, že celý oblúk je zavodnený, išlo asi o snahu odviesť vodu práve popod cestu, aby nebránila prejazdu. Bola som pri nej sama už viackrát predtým, jej prietok je veľmi silný (hlavne po odstránení kameňov, ktoré prietoku bránili), voda čistá a osviežujúca, preteká potôčkom až do Kysuce; prostredie bolo znečistené vyvozenými odpadkami, a preto sme sa aj rozhodli okolie postupne čistiť; pri návrate z 2 čistenia sme stretli pani, ktorá sa nám prihovorela a bola veľmi potešená, že sme odpadky vzali, vravela, že býva v osade pod Juroši a oproti nej práve tí, čo na Jurošáku pasú kravy, v súvislosti s nimi vravela o výrube, že ničie cesty, keď tade chodia traktorom, stromy, kde by mohli hniezdiť vtáky a pod., zároveň hovorila, že tam chodí veľa ľudí s mesta a potom tam je veľmi veľa odpadkov, ktoré tam zahodia a neodnesú ich;

*Čistiť som chcela začať už dlho. Podnietilo ma k tomu najmä stretnutie s pani Drozdovou a to ako sa o čistení studničiek vyjadrovala, s akou láskou ho robí. Pochopila som, že je veľmi dôležité, aby sa tak ako ona v Beskydoch, niekto venoval aj tu na Kysuciach. Nie príliš nápadne, ale ani nenápadne, no hlavne nezištne a s láskou k vode, krajine a prírode, s láskou ku studničke aj k sebe.

9.4 Metodický list – zápis o stave studničky

Názov:	Studnička pri kaplnke <i>Snoska</i>
Dátum kontroly, čas:	8.10.2018, cca 13:00
Najbližšia obec / časť mesta / mesto:	Čadečka / Drahošanka (pri Čadci)
Súradnice:	49°27'32.4"N; 18°49'08.4"E
Počasie:	Slnéčno, babie leto, 20°C
Popis lokality:	Kaplnka so studničkou sa nachádza neďaleko cesty z Čadečky; je označená, je k nej ľahký prístup; od kaplnky smerom do Čadečky vedie krížová cesta; prostredie čisté, kaplnka sa obnovuje; prameň zapadaný listím (jesenné obdobie); miesto vhodné pre odpočinok, je tiché
Prietok:	Prameň vychádza cez vývod pred plotom kaplnky; prietok relatívne silný na tak suché obdobie; voda čistá; k dispozícii poháriky na pitie; o okolie sa stará
Priebeh:	Počas návštevy som nikoho nestretla

9.5 Príloha fotografií vybraných dokumentovaných studničiek

Chcela by som upozorniť, že v tejto prílohe neuvádzam všetky pozorované studničky, vzhľadom na značný rozsah materiálu. Rozhodla som sa uviesť niekoľko, z môjho pohľadu dôležitých príkladov, s ohľadom na text diplomovej práce.

Obrázok 16: Príklady udržiavaného a zanedbaného okolia studničiek; Kysuce; 1. „Prvý vojtovský prameň“; ostatné názvy neznáme.

Obrázok 17: Duchovný rozmer studničiek; Kysuce; názvy studničiek neznáme.

Obrázok 18: Živočíchy v studničkách; Kysuce; názvy studničiek neznáme.

Obrázok 19: Vplyvy výrubu a ťažkej mechanizácie na bezprostredné okolie studničiek; Kysuce pri „I. vojtovskom prameni“.

Obrázok 20: Príklady úprav studničiek ľuďmi pre ľahší prívod vody k obydliam; Kysuce; názvy studničiek neznáme.

Obrázok 21: Prietok a čistota vody vo „vlastnoručne“ vyhlúbenej studničke, tesne po vyhlbení a neskôr, po určitom čase; Kysuce; „*Studnička pri troch duboch*“.

Obrázok 22: Vyschnutá, schátraná studnička a príklad takej, ktorej prameň sa obnovuje s nárastom vody v krajine (porovnanie jeseň – jar); Kysuce; názvy studničiek neznáme.

Obrázok 23: Ilustračné porovnanie jednotlivých materiálov, používaných pri tvorbe studničiek v snahe o estetické pôsobenie studničky v krajine; Kysuce a Beskydy.

relatívne „prírodné“ studničky

využitie drevených prvkov

využitie kamenných prvkov

Obrázok 24: Návrat k tradíciám – otváranie „Černé studánky“ vo Valašskom Meziříčí spolu s členmi a priateľmi Valašského ekocentra; Beskydy.

